

paper que l'altra està prenent, o el comportament del propi infant que no és tan meravellós com un es pensava, o tantes altres raons. Però sigui com sigui, sembla que el fill únic (solament desitjat per una minoria de la població) significa la voluntat de que els fills ocupin poc espai i temps en els equilibris familiars: la parella, i el desenvolupament personal de la mare i el pare passen pel davant d'un segon fill.

Però la majoria de parelles tenen un **segon fill** i, *a priori*, sembla menys problemàtic en el pla social i familiar perquè els processos de canvi en la vida quotidiana ja s'han iniciat amb el primer: transformacions intrapsíquiques de la parentalitat, l'entrada en la fase maternal, la descoberta de l'estat de pare i mare i dels rols respectius, l'organització material i la guarda de l'infant, l'inversió financera, etc.

Però en realitat el segon infant introdueix noves descobertes, noves obligacions i nous equilibris (creació d'una fratria, sovint un fill d'un altre sexe, més obligacions, càrregues quotidianes més pesades i diverses, ...etc). El segon fill no reforça la parella (efecte probable de la presència del primer), sinó que la seva vinguda reforça, o crea pròpiament, l'estructura de família en el sentit de que ara queda clarament constituïda per dos grups de diferent edat i sexe (mare/pare-filles/fills) i es crea una fratria amb necessitats pròpies que entren a competir amb les necessitats de la parella. En aquest moment, les dones amb nivell de formació baix o mig poden posar en qüestió la seva activitat laboral per la qual cosa sovint creix a la pràctica la diferenciació de gènere entre la posició de l'home i de la dona. Es modifiquen les distàncies respectives davant les responsabilitats familiars: les dones-mares se situen més pròximes a les necessitats quotidianes del grup, mentre que els homes-pares sovint se'n allunyen. Aquest moviment de posicions pot ser la causa de que apareixin tensions que anuncien futures ruptures que serà difícil de saber fins a quin punt són degudes a la vida conjugal, a l'evolució personal de cadascun o a la vinguda de l'infant, que pot precipitar o evitar una separació.

Però, generalment, la parella amb dos fills acaba creant un equilibri inestable entre les necessitats a curt i llarg termini dels infants i els de la parella. S'intenta, en el marc de les limitacions estructurals, viure els beneficis de les dues instàncies relacionals, la de la parella i la dels fills. Segons Bourguignon aquesta seria la raó de fons, invisible però determinant, del fet de que la família de dos fills sigui avui la que predomina a Europa.

Però, afegeix Bourguignon, el sentiment de que la família (pares i fills) es construeix a expenses de la parella i de la seva realització personal contribueix a tancar la porta a un possible tercer fill. I encara més en un context social en el qual la delegació del treball domèstic als homes és tant problemàtica i que, per tant, la càrrega que representen dues criatures per a una mare que treballa sembla ser el límit suportable.

En efecte, el tercer fill obliga ja a una dinàmica i una mobilització de recursos que suposa un canvi radical en la vida familiar, especialment per la mare. Excepte, en tot cas, en les classes altes on la mobilització de serveis no carrega directament sobre la mare ni, per descomptat, sobre el pare (la qual cosa explicaria la tendència, comprovada darrerament a França, d'augmentar a tres el nombre de fills entre les dones professionals d'alta qualificació i alts ingressos). L'absència de serveis col·lectius, l'obligatòria presència d'un adult a temps complet per l'atenció dels infants, les dificultats de resituació professional posterior, la manca de temps per a sí mateixa, i l'imatge negativa de la mare de família que solament es dedica i se sacrifica per les seves criatures, fan que el tercer fill sigui, avui en dia, quelcom anecdòtic.

Però, per Bourguignon, tant o més que les càrregues i la major divisió del treball entre la parella que acostuma a comportar la criança de tres fills o més, és la identitat de les dones allò que més es posa en qüestió amb el tercer fill. Les dones, diu, continuen desitjant la maternitat però ja no es defineixen a sí mateixes solament a través d'ella. La majoria volen una família, però a penes ha començat a ser construïda amb el primer i segon fill, ja cal tancar el projecte d'ampliar-la. Sobre tot, perquè més enllà de ser mare es vol mantenir o retrobar les identitats extrafamiliars (Bourguignon 1987:112-113). No es vol deixar de tenir fills però tampoc es vol deixar la professió, les relacions d'amistat, o el nivell de vida aconseguit. El preu de tot això és el baix nombre de fills.

En efecte, avui en les societats occidentals avançades dos infants semblen el màxim autoritzat per les dones actives en el mercat de treball. Però resulta que aquest model ha impregnat també l'imaginari de les dones no actives que no volen ser identificades solament com a mares lliurades en exclusiva a una colla de fills. En general es viu que tenir infants és un dels possibles projectes que, una vegada realitzat, no ha d'impedir la realització d'altres (Roussel 1985).

Però el tercer fill és desitjat per dues de cada deu mares (Bourguignon 1987). Com amb els anteriors fills, les motivacions per tenir-lo poden ser molt diverses però el tercer és desitjat per aquelles dones que tenen una forta identitat social (per professió i estatus) que no serà confosa amb la maternitat; però també és desitjat per aquelles dones que fonamenten la seva existència de manera exclusiva en la identitat maternal, la única que les dota d'un poder possible. Però, per la majoria de dones, el desig d'un tercer infant entra en conflicte amb altres possibles inversions personals. Això implica negociació, amb sí mateixa però també amb la parella: pot ser que la dona vulgui deixar la feina i el tercer fill en sigui l'ocasió, o que estigui disposada a deixar-la si el desig és prou fort; l'home hi pot estar d'acord en la mesura que això fa que la dona estigui més present a la llar i, per tant, més a la seva disposició i servei personal. Les transaccions no són gens fàcils: si la família augmenta creix el poder social de l'home i el poder domèstic de la dona sobre els fills, però també augmenta la seva dependència del marit (Giarni 1981). Els conflictes que el tercer fill implica per l'home són ben diferents que els que implica per les dones, i s'ha observat que a mesura que augmenta la família l'home manté una distanciació progressiva d'aquesta (Giarni 1981).

En aquest sentit, la família "nombrosa" es presenta avui en l'imaginari social com una amenaça a la racionalitat. Per una banda es veu com el resultat d'un abús del desig de l'altre: "la dona té una necessitat visceral de estar embarassada", "els homes no tenen límit", "adora tenir criatures als seus braços", "si pogués en tindria vuit o nou" ..etc (Lecourt 1981); per altra banda, pot implicar la recerca de la indiferenciació, la fusió grupal, el retrobament de la família arcaica (Bourguignon 1987:115).

En resum es podria dir que: **no tenir cap fill**, voluntàriament, tradueix la idea de que a fi de comptes allò que comporta tenir-lo no compensa les satisfaccions que se'n poden obtenir; la **família d'un sol fill**, quan està voluntàriament limitada a aquest nombre, correspondria al desig de donar prioritat, a curt termini, al desenvolupament personal de la parella; la **família de dos fills**, avui la més freqüent, vol intentar mantenir totes les gratificacions de la parella i tota la felicitat que s'espera de la família; **tres o més fills** significaria l'existència d'una mare amb una forta identitat professional i alt estatus, o bé, una identificació pràcticament construïda sobre la maternitat.

Quan se segueixen els recorreguts individuals que porten a la construcció d'una família allò que apareix clarament com a motor és el desig de realitzar-se i ser feliç. Les dones ja no es defineixen solament com a mares o esposes, volen tenir temps per a elles mateixes i viure més enllà del projecte de família. Aquesta extensió de la seva identitat és el que regula de manera determinant la seva fecunditat. Nova identitat que sembla irreversible malgrat les seves incoherències i regressions sovint provocades pels determinants estructurals del mercat de treball (i els determinants de la diferenciació de gèneres que carrega més el treball de criança sobre les mares). Aviat les dones que no vulguin tenir fills també entraran a formar part de la norma cultural que acceptarà la no maternitat voluntària. Per la seva banda, els homes, participants d'aquest canvi cultural, hauran d'adaptar-se a la nova situació.

"Procrear és provar la pròpia existència" diu Bourguignon (1987:116). Però avui aquesta prova es fa sospesant els profits i les pèrdues, de tal manera que les negociacions finals amb una mateixa i amb la parella solament decideixen un canvi si és per poder estar millor. Paradoxalment, diu Bourguignon, en el moment en què la mortalitat infantil quasi bé ha desaparegut és quan el càlcul de les inversions és més minuciós, com si la vida hagués passat a ser més fràgil i, per tant, més preuada.

3.3. Pràctiques de criança i identitats parentals: un debat complex

Acabem de veure com Bourguignon fa un esforç per tractar el projecte familiar com un assumpte que implica tant la parella, en tant que unitat, com als dos individus que la componen: mare i pare. Fa alguna referència a la diferent manera de posicionar-se d'una i l'altre per causa de la seva diferència sexual i de gènere, però la seva explicació no s'estén en el detall d'aquest procés. De fet, en aquest moment del cicle de vida familiar, quan arriba el primer o segon fill o filla, es posen en acció les pautes més profundes de gènere rebudes i interioritzades durant la infància i adolescència. Ara, aquestes característiques, al tenir fills o filles, seran recreades en el procés de construcció de les identitats parentals (arribar a ser mare, arribar a ser pare). Per tant, els rols i funcions parentals assumits pels joves mares i pares dins de la llar són fonamentals per la construcció de les identitats de gènere de la generació que segueix.

El debat entorn de les identitats parentals i la construcció de les identitats masculines i femenines ha estat un focus d'interès de les idees del feminisme teòric que, en general, considera que aquestes identitats parentals són crucials en els processos de socialització dels fills i filles i, per tant, constitueixen la base de la producció i reproducció de les relacions socials de gènere que històricament han estat jeràrquiques i font de desigualtat social.

Als anys seixanta i setanta va dominar la crítica a la tradicional asimetria dels rols sexuals, això és parentals, dins la família; l'asimetria és vista com a font directe de la reproducció de l'ordre sexual no igualitari i, per tant, origen de la desigualtat social entre dones i homes. La defensa de l'igualitarisme va comportar, en conseqüència, la defensa d'una possible i desitjable indiferenciació de rols parentals, això és a la negació radical de la diferència sexual. Però des de la psicologia social i la psicoanàlisi es va començar a discutir la necessitat de diferenciació de gènere en els processos de construcció de les identitats donat que tota criatura humana és portadora d'un sexe determinat, així com també ho són la seva pròpia mare i el seu propi pare. Això va obligar a la comunitat científica a aprofundir i fer distinció entre rols socials de gènere (imposició de la norma a través dels mecanismes externs de control social) i identitats de gènere (interiorització més o menys crítica de la norma i creació de la identitat individual), entre models externs de gènere i demanda interna de construcció de la identitat sexual i de gènere.

Avui sembla clar que descobrir-se com a home o dona implica el reconeixement d'autopertenència a una o altra dimensió sexual (els meus òrgans sexuals em permeten o no parir) i a una o altra dimensió de gènere (em sento més a prop de les altres dones o em sento més a prop dels altres homes), dimensions construïdes socialment sobre la diferència sexual biològica. Però en el comú de les societats conegudes, i en les occidentals en particular, els gèneres i les seves relacions socials han estat construïts sobre la base del domini social masculí (la qual cosa implica desigualtats socials i jerarquia entre ambdós gèneres) i, per tant, es continua plantejant la necessitat de l'abolició dels gèneres, la qual cosa no implica, òbviament, l'abolició dels sexes. Però, tal com hem vist en el capítol dedicat a les diverses teories feministes (vegeu 1ª part: 1.4.4), el feminisme radical planteja, en canvi, la superació de la dominació masculina i masclista imposant i fent créixer l'autoritat femenina a través de la diferència sexual. Sigui com sigui, el problema que aquí ens interessa és fins a quin punt avui s'estan produint encara a l'interior

de les famílies joves identitats de gènere farcides de construccions jeràrquiques i desigualtats institucionalitzades. De fet, la tensió entre igualtat i diferència es manté viva en la polèmica i en les anàlisis actuals de les relacions de sexe/gènere.

Recentment, una part de la sociologia feminista a Itàlia busca el reconeixement de la diferència sexual i, en aquest procés, no nega sinó que fa seva una nova valoració de la centralitat de les dones (d'allò femení) en els processos de construcció de la vida quotidiana i familiar, considerant com a molt positius pel conjunt social els elements expressius que les dones saben utilitzar, amb pràctica sabiduria, en les seves relacions personals, familiars i personals. Algunes sociòlogues feministes italianes consideren que avui també els homes valoren les relacions més expressives amb la seva família, de tal manera que la seva parentalitat es construeix aproximant-se a les funcions i pràctiques maternals, i allunyant-se del tradicional autoritarisme patriarcal. La centralitat dels mecanismes relacionals de tipus expressiu aproxima els homes-pares als seus fills i filles, en un procés de reducció o pèrdua del perfil dominant i autoritari del model patern rebut a la família d'origen. Aquest model de parentalitat es manté, segons Bimbi (1990), malgrat que la parella jove mantingui una asimetria en el treball familiar, això és una pronunciada divisió sexual del treball.

Ara bé, des del nostre punt de vista, la divisió sexual del treball (DST) com a constant relacional entre els cònjuges fa impossible una relació no jeràrquica perquè la DST, en el context occidental, ha estat i continua essent una font material i simbòlica de la que s'alimenta, precisament, la desigualtat entre els gèneres: si no hi ha intercanvi de rols entre la parella, dins la llar, el rol femení es manté fortament connotat amb l'actitud de servei al baró i als fills, mentre que el rol masculí es manté fortament connotat amb l'actitud d'esperar a ser servit per la dona i les filles. I en aquestes actituds, fruit de la posició de cada cònjuge en la divisió sexual del treball, s'hi troben algunes de les diferències fonamentals entre allò femení i allò masculí; amb això queden seriosament perjudicades les dones perquè el seu servei constant dins la llar implica una notable reducció dels seus temps i de la seva disponibilitat social (oci, formació, relacions personals, professió, etc).

Per tant, és fonamental que els canvis en les relacions de gènere en l'àmbit públic (reflectits en la participació de les dones en el treball remunerat i que ha estat revisada al capítol anterior), passin a ser també canvis en l'àmbit privat (reflectits

en la major participació dels homes en el treball familiar). D'aquí que el nostre objecte d'estudi s'ocupi dels models de relació de gènere que avui s'estan produint a l'interior de les famílies joves, especialment en l'etapa de construcció de la seva parentalitat, és a dir, quan mare i pare no només han de construir un model relacional propi sinó també quan cal transmetre'l a la seva prole.

Entorn d'aquesta temàtica, vegem a continuació les principals aportacions des dels anys seixanta fins l'actualitat. Primer, l'aportació crítica del feminisme dels setanta a la divisió sexual dels rols i funcions parentals en la família. En segon lloc, les aportacions de Nancy Chodorow relatives a la construcció i interiorització de les pautes més profundes de gènere en els primers anys de vida. En tercer lloc es farà referència a la investigació de Bimbi sobre les relacions entre joves mares i pares als actuals anys noranta. I en quart lloc es planteja la qüestió del paper del pare en les famílies monoparentals en tant en quan s'hi reflecteix la dinàmica de canvi en l'exercici de la paternitat avui.

3.3.1. Maternitat i paternitat des del feminisme igualitarista (o, la igualtat com a anul·lació de la diferència)

Rapoport (1978), va revisar ja fa alguns anys, en el context i llenguatge propi del feminisme igualitarista dels anys setanta, el que ella anomena el mite de la necessària criança dels fills des d'un model de rols sexuals diferenciats, segons el qual la mare representa els elements expressius (l'amor) i el pare representa els elements instrumentals (la llei, l'ordre).

Fins ben entrats els anys setanta, les relacions entre pares i fills s'havien valorat sempre en funció de l'ajust o desajustament al model de família parsoniana tal com l'havien descrit Parsons & Bales als anys cinquanta (vegeu 1ª Part : 1.1.2). Els estudis sobre les relacions pares-fills donaven per descomptat que la mare "per naturalesa" desitjava tenir infants i, per tant, mai es posava en qüestió si l'atenció continua a la criatura, o a les criatures, li proporcionava o no satisfacció; de manera similar, fins llavors, els pares no eren mai preguntats sobre si els agradava estar tan allunyats de les seves criatures, donant per suposat que, al menys durant la fase maternal, els pares no tenien gran cosa a sentir, ni gran cosa a fer ni transmetre a l'infant, sobretot si es comparava amb la importància capital i essencial de la que es dotava al paper de la mare.

Però aquesta forma d'entendre la paternitat en la vida dels homes pares fou fàcilment qüestionada perquè no era difícil demostrar, abans i ara, que l'accés a la **parentalitat** (*parenthood*) és una etapa crítica per a totes les persones, dones homes, especialment a la societat occidental. Altra cosa és el paper específic del pare en els primers anys de vida del seu fill o filla; i encara una altra cosa és com substituir la figura tradicional del pare autoritari per dos figures adultes d'autoritat, pare i mare (problema que ja es plantejà molt seriosament Horkheimer als anys trenta. Vegeu 1ª part : 1.2.2). Però allò que interessava als anys seixanta i setanta no era tant donar nous continguts a la figura paterna sinó posar en qüestió la posició dominant del pare dins la família però també la figura tradicional de la mare exclusiva i excloent.

En aquells anys és encara molt fort el mite de que només la mare és la que millor pot portar a bon terme la criança i cura de les seves criatures. Tots els missatges conflueixen per dir-li que és millor que deixi els seus compromisos extradomèstics i centri de manera exclusiva la seva atenció sobre la criatura. Per aquesta causa, diu Rapoport, "una extraordinària situació s'ha desenrotllat en les nostres societats quan les **pràctiques parentals de criança** (*parenting*) han arribat a ser equivalents a **maternatge** (*mothering*)" (Rutter 1974, citat per Rapoport 1982:70). És a dir, s'arriba a confondre etapa maternal, aquella de màxima atenció necessària a les criatures, amb el fet de que aquesta etapa hagi de ser atesa en exclusiva per la mare. Però aquesta criança, diu Rapoport, podria ser exercida, i molt bé, tant per la mare de la criatura, com pel pare, com per una altra persona adulta substituïda de la mare biològica, sempre i quan, per descomptat, tinguessin la capacitat, desig, i suficient maduresa, per establir llaços efectius i vinculants amb l'infant ². Condicions que, per cert, no sempre es donen en totes les mares biològiques

Però en el procés de construcció de la **parentalitat** (*parenthood*) allò que implícitament o explícitament s'assumeix és la pauta de diferenciació de gènere. Arribar a ser mare o pare (*parent*) és una experiència de conseqüències molt diferents per dones i homes. I allò que resulta problemàtic, des d'una perspectiva feminista, és que la diferenciació de gènere, els seus orígens i conseqüències siguin usualment

---

² Es ben conegut en la història, llunyana i recent, que, tant a l'aristocràcia com a la burgesia, els fills petits sovint establien aquest vincle amb una persona-dona del servei; però mai amb el pare. Vegeu Ariès (1973), Ariès & Duby (1985), Badinter (1980)

donades per descomptat, siguin naturalitzades, i mai siguin qüestionades ni explorades. En efecte, fins molt recentment, i en el cas de la sociologia de la família, s'ha donat per descomptat que el model de parentalitat presentava sempre aquestes dues característiques:

(a) La **parentalitat** (*parenthood*) es dona sempre dins del matrimoni, lloc en el qual la mare està preparada i desitjosa per canviar el seu compromís laboral o professional per un compromís maternal. El marit s'identifica i es realitza a través del seu rol laboral o professional fora de la família; l'esposa s'identifica i realitza a través del seu rol maternal dins la llar.

(b) Hi ha acord fàcil entre marit i muller en la reordenació dels rols que la nova parentalitat sempre implica. No hi ha conflictes personals, perquè la mare pot canviar fàcilment del rol de treballadora al rol de mare, i el pare no experimenta conflicte perquè la seva posició de mantenidor econòmic de la família domina sobre la de pare implicat en la cria dels fills.

Però el feminisme va interposar la sospita i la denúncia: el suposat equilibri i consens no eren de cap manera igualment gratificants a mare i pare; era un mite reforçat per la psicologia, la psiquiatria, i l'etologia. Oakley s'oposa frontalment a l'afirmació d'equilibri i consens entre la parella i ho expressà de la següent manera:

"D'entre totes les raons que s'han donat per explicar el paper de les dones dins la llar, el mite de la maternitat (*motherhood*) apareix com el més persuasiu i el menys discutible tant en les seves premisses com en les seves conclusions, encara més quan el rol de mestressa de casa i el rol d'esposa es poden canviar, però no pas el rol maternal. Les posicions de les dones dins la família estan basades en la seva maternitat (*maternity*), ara i per sempre. Una lògica ben senzilla porta a la conclusió que donat que el rol maternal de les dones és inalterable, la seva opressió com a mestresses de casa també ha de continuar. Igual que amb d'altres mites, la funció del mite de la maternitat (*motherhood*) és fer una validació del estatus quo. El mite de la maternitat conté tres principals afirmacions. La primera és la més influent: que els infants necessiten la seva mare. La segona és l'anvers d'aquesta: que les mares necessiten els seus infants. La tercera és una generalització que manté que la maternitat (*motherhood*) representa l'èxit/objectiu aconseguit més gran de la vida de les dones: l'única cosa que significa una vertadera autorealització. Les dones, en altres paraules, necessiten ser mares. "Necessitat" aquí es sempre vagament especificada, però usualment significa que és un perill per la salut mental o emocional negar la necessitat de la mare cap el fill, dels fills cap a les mares o, la necessitat de la maternitat (*motherhood*) per les dones. Aquestes tres afirmacions alhora configuren un cercle tancat: totes les dones necessiten ser mares, totes les mares necessiten els seus fills, tot els fills necessiten les seves mares. Ficció popular,

pseudo-psicologia, i declaracions dels autoanomenats "experts" reproduïxen fidelment aquestes idees com si fossin fets més que suposicions sense evidències" (Oakley 1974:186)

Als anys setanta, tota dona que no volia o no podia tenir fills, o tota dona que no volgués dedicar la major part del seu temps als seus fills, era percebuda com a poc femenina o com a desviant. Però la investigació realitzada sobre parelles o matrimonis no tradicionals va mostrar que el maternatge (*mothering*) pot ser, de fet, realitzat també pel pare ³. Més enllà de l'etapa de l'alletament al pit, no hi ha res que les mares fan que no puguin fer els pares per les seves criatures. Quan una persona es dedica a criar i a donar a la criatura la intimitat, l'afecte i l'atenció que necessita, les variacions en les pràctiques de criança varien per causa de factors individuals i no per causa del sexe de la persona que la cuida. De fet, diu Rapoport, el model ortodox de vida familiar i de **pràctiques parentals de criança** (*parenting*) posa una camisa de força a les relacions entre pare i fill/a.

El model de parentalitat que s'acaba de descriure, i criticar amb l'ajuda de Rapoport i Oakley, era el model base en la teoria de la socialització dels rols sexuals que es va estendre a USA, i altres països occidentals, des que Parsons & Bales (1955) el van formular per primera vegada. L'estereotip implicava que no hi havia elecció: les nenes havien de ser socialitzades per reproduir el paper de la mare exclusiva i pròxima, i els nens havien de ser socialitzats per a reproduir el paper del pare allunyat de la criança (Rossi 1984).

Avui la realitat familiar es mostra bastant més diversa que vint anys enrera: formació professional i activitat laboral de les dones, augment dels naixements fora matrimoni, accés a la maternitat d'adopció o de reproducció assistida, convivència o no en parella, famílies reconstituïdes, etc. La mare sempre disponible per a la maternitat, i disposada a fer un acord amb la parella sobre la base de rols sexuals clarament diferenciats, ha deixat de ser el tipus de mare generalitzable.

Però, fins a quin punt estan canviant les formes d'entendre i viure la parentalitat en l'àmbit privat, al temps que canvia la identitat femenina, especialment en l'àmbit públic? Un grup de sociòlogues italianes ha realitzat recentment una recerca al respecte, però abans d'entrar-hi val la pena que ens parem a veure

---

³ Un exemple públic, a Espanya, ha estat el de Gerardo Iglesias ex-secretari general del PCE, que cuida el seu fill des de que té un any. Font: TV1, Programa d'Angel Casas, 18.3.94.

l'anàlisi que fa Nancy Chodorow, a finals dels anys setanta, del model de parentalitat dominant, anàlisi que remet a les teories de la psicoanàlisi.

3.3.2. Parentalitat i identitats de gènere des de la teoria psicoanalítica (o, dones i homes som perfectibles)

La teoria psicoanalítica ha estat una de les més influents en les explicacions de la construcció de la identitat de gènere en la cultura occidental. Incideix directament sobre les relacions profundes dins la família i aporta, justament, una explicació de la gènesi del rol dominant dels homes en la família i en la societat ⁴.

Des de la perspectiva psicoanalítica es fa distinció de quatre etapes en el procés de socialització dels infants: en la primera, l'**etapa oral**, no hi ha diferenciació entre la criatura i la persona que l'alimenta i cuida, generalment la mare biològica. En la segona, l'**etapa anal**, als dos i tres anys de vida, la criatura aprèn el control dels seus esfínters i comença a distingir entre la mare, el pare, els germans, les germanes, i tota la resta de la família pròxima. La tercera etapa, que transcorre entre els tres o quatre anys fins l'adolescència, és l'**etapa edípica**; al llarg d'aquesta etapa el nen o la nena aprèn la seva identitat de gènere, identificant-se amb el progenitor del sexe oposat. En la quarta etapa, o **adolescència**, el subjecte inicia un procés d'emancipació del control parental i s'inicia a la activitat sexual genital amb altres.

Freud identifica de manera directa la identitat de gènere amb la consciència genital. "Tinc un penis" significa que sóc nen; "no tinc penis" significa que sóc nena. Allò important no és la diferència física sinó la simbòlica: la possessió o carència de penis és símbol de masculinitat o feminitat (Giddens,1990:198ss). En l'etapa edípica el nen-masclé, que desitja eròticament la seva mare (representant la realització de l'amor), viu la presència del pare com la d'un rival donat que és qui realment posseeix sexualment la mare. El pare (representant la Llei del Pare)

---

⁴ Per l'exposició de les idees principals d'aquesta teoria he pres, amb modificacions de forma, la pròpia síntesi de Giddens a la seva obra **Sociologia**, Madrid, Alianza, 1991, cap 6, perquè em sembla prou clara i sintètica. Per una ampliació de les aportacions més significatives en el camp psicoanalític vegi's Stockard & Johnson, 1992, cap. 9: "Psychoanalytic Explanations of Gender Development and Male Dominance", o bé de les mateixes autores "The Social Origins of Male Dominance", **Sex Roles** 5 (1979) pp 199-218)

exigeix autonomia al nen i que no es quedi lligat a les faldilles de la seva mare; per aconseguir-ho, el pare imposa la seva autoritat. El nen s'imagina llavors que el pare vol castigar-lo i tallar-li el penis. Davant d'aquesta por el nen reprimeix els sentiments cap a la mare i finalment accepta l'autoritat del pare amb qui, a partir d'ara, pot començar a identificar-se i, d'aquesta manera, comença també a construir la seva identitat masculina basada, justament, en el domini de l'autoritat (lleï) per sobre del sentiment (amor). Les nenes, que senten enveja del penis del seu pare, devaluen la mare perquè no té penis i perquè és incapaç de proporcionar-n'hi un. "Quan la nena s'identifica amb la mare, accepta l'actitud de submissió que suposa reconèixer que s'és "la segona millor" (Giddens, 1990:198).

Al voltant dels cinc anys, finalitza l'etapa edípica a través de la qual cada nen i cada nena ha après a reprimir els seus instints o sentiments eròtics, de tal manera que s'han trencat els forts vincles eròtics cap el pare o cap a la mare, la qual cosa farà possible que l'individu, a mesura que maduri física i sexualment, no se senti sexualment implicat amb el genitor del sexe oposat (en cas contrari es mantindrà l'anomenat Complex d'Edip que dificultarà la seva maduresa psíquica). Fins el desenvolupament de la pubertat, la sexualitat infantil passarà per la fase de latència. En aquest període els grups d'iguals del mateix sexe són molt importants per a reforçar la identitat de gènere del subjecte. La conclusió és que Freud interpreta la resolució del conflicte edipià com afavoridor d'una identitat masculina dominant i d'una identitat femenina submissa. De fet, les teories de Freud són recollides en el seu moment per Talcott Parsons amb la idea de donar força a la seva teoria de la funcionalitat i complementarietat de la diferenciació del model de paternitat i maternitat, tal com hem vist a l'apartat anterior.

Hi ha hagut moltes objeccions a les explicacions freudianes fins i tot dins del mateix marc psicoanalític. Una de les més sòlides en relació a la construcció del gènere i els processos d'assumpció de la parentalitat és la que proposa Nancy Chodorow (1978). Per aquesta autora l'inici de l'aprenentatge del gènere és molt precoç, tal com hem vist argumentar per la psicoanàlisi clàssica. La mare, més que no pas el pare, és d'importància fonamental en el procés. La criatura, nen o nena, està més vinculada emocionalment amb la mare que no pas amb el pare. És cert que la criatura ha d'establir, en algun moment, una ruptura amb la mare per poder-se construir un jo propi diferenciat i independent d'aquella, ara bé, aquest procés, segons Chodorow, es realitza de manera substancialment diferent en el nen i en la nena. En la nostra societat, si el nen és penalitzat per desitjar mantenir

expressions d'afecte "excessives" cap a la mare, la nena, en canvi, és autoritzada a tenir-les de tal manera que generalment estableix relacions i expressions d'afectivitat molt estretes fins a més edat. Això afavoreix que les dones, en la seva maduresa, siguin capaces de mantenir vincles molt estrets amb altres persones perquè la seva identitat s'ha construït en continuïtat amb altra persona. Segons Chodorow això explica que les dones es caracteritzin per la seva major sensibilitat i compassió cap als altres.

En canvi, els nens es construeixen a través del rebuig a la forta relació maternal que havien tingut. Es construeixen com a "no femenins", més que com a masculins. Han d'aprendre a no ser afeminats, a no ser com les nenes, a ser distants i si és necessari agressius. D'aquí la seva falta d'habilitat per les relacions personals i íntimes i el seu èmfasi en els objectius externs i l'èxit social, perquè "han reprimat la seva capacitat de comprendre els seus propis sentiments i els dels demés". Amb Chodorow, ja no és la feminitat una pèrdua, en tot cas ho és la masculinitat. Com la identitat masculina es construeix sobre una ruptura de relacions afectives estretes, en la vida adulta, de manera inconscient, qualsevol relació íntima i estreta és viscuda com un perill per la seva identitat. Les dones, en canvi, senten allò oposat: la seva autoestima decau quan no poden establir forts lligams personals.

Aquests esquemes es reproduïen a través de la socialització primària de les criatures que té lloc a través dels joves pares i mares: la paternitat afirma la distància i la llei del pare sobre el fill; la maternitat afirma la fusió i l'amor de la mare cap el fill o la filla. Però, tal com assenyala Giddens, la teoria de Chodorow té la virtut de poder explicar perquè la generalitat dels homes tenen tanta dificultat en expressar els seus sentiments i emocions més íntimes, la qual cosa s'ha arribat a anomenar "inexpressivitat masculina". A l'actualitat els arguments de Chodorow configuren una de les teories que millor explica la naturalesa de la feminitat i la naturalesa de la dominació masculina sobre les dones. Juntament amb altres observacions respecte de les dificultats d'identificació dels nens amb el model masculí (Lynn 1969, Brullet 1996), explica la major rigidesa i la por que molts homes han tingut, i molts altres tenen encara, a perdre la imatge "baronívola" en el cas de que es desautoritzés el model tradicional de paternitat basat en l'exercici de l'autoritat imposada a la dona, a les filles, i als fills.

Les explicacions de com les criatures van incorporant en la seva estructura de personalitat la identitat de gènere ajuda a entendre el paper de pare i mare. Però, ¿fins a quin punt és possible canviar els continguts d'aquesta socialització diferencial per tal d'afavorir un desenvolupament més integral de la persona humana, augmentant l'autoestima de les dones i disminuint la necessitat de prepotència dels homes, així com unes parentalitats més flexibles en les seves pràctiques i continguts ?.

Els canvis generalitzats en els continguts específics de la socialització primària, transmesos a través dels joves mares i pares, són solament possibles en la mesura que condicions estructurals també canviïn. Des d'una perspectiva sociològica, així ho expressen Berger & Luckman: "La socialització sempre té lloc en el context d'una estructura social específica. No solament el seu contingut, sinó també el seu grau d'"èxit" té condicions i conseqüències socio-estructurals. En altres paraules, l'anàlisi microsociològica o socio-psicològica dels fenòmens d'internalització sempre han de tenir al seu rerafons una comprensió macro-sociològica dels seus aspectes estructurals" (Berger & Luckman, 1986:204).

Hem vist, en altres capítols d'aquesta tesi, que avui s'estan donant canvis de caràcter estructural que afecten directament les dinàmiques familiars. En paral·lel, les aportacions actuals de la psicologia social en relació a la construcció psíquica de la identitat masculina o femenina indiquen que, al marge de les diferències individuals, la identitat de gènere està conformada pel lloc que les persones ocupen en la societat. En aquest sentit, la teoria de Chodorow obre la porta a la comprensió del canvi profund que podria suposar, per la cultura i les relacions humanes, la redistribució dels espais socials de gènere, en la mesura que totes les relacions entre persones adultes (mares i pares biològics o adoptius) i criatures (nenes i nens) s'establissin sobre patrons de continuïtat afectiva més que sobre patrons de ruptura i afirmació d'una autoritat dominant (sovint arbitrària o buida de contingut, com diria Horkheimer), encarnada primer en el pare i més tard en el fill baró.

Avui, als anys noranta, segons Bimbi (1990), sembla que allò que està canviant a l'interior de les famílies, és la manera en què es construeix la paternitat, això és que el paper del pare està tendint cap a formes relacionals pare-fill/a més sustentades sobre l'afecte que sobre l'autoritat imposada del pare. Alguns aspectes de la meua recerca empírica van dirigits a comprovar alguns aspectes

d'aquesta qüestió tal com veurem més endavant. Vegem a continuació quins són els arguments de Bimbi.

3.3.3. Maternitat i paternitat als anys noranta (o, una investigació a Itàlia des del binomi igualtat-diferència)

Hem vist primer les posicions del feminisme igualitarista i voluntarista, en el sentit de que perseguia la igualtat de la parella conjugal i de les relacions pare-mare-fill/a a costa de no considerar la diferència sexual com un condicionant sociobiològic i social de la persona humana. Després he considerat el reconeixement de la diferència sexual com un factor determinant en la construcció de les identitats personals, seguint l'argumentació de Chodorow sobre la importància de la diferència femenina i del maternatge en els processos de criança i socialització de les joves generacions.

Sembla ser que, en relació a l'àmbit de les relacions privades i familiars, allò que cal canviar, per permetre el pas a unes relacions de gènere no jeràrquiques, és el paper del pare, és a dir, els continguts i formes relacionals de la paternitat, la qual cosa, cal dir-ho, solament és possible en la mesura que es doni una recíproca recerca de canvi i redefinició de papers per part de les mares. Aquestes estan ja immerses en un procés actiu i irreversible de redefinició de la seva identitat com a dones, en l'àmbit públic, i un dels efectes importants d'aquesta redefinició és, per exemple, la dràstica reducció del nombre de fills. Malgrat aquest procés, la redefinició del gènere masculí dins la llar, i en les relacions de parella, continua essent poc clara. Coincidint amb aquest plantejament, als anys vuitanta, comencen a fer-se algunes investigacions que tracten d'avaluar els processos de canvi en els models de paternitat i maternitat, i que tracten de comprendre les tensions que aquests canvis provoquen tant des de la perspectiva de la igualtat com des de la perspectiva de la diferència.

He decidit per aquest apartat donar compte d'una recerca italiana al voltant dels canvis culturals en les identitats parentals dirigit per Franca Bimbi i Grazia Castellano (1990): *Padri e Madri: transizioni dal patriarcato e cultura dei servizi*. El seu plantejament es fa en el marc de la UDI (Unione donne italiane) i del Gruppo di iniziativa e ricerca "Donna e patriarcato" de la regió d'Emilia Romagna, això és,

en el marc teòric del feminisme de la diferència (no radical) del qual una de les característiques més pròpies, tal com es desenvolupa a Itàlia, és la creació i ús del concepte de "doble presència" vinculat a l'explicació dels actuals processos de construcció de les identitats de les dones mares i treballadores (concepte pròxim a la idea de la "doble jornada" de treball de les dones). Franca Bimbi, sociòloga de la família i responsable del projecte, presenta la recerca sobre tres idees bàsiques: simetria o asimetria dels rols sexuals dins la família, persistència o deslegitimació del "patriarcat", significació de la doble presència de les dones en el context de la societat dels serveis. La recerca recull, per tant, un conjunt d'elements teòrics que, en part, s'han vist ja en d'altres moments d'aquesta tesi (especialment al cap. 2).

Bimbi (1990:161ss) afirma la complexitat dels canvis en les relacions familiars els quals, diu, necessiten d'argumentacions teòriques complexes per a ser compresos. En la seva recerca, la maternitat i la paternitat són assumits com un camp de reflexió dels canvis en la definició social dels gèneres. Les actuals estratègies reproductives, que porten a que el nombre real i ideal de fills sigui molt reduït, fan que l'experiència de la maternitat sigui avui un esdeveniment extraordinari, però continua essent reconeguda com un esdeveniment que s'insereix dins la normalitat d'una biografia femenina. Per la seva part, el rol patern ha començat a desenvolupar un nou component expressiu en la relació amb el fill o la filla, subratllat per la proximitat física i emotiva que mantenen pares i fills.

Malgrat tot aquest procés de canvi, que es pot entendre com un procés de transició i deslegitimació del model tradicional de patriarcat, apareix també que les joves mares assumeixen, amb ple coneixement, la desigual divisió del treball domèstic com a contrapartida a compartir amb la parella un model ideal de família no jeràrquica, fortament centrada sobre els valors de la intimitat. En efecte, malgrat aquest repartiment desigual del treball domèstic, la parella s'autorepresenta, en canvi, com idealment igualitària. Si la mare apareix encara assumint el treball domèstic, per la seva part el pare apareix pressionat per aprendre les competències maternes necessàries per construir un nou perfil del seu rol paternal. Tot això succeeix en el context del temps quotidià familiar del qual forma part tant la doble presència de les dones (treball familiar i treball remunerat) com la socialització extrafamiliar dels infants més petits a l'escola bressol i escoles infantils (els pares i mares entrevistats fan tots dos treball assalariat i ús d'escola-bressol pels seus fills).

D'aquí que apareixi una nova problemàtica en els processos de construcció de la paternitat i la maternitat, problemàtica que s'origina en les relacions possibles entre escola infantil (o bressol), mares i pares. Per una part, les competències professionals de les educadores i el coneixement empíric de mare i pare respecte dels seus fills/es, porta a comparacions que poden ser conflictives ; per altra part la cultura i societat dels serveis són compartides per la família i les treballadores de l'escola infantil i, tant per uns i altres, la intercanviabilitat dels rols parentals és assumida com a valor (a l'escola i la família); però, contràriament, es continua legitimant la divisió del treball familiar considerant-la com una dada de la realitat del present però també com una supervivència cultural del passat. Segons les autores, això permet que en les relacions entre mare i pare, entre mare-pare i educadores, i entre aquestes últimes i les criatures, ningú s'interrogui a sí mateix i als altres sobre les possibles significacions d'aquesta diferència sexual, que sempre apareix com una dimensió socialment oculta.

Al final de la recerca, Bimbi (1990:200) deixa ben clar que les mares i pares entrevistats no tenen encara una nova i precisa representació social de la família, de les seves relacions ni de la identitat femenina i masculina. Més aviat allò que està emergint és una progressiva deslegitimació d'una representació social cohesiva com era la del patriarcat, per la qual cosa queden oberts els problemes de la definició de la diferència sexual, dels recíprocs models d'identitat, de la relació entre el model ideal d'igualtat i l'asimetria persistent i estructural de l'autoritat.

Per això, si es considera el present com a temps puntal i només a través d'allò explícit, llavors apareix una aparent llibertat d'elecció respecte dels models possibles d'identitat femenina i masculina, i l'asimetria de rols apareix solament com una pura persistència del passat tradicional. Contràriament, observant una dinàmica temporal més profunda i menys contingent, allò que es veu aparèixer és una trama continua entre persistència i canvi.

3.3.4. Funcions parentals en les famílies monoparentals : el paper del pare

En la línia del que acabem de veure, és a dir, acceptant que hi ha un procés de deslegitimació del patriarcat dins la família, tot i la seva persistència, és especialment interessant pel tema que estic tractant la reflexió i la recerca que s'ha

fet aquests darrers anys entorn de les funcions parentals en un context de monoparentalitat. Seguint a Flaquer (1994), es poden distingir les següents fases en el procés de pèrdua de poder patriarcal del pare:

1. Tal com ja van assenyalar els autors de l'Escola de Frankfurt (vegeu 1ª part : 1.2.2), quan el pare perd la base material de la seva autoritat dins la família, per causa del procés de salarització, i l'àmbit familiar deixa de ser una unitat de producció, el pare queda desposseït dels mitjans de producció. Donat que aquests constituïen la base material del patrimoni a transmetre als fills, al perdre'ls perd també, en conseqüència, el dret d'immiscuir-se i decidir sobre la vida d'aquests. És el primer retall del poder absolut del patriarca dins la família.

Però, pel fet de que en el model de família burgesa solament s'espera que sigui l'home qui treballa fora de casa i l'únic que aporta recursos externs, el pare encara pot mantenir una posició de privilegi i autoritat dins del grup familiar.

2. Ara bé, quan a partir dels anys seixanta s'estén el treball assalariat de les dones casades de classe mitja, el pare no solament ha de competir a l'exterior pel seu lloc de treball sinó que també ha de començar a negociar la seva posició dins les relacions familiars. El seu paper d'únic portador de recursos externs queda en entredit així com la organització asimètrica del treball entre la parella.

3. Actualment, amb l'augment de les taxes de divorci augmenten les anomenades famílies monoparentals reduint-se, per tant, el nombre de famílies biparentals (a USA les famílies biparentals han passat de representar el 44 % de les llars l'any 1960 a representar-ne tan sols el 26% l'any 1990).

Nadine Lefaucheur (1993:27), investigadora de les famílies monoparentals a França, considera que aquestes mostren una gran heterogeneïtat interna. Les famílies monoparentals difereixen de manera significativa en les seves formes de vida i en la socialització dels fills, segons sigui el seu medi social, segons la trajectòria individual, i segons el sexe del progenitor que es fa càrrec de les criatures després del divorci o la separació. Però la gran majoria de famílies monoparentals estan encapçalades per dones soles. Per tant, són aquestes mares de qui habitualment es fa referència.

De fet l'origen de la formació d'una família monoparental és crucial per explicar-ne després el seu desenvolupament: el cas de les mares vídues és el de la desaparició clara i contundent de la figura del pare, per causa de mort. En aquest cas no hi ha hagut dimissió moral del pare, que ha desaparegut per sempre, i potser sense que hi hagués hagut conflictes domèstics d'envergadura. Quan la mare és soltera sense parella el pare mai ha existit i la criança recau plenament sobre ella. En darrer lloc es troben les famílies monoparentals que s'han format després d'una ruptura de la parella, que és el cas més freqüent en els països occidentals (tot i que a Espanya la majoria de famílies monoparentals són resultat de viduïtat entre dones grans).

De cada deu famílies monoparentals procedents d'una separació o divorci, en nou casos la custòdia de les criatures és adjudicada a la mare. El nou estatus pot suposar greus problemes per a moltes dones: canvi d'estatus civil, d'estatus social, noves relacions, tràmits legals etc. Sovint la mare tendeix a replegar-se cap a la seva família d'origen, la qual acostuma a tenir un paper fonamental en el període de transició cap a un nou reequilibri de la família monoparental. En general, però (Shaw 1991:144 ss) la soledat i els problemes econòmics són recurrents entre les mares soles. En canvi, aquestes expressen tenir guanys de tipus emocional: augment de l'autoconfiança, sentit de la independència, major autoestima, rol domèstic menys tradicional.

Els fills poden mostrar problemes emocionals que portin a retard escolar, conflictivitat amb els companys o comportament difícil. Té menys recursos per poder elaborar la situació de ruptura entre mare i pare. Habitualment el paper del pare es va difuminant fins que, en molts casos, desapareix "del mapa". No és estrany que els pares es desentenguin progressivament dels seus fills. Perquè?: segons Furstenberg & Cherlin (1991: 38-39; 118) això succeeix perquè molts pares no són capaços de concebir la paternitat sense matrimoni. Per ells tot forma part d'una mateixa cosa: trencada una part queda ressentida l'altra.

Les relacions que mantenen els pares separats amb els seus fills és sovint a través de les seves ex-esposes que són qui realment assumeixen la criança dels fills. El pagament de la manutenció pels fills, de la qual es fa càrrec la mare és una font constant de conflicte i incompliment.

De fet, diu Flaquer (1994), la família tradicional, que presenta un perfil fusional (fort compromís emocional) i asimètric (forta divisió de rols entre els cònjuges),

configura un intercanvi de serveis especialitzats: la dona ofereix serveis domèstics i criança dels fills a canvi de que l'home ofereix protecció econòmica i seguretat emocional. Al meu parer, és discutible que l'intercanvi s'estableixi en la forma que diu Flaquer, però sí que mantinc, com ell, el parer que mentre les dones siguin les primeres, i sovint, úniques responsables de la criança quotidiana dels fills i filles, serà molt difícil que els pares que no viuen amb els seus fills passin a exercir una paternitat nova i responsable.

Segons Flaquer, l'emergència d'un nou model de paternitat sembla dependre de manera molt important del nivell d'ingressos i del capital cultural; aquest nou model es fa avui possible en el tipus de família que Flaquer anomena individualista (i que Roussel anomena família de matrimoni-associació; i altres autors, com Rapoport & Rapoport, família de doble carrera). Sembla que en aquestes famílies, especialment perquè hi ha terceres persones que s'ocupen dels treballs familiars menys gratificants, ambdós cònjuges es poden dedicar a les activitats més expressives i gratificants de les relacions amb els fills i filles. Solament així s'explica el fet de que ara per ara són els pares divorciats de major nivell econòmic i capital cultural aquells que assumeixen més protagonisme en l'educació dels fills. Però, diu Flaquer, no tant pel capital cultural en sí, sinó per les pràctiques de criança ja exercides dins les relacions familiars abans del divorci. De fet, diu, aquest tipus de família-associació és més igualitària però també més inestable.

Inicialment es parlava dels problemes que la monoparentalitat suposava per les criatures. A la llarga s'ha pogut comprovar que quan aquestes criatures estaven emocionalment ferides casi sempre el desajustament emocional era anterior a la ruptura entre mare i pare. De fet hi ha criatures dins de famílies biparentals que presenten trastorns i hi ha criatures de famílies monoparentals que no en presenten. Sembla que allò fonamental és que els infants visquin en un medi en el qual les expectatives emocionals i socials, l'absència de conflictes greus, la coherència de les normes i la responsabilitat de la persona adulta amb qui conviu, es donin positivament. Contràriament, la falta de model i de suport parental, la dimissió moral, i l'abdicació de responsabilitats dels adults, és allò que acostuma a tenir greus conseqüències. I això tant pel que fa a la mare com pel que fa al pare. Sabem però que és més difícil l'abdicació de la mare per les seves característiques d'identitat de gènere.

De fet, avui sembla ja clar que, en cas de greu conflicte, és millor garantir l'estabilitat de l'infant a través d'un sol progenitor que no amb dos en constant conflicte. Però una vegada hi ha hagut la ruptura allò ideal per l'infant és que mare i pare adoptin una política familiar que busqui el benefici el fill.

Però la necessitat de les dues figures parentals, masculina i femenina, de pare i mare, és molt defensada des d'alguns forums, especialment des de la psicoanàlisi. Però hi ha postures diferents respecte de les condicions en que es poden construir: pel psicoanalistes ortodoxes la falta del pare o la mare fa difícil un desenvolupament equilibrat de la criatura. Per altres, mentre hi hagi una bona relació diàdica del nen amb la mare o al pare, els infants poden aprendre la complexitat de models i comportaments masculins i femenins d'altres fonts i no és absolutament imprescindible que el pare visqui dins la llar perquè un infant creixi amb una identitat i una personalitat sana (Rojas Marcos 1994:122).

La història humana mostra que la biparentalitat continuada en els processos de socialització de la infància és més aviat una anècdota que una regularitat. La poligàmia, els naixements fora matrimoni, les altíssimes taxes de mortalitat del passat, són exemples no tan llunyans i que no han suposat de manera mecànica la malaltia mental. Segons Flaquer és l'individualisme creixent allò que fa difícil la socialització correcta dels fills més que la falta d'una de les figures parentals perquè no visqui sota el mateix sostre. De fet avui allò que més pot millorar la socialització de les criatures de famílies monoparentals és un entorn comunitari, la contribució dels pares substituïts en el cas de noves parelles i la capacitat de resistència dels infants.

Vist així, sembla que les famílies monoparentals no impliquin la presència de problemes. No és ara el moment d'analitzar al complet aquesta problemàtica que té característiques pròpies que afecten especialment les dones: en general les dones separades acostumen a empobrir-se; tenen més dificultats per trobar feines remunerades adequades per combinar-les amb la criança dels fills; les segones núpcies sovint són emocionalment problemàtiques. A Espanya tot això s'agreuja perquè no hi ha una política familiar que contempli els casos específics de famílies monoparentals i, en segon lloc, el mercat matrimonial no afavoreix les segones núpcies en el cas de que es desitgin. Es a dir, les dones separades a Espanya experimenten en general un procés de desclassament sinó de pobresa.

Vistos aquests elements des de la problemàtica de la família monoparental, sembla que la deslegitimació del patriarcat que assenyalava Bimbi en l'epígraf anterior, porta per una banda a una major expressivitat de les relacions del pare amb els fills i a focalitzar aquestes entorn de la centralitat femenina. En aquest sentit es poden entendre també les reflexions de Flaquer sobre que l'erosió del patriarcat està portant cap a una societat matrifocal. Per això la família monoparental resulta ser un objecte d'estudi de gran interès perquè d'alguna manera constitueix el paradigma d'aquesta societat matrifocal. Però Flaquer considera que donat que l'individualisme ha contribuït a socavar el principi de la legitimitat (reconeixement de la paternitat) estem anant cap a una societat matrifocal descompensada: per una banda s'obren possibilitats a unes relacions de pare i fill/a més vinculades a allò expressiu, mentre que per altra banda el fet de que les famílies siguin més fràgils contribueix als divorcis i a que el pare es desentengui del fill/a.

Però sigui com sigui, sempre clar que el model tradicional de paternitat està molt fragilitzat i que mares i pares han perdut l'exclusivitat dels rols que els van ser assignats en funció del seu sexe. La situació, com diu Bimbi, és de transició cap a noves construccions de la parentalitat: el model matern i patern perden les característiques més rígides per passar a compartir de manera més equitativa la criança dels fills.

* * * * *

Hem arribat al final de la primera part d'aquesta recerca, en la qual s'ha fet revisió d'aquelles aportacions teòriques que hem considerat pertinent tenir en compte per poder avançar en la formulació de les nostres pròpies opcions teòriques. De la revisió efectuada en el primer capítol en podem retenir, a efectes del nostre específic objecte d'estudi, que la teoria parsoniana dels rols masculins i femenins ha estat un element molt important de tipificació de les relacions conjugals a les famílies nuclears de les societats occidentals; per tant, en el capítol que segueix reprenem la reflexió al respecte, i prenem la formulació parsoniana com un punt de partida per l'anàlisi de l'evolució i diversitat actual de les formes de relació entre els gèneres. Les perspectives conflictivistes (marxisme, escola crítica, teories del conflicte, feminisme) ens proporcionen el substrat teòric on recolza la crítica radical a la divisió sexual del treball humà entre dones i homes i les relacions de dominació-subordinació fortament institucionalitzades en les societats occidentals.

En el segon capítol hem exposat la recerca i la reflexió promoguda en aquests darrers trenta anys entorn dels canvis familiars per causa de l'incorporació i manteniment creixent de les dones casades al mercat de treball a les societats occidentals industrialitzades. Per una banda, la recerca efectuada als anys seixanta i setanta se centrà en les anàlisis microsociològiques de les relacions conjugals; per una altra banda, la sociologia del treball, als anys setanta i vuitanta, incorpora noves perspectives que tracten d'articular els canvis succeïts en l'àmbit familiar amb els canvis succeïts en el mercat de treball. Hem desenvolupat especialment aquesta darrera perspectiva, que reprenc al capítol següent, perquè considero que els canvis de les posicions e identitats de les dones dins les famílies no es poden explicar sense entrar a considerar els canvis de posicions en el mercat de treball, ni tampoc es poden explicar sense considerar les posicions relatives de cadascun dels cònjuges.

En el tercer capítol, he revisat algunes problemàtiques relacionades amb l'actual criança dels fills. El capítol es justifica pel fet de que un dels objectius de la recerca és fer una anàlisi dels repartiment actual de la criança dels fills (en tant és considerada com a treball familiar) entre mare i pare. També resituem aquesta temàtica, en el capítol que segueix, en funció del nostre objecte d'estudi.

Així doncs, amb el capítol següent s'inicia la segona part d'aquesta recerca en la qual es presenta el plantejament i anàlisi específica de la organització i repartiment del treball familiar i el treball remunerat entre parelles joves amb criatures petites a Catalunya.

2ª Part

ANÀLISI DE LA ORGANITZACIÓ I REPARTIMENT DEL TREBALL FAMILIAR
I DEL TREBALL REMUNERAT ENTRE PARELLES JOVES AMB CRIATURES
PETITES A CATALUNYA

Pràctiques, representacions i condicions materials de vida

2ª Part : Capítol 1

LA ORGANITZACIÓ I REPARTIMENT DEL TREBALL FAMILIAR COM A INDICADOR DE CANVIS EN LES RELACIONS DE GÈNERE

- 1.1. L'adscripció teòrica d'aquesta recerca : el model d'anàlisi Producció/Reproducció
- 1.2. Conceptualitzacions del Treball Familiar
  - 1.2.1. Característiques i dimensions del Treball Familiar
  - 1.2.2. El Treball Familiar en aquesta recerca: treball domèstic, treball d'organització, treball de criança
- 1.3. Divisió Sexual del Treball (DST) i tipus familiars
  - 1.3.1. La família parsoniana: no pertinència del tipus però pertinència de l'evidència que posa de manifest: la DST
  - 1.3.2. Tipologies familiars a França i Espanya des del punt de vista dels rols sexuals i la DST.
  - 1.3.3. Una visió general dels canvis en les relacions de gènere a través de quatre models teòrics
  - 1.3.4. Tipus familiars i modalitats de repartiment del Treball Familiar entre la parella conjugal.
  - 1.3.5. La dimensió de criança i les pràctiques de parentalitat.
- 1.4. Proximitat/Diferències del nostre objecte d'estudi, a Catalunya, amb el de Bimbi (1990), al Nord d'Itàlia

2ª Part : Capítol 1

LA ORGANITZACIÓ I REPARTIMENT DEL TREBALL FAMILIAR COM A INDICADOR DE CANVIS EN LES RELACIONS DE GÈNERE

Després de la revisió de les teories interpretatives i recerques empíriques (macro o microsocial) sobre les formes i relacions familiars a les societats occidentals industrialitzades, i les seves recents transformacions, és el moment de plantejar i construir l'enfocament teòric i metodològic específic per poder realitzar la observació sobre els canvis en les relacions de gènere en famílies joves a Catalunya, més en concret, sobre els canvis en la base material i simbòlica de les relacions de gènere dins la família, això és sobre la divisió sexual del treball entre dones i homes joves que formen parella conjugal. Per tant, l'objectiu d'aquest capítol és doble: primer fer una síntesi de les teories que s'assumeixen com a marc d'aquesta recerca, ja sia en la seva formulació original o en la seva reconstrucció en base als nostres propis objectius; el segon objectiu és tractar de construir les primeres eines conceptuals que ens permetin passar a la construcció del nostre propi model d'anàlisi empírica i al disseny de l'observació.

El capítol s'estructura amb quatre subapartats: en el primer (1.1) es presenta una síntesi de les idees bàsiques del model Producció/Reproducció, aquell que adoptem per emmarcar la nostra recerca empírica i a partir del qual veurem, en el següent subapartat (1.2), algunes propostes de conceptualització del treball de reproducció/treball familiar, així com la construcció i justificació de la dimensionalització del Treball Familiar que s'adopta en aquesta recerca.

El tercer subapartat (1.3) es desenvolupa al voltant de la dinàmica dels canvis en les relacions familiars la qual cosa ens porta primer, i ineludiblement, a la revisió d'algunes tipologies familiars, amb una prèvia reflexió sobre la pertinència del model parsonià; la reflexió sobre els canvis en les relacions de gènere es concreta a continuació amb la construcció de quatre hipotètics models o sistemes de relacions de gènere que tant permeten una mirada diacrònica dels canvis (en el temps) com una mirada sincrònica de la seva diversitat (en l'espai social). Cada model de relacions de gènere inclou un tipus familiar específic. La construcció d'aquests models i tipus permetrà orientar la nostra observació empírica i la comprovació de la seva implantació social a Catalunya. Finalment (1.4) es fa una reflexió metodològica a través de la comparació de la recerca empírica que es fa

a Catalunya, amb la recerca empírica realitzada per F. Bimbi (1991) a Itàlia, (que hem explicat abans: 1ª part : 3.3.3) reflexió que ens introdueix en el capítol següent on es construeix el model d'anàlisi explicativa del nostre objecte d'estudi, això és, de la organització i repartiment del Treball Familiar com a indicador de canvis en les relacions de gènere a Catalunya.

1.1. L'adscripció teòrica d'aquesta recerca: el model d'anàlisi Producció/Reproducció

D'entrada cal afirmar la proximitat d'aquesta recerca amb les posicions d'aquell feminisme teòric que entén, des d'una perspectiva estructural i materialista, que la desigualtat social i les condicions materials d'existència de dones i homes són resultat de les relacions socials de producció (divisió social del treball) i de les relacions socials de reproducció (divisió sexual del treball). Les *Relacions de classe* (en el marc d'una societat capitalista) i les *Relacions de gènere* (en el marc d'una societat patriarcal) intervenen de manera complexa en la construcció de la realitat material i simbòlica de les famílies i, més en concret, en la construcció de les relacions entre les dones i els homes que les construeixen.

En aquesta línia, el model d'anàlisi que relaciona i articula les estructures econòmiques i les estructures familiars es considera el més apropiat per emmarcar l'anàlisi micro d'aquesta recerca sobre el repartiment conjugal del Treball Remunerat (Producció) i del Treball Familiar (Reproducció). Aquesta recerca assumeix també el concepte de Treball Familiar tal com el desenvolupen Balbo, Bimbi o Saraceno, en tant que és un concepte més ampli que el de treball domèstic i inclou, també, altres dimensions del treball que genera l'existència d'una família.

Es considera el model d'anàlisi teòrica Producció/Reproducció com una teoria de mig abast molt apropiada per enfocar l'anàlisi de la organització i repartiment de la massa de treball i les pràctiques de maternatge i paternatge entre joves pares i mares a Catalunya. El concepte de Treball Familiar permet considerar sense ambigüitats el treball de criança dels fills com a treball que implica pràctiques materials i simbòliques tant a l'interior com a l'exterior de la llar i del nucli familiar. La criança dels fills és un treball que participa de manera molt important en la situació i definició de les posicions laborals de dones i homes (sigui per activa o per passiva), així com en la construcció de les seves identitats parentals i en la transmissió de les identitats de gènere als propis fills i filles.

Síntesi de les idees bàsiques del model

El mode de producció domèstica, tal com avui el coneixem, va néixer del desenvolupament del mode de producció capitalista, per causa de la separació i autonomia relativa entre l'àmbit de la Producció i l'àmbit de la Reproducció (Astelarra 1983:237). En la família, esfera de la reproducció biològica i social, s'hi realitzen les feines que no tenen un efecte immediat en els processos de valorització del capital. La constitució del treball domèstic (Treball Familiar) com activitat específica de les dones és inseparable d'un procés de creixent individualització que implica la criança de l'infant i la seva constitució com a individu dependent, així com la constitució de la dona com a esposa i mare (Ariès 1960, Ariès & Duby 1985) i, amb el temps, la constitució de la vellesa com a temps de dependència i no treball. Però allò que també instaura el capitalisme, a través de la autonomia relativa de la producció i de la reproducció, no és solament una separació dels llocs i dels temps de cada esfera (Producció/Reproducció), sinó també una heterogeneïtat dels processos de treball. En aquest marc, les dones són assignades prioritàriament al treball domèstic, i els homes al treball professional, aprofundint-se d'aquesta manera la divisió sexual del treball en la família conjugal (Chabaud-Rychter et Alt 1985).

Avui, els canvis en el sistema productiu i la importància creixent de la societat de serveis (escoles, serveis de salut, serveis personals), ha posat en evidència els canvis en el contingut i les formes d'exercir el treball domèstic. Això ha portat a la necessitat de noves dimensionalitzacions i noves reflexions al voltant d'aquest tipus de treball, ampliant la idea de treball domèstic, massa restrictiva, a la de Treball Familiar (Balbo, Bimbi, Saraceno).

La recerca sobre la participació dels homes al treball domèstic mostra que no és una contribució regular i que no implica per ells la mateixa disponibilitat ni obligacions, en temps i espais, que per les dones. La seva participació tan limitada indica molt bé que el treball domèstic/treball de reproducció/treball familiar, tal com s'ha definit en pàgines anteriors, continua essent assignat a les dones (Chabaud-Rychter & Fougeyrollas-Schwebel & Sonthonnax 1985; Durán 1986, 1988; Caillavet 1988; ERM 1988; Izquierdo 1993)

Per tant, la salarització massiva i recent de les darreres generacions de dones implica que una part important es troben amb grans dificultats per gestionar la vida

quotidiana en les seves vessants de treball assalariat i de treball domèstic. La càrrega mental de la doble jornada està plena de tensions per poder ajustar les temporalitats i els espais diferents, però no autònoms, de les dues esferes (Haicault 1984). Aquesta doble jornada o doble presència obliga sovint les dones a una reducció del seu temps lliure, del temps professional i del temps domèstic (de Singly 1987, Chaudron 1984, Balbo 1978, Durán 1986, 1988, Izquierdo 1988, EMB 1990).

L'ampliació del concepte de treball al de treball domèstic i familiar ha permès situar en l'anàlisi de l'activitat de treball totes les dones, sigui quina sigui la seva posició social i sigui quin sigui el seu estatus matrimonial, però allò important, per aquesta recerca, és que també permet situar tots els homes. En efecte, allò que defineix el mode diferencial d'inserció dins el sistema productiu per un i altre sexe és, precisament, l'assignació prioritària de les dones, encara que no sigui exclusiva, al treball reproductiu, i allò que defineix el mode diferencial d'inserció dels homes és la seva assignació prioritària al treball productiu.

La diferent manera amb què homes i dones es posicionen avui en els àmbits de treball productiu o reproductiu és resultat del procés històric d'industrialització i desenvolupament del mode de producció capitalista, pel qual s'ha assignat de manera prioritària les dones al treball domèstic (Kergoat 1982, Chaudron 1984). I també té aquest origen històric el fet de que les dones que participen avui de l'esfera de la producció, ocupin feines específicament femenines, generalment subqualificades i, sobre tot, ocupin llocs de treball altament precaritzats. Les dones actives són desplaçades de l'ocupació estable, en particular quan és a temps complet, cap a l'ocupació a temps parcial que acostuma a ser molt precària (Maruani 1985).

Es a dir, és la lògica de la divisió sexual del treball la que assigna tant als homes com a les dones les seves places respectives dins la família i dins la producció, funcionant de manera conjunta dins les dues esferes (Barrère-Maurisson, Battagliola, Daune-Richard 1984; Barrère-Maurisson 1987). I és aquesta lògica la que porta sovint les dones a exercir o a demanar treball a temps parcial, modalitat de treball que, en general, les atrau molt més que als homes. Les raons que porten a algunes dones de baixa o mitjana qualificació com les dones de neteja, obreres, oficinistes o venedores, a passar d'una feina a temps complet a una feina a temps parcial o a buscar directament una feina a temps parcial mostra clarament els

diferents nivells de realitat que han de coordinar les dones: situació professional, situació familiar, trajectòria individual (Kergoat, 1984). De fet, diu Chaudron (1992:142) la difícil conciliació entre vida professional i vida familiar comença fins i tot abans del naixement dels fills. En efecte, sovint les dones veuen que el temps de gestació es paga amb la seva sortida del sistema productiu durant un bon període (Devreux 1988). O que aquesta parada s'allarga més enllà del permís de maternitat o transformant-se en una feina a temps parcial, mal pagada i precària, quan no en una retirada definitiva de l'àmbit de la producció. Els processos i mecanismes d'expulsió de les dones del mercat de treball afecten molt especialment les dones obreres.

En síntesi, assumint que el model Producció/Reproducció emmarca i orienta la nostra anàlisi empírica, i vistes aportacions empíriques diverses sobre les relacions conjugals podem considerar pertinent :

- Primer, que les variacions en les pràctiques de repartiment del Treball Familiar i del Treball Remunerat entre dones i homes joves amb càrregues familiars són indicadors de canvis en les relacions de gènere;
- Segon, que les variacions en aquest repartiment de la massa de treball no són independents dels recursos materials i simbòlics de què disposi cadascun dels cònjuges.

1.2. Conceptualitzacions del Treball Familiar

Però, quins són el contingut i les característiques pròpies del treball domèstic i familiar, avui ? Vàries investigadores han provat de caracteritzar i dimensionar el treball de reproducció, la qual cosa dóna resultats diferents segons siguin els objectius específics de la recerca o de la reflexió empresa. Donada la importància que aquesta qüestió té pel nostre objecte d'estudi, val la pena sintetitzar algunes aportacions que sustenten, en part, les meves opcions de dimensionalització del Treball Familiar que presento també en aquest subapartat.

1.2.1. Característiques i dimensions del treball de reproducció/treball familiar

Chaudron (1992:136-137), en un intent de síntesi de les aportacions vistes en els capítols anteriors, caracteritza el treball domèstic/familiar de la següent manera:

(1) Es tracta de temps de les dones al servei de la família: temps parcel·lat i sotmès als ritmes dels temps del marit i del treball assalariat, dels temps dels fills i l'escola, temps que difícilment coincideixen. Es un temps parcel·lat que està sotmès a la absència o presència del marit i/o dels fills. Demana de les dones, esposes i mares, una disponibilitat permanent.

(2) Es tracta també, d'un treball que suposa múltiples feines que s'encavalquen i se superposen.

(3) És un treball que no es redueix a l'espai de la casa i de la família conjugal, sinó que sovint s'estén, en part, a les activitats realitzades fora de la llar i, en part, a les activitats dirigides a la família extensa. Es el que podríem dir-ne la circulació del treball domèstic entre les dones de dues generacions (mares i filles principalment) o de la mateixa generació (germanes o cunyades). La circulació del treball domèstic apareix també clarament quan les mares prenen al seu càrrec una bona part del treball domèstic de les seves filles, i afavoreixen així que aquestes puguin mantenir la seva activitat professional (Daune-Richard 1984, Chabaud-Rychter et al. 1985).

Chiara Saraceno (1988:185-190) emfasitza la importància actual de les feines de mediació entre família i serveis externs. Considera que la família contemporània és l'àmbit, i producte, d'un treball continu, capil·lar, diversificat, efectuat per la majoria de dones adultes com a esposes i mares. Si bé la tecnologia domèstica ha alleugerit abastament la fatiga física del treball dins la llar, també és cert que es renta més, es planxa més, es posseeixen més objectes, la cultura alimentària és més sofisticada. D'aquí que les transformacions tecnològiques i alimentàries no han suposat en els països occidentals un canvi important en els temps dedicats al treball domèstic (Szalai 1973). De fet el canvis tecnològics han produït noves demandes, noves necessitats, nous estàndards de vida. Però, diu Saraceno, allò que cal veure és que les societats occidentals desenvolupades, amb els seus nous models de consum, han posat en evidència les recíproques interferències entre la organització familiar i la organització social: per això creu que és millor parlar de Treball Familiar (Balbo 1978, Bimbi 1985, 1986b) que no pas de treball domèstic.

El Treball Familiar, molt més ample semànticament, permet comprendre millor tots els treballs avui necessaris per la reproducció i creació quotidiana de la família i dels individus que la componen. Així, descompon el Treball Familiar en les següents dimensions:

- **treball domèstic en sentit estricte.** Es treballa de manteniment de la llar i del grup familiar. Té clarament un valor econòmic i un valor afegit en relació als ingressos totals de la família.

- **treball de consum.** No comprèn solament l'adquisició i eventual transformació dels béns, sinó també el treball necessari per utilitzar de manera adequada els serveis públics i privats que avui constitueixen una part important dels recursos familiars.

- **treball de relacions.** Fa referència a l'activitat de creació i manteniment de les relacions i la comunicació dins la família, entre aquesta i la xarxa parental, així com entre la família o els seus diferents membres i el sistema de serveis.

- **treball per l'ús dels serveis.** Es realitza sota la forma de les pràctiques administratives i/o sota la forma de participació directa (reunions escola, veïns, usuaris dels serveis) i altres activitats pròpies a l'activitat d'integració.

Aquest Treball Familiar, diu Saraceno, a vegades presenta una alta dosi de ambivalència, en el sentit de que en alguns casos pot ser considerat treball d'afecte i amor i s'oculta la seva condició de treball. Per altra banda, l'anàlisi del treball pel consum i del treball de relació amb el sistema de serveis ha estat una peça important per comprendre com funciona no solament la família sinó també l'estat social com a societat dels serveis. I l'anàlisi del treball domèstic com a treball específicament femení ha indicat com funciona el sistema de gènere en la família, o si es vol, com la divisió del treball social troba un suport essencial en el sistema de gènere a través de la divisió sexual del Treball Familiar.

A Espanya, cal també esmentar la dimensionalització que la sociòloga María Angeles Durán presenta a **De puertas adentro** (1988:259-260) tot i que la seva recerca no dona al concepte de treball de reproducció el mateix sentit que fins aquí li venim donant¹. De fet, Durán contempla 10 grans dimensions del que ella entén

---

¹ A **De puertas adentro** (1988), Durán considera el treball de reproducció en un sentit estricte, això és considerant com a tal la gestació part i cria dels fills, mentre que considera treball domèstic en un sentit molt ample tal com mostra la dimensionalització que en fa i que exposem a continuació.

com a treball domèstic: (1) feines d'administració de recursos i consum, (2) feines de socialització i cura dels infants (3) feines relatives a la neteja (4) feines de costura (5) feines de preparació d'aliment (6) feines d'atenció i cura de parents i familiars malalts (7) feines de transport (8) feines de manteniment i reparació de l'habitatge (9) feines de jardineria, cura de les plantes i dels animals de companyia (10) feines de representació simbòlica i relacions amb l'exterior. La seva relació és més descriptiva que conceptual i, per això mateix, té l'avantatge de ser a bastament operativa per la observació. Una altra dimensionalització, molt similar a la de Durán però més reduïda, és la que es proposa a les successives Enquestes de la Regió Metropolitana de Barcelona (1980, 1985, 1990). Es també el que succeeix amb els treballs d'anàlisi de l'ús dels temps de la sociòloga Maria Jesús Izquierdo (1988, 1993).

Teresa Torns (1995:45), en sintonia amb les propostes de franceses i italianes, considera treball de reproducció, en el marc de les societats occidentals avançades, aquell que comprèn les activitats adreçades a tenir cura de la llar i de la família; i considera, com Chaudron i Saraceno, que tant aquestes activitats com l'espai físic on es desenvolupen no queden reduïts de manera exclusiva a la llar familiar. El treball de reproducció integra tant les activitats de gestió i manteniment de la infraestructura de la llar com les de cura dels membres de la família. Les seves principals característiques són : no estar remunerat, ser un treball eminentment femení, i ser invisible fins i tot per la majoria d'aquelles persones (dones) que el porten a terme, en el sentit que no són conscients de fer unes activitats que són necessàries al funcionament de la societat (de la mateixa manera que l'actual organització social tampoc el reconeix com a tal). Torns considera finalment, seguint les seves col·legues franceses i italianes, que en l'estudi del treball de reproducció cal tenir present les següents dimensions:

- activitats necessàries per tenir cura de la infraestructura de la llar
- activitats necessàries per tenir cura dels membres de la família
- activitats de gestió de la llar/família
- activitats mitjanceres entre la família i els serveis públics o privats
- activitats de representació conjugal (acompanyament de la carrera del marit)

En el cas de la nostra recerca sobre el repartiment del Treball Remunerat i el Treball Familiar entre la parella conjugal, la dimensionalització del Treball Familiar ha tingut

en compte les diverses aportacions anteriors, però té un caràcter particular en el sentit de destacar la dimensió de criança dels fills, tant perquè la observació es realitza entre parelles joves amb criatures molt petites com perquè considerem que la presència d'una criatura a la llar és un moment clau del cicle familiar per esbrinar els posicionaments, pràctics i materials, de mare i pare en les dues esferes de treball (familiar i remunerat), més enllà d'ideologies igualitaristes a l'ús.

1.2.2. El Treball Familiar en aquesta recerca: treball domèstic, treball d'organització, treball de criança

El treball no remunerat que es realitza dins la família ha estat històricament la forma més primària de significar les relacions de poder patriarcal. Per tant, la comprovació empírica de l'actual participació quantitativa i qualitativa de mares i pares joves en aquest Treball Familiar, no remunerat però socialment necessari, és un dels millors indicadors de les transformacions de les relacions socials entre els sexes. El seu estudi pot contribuir a aclarir en quin moment ens trobem del procés cap a la igualtat entre dones i homes en les societats democràtiques i en l'actual situació dels sistemes econòmics dels països industrials de capitalisme avançat.

He volgut centrar i acotar la recerca empírica en una etapa molt específica del cicle de vida de les famílies: l'etapa de criança i socialització de les criatures petites, etapa que, com ja he afirmat en d'altres ocasions, és el moment en què cada membre de la parella expressa amb màxima intensitat els diferencials en les identitats de gènere que, per altra part, entenc molt vinculats a les condicions materials de vida de les persones. La manera en què a l'interior de les famílies es viu i reparteix el Treball Familiar està molt vinculat, segons el marc d'anàlisi teòrica Producció/Reproducció que assumeixo, amb el tipus de participació que dones i homes tenen amb el Treball Remunerat al mercat de treball. La fase del cicle de vida familiar que aquí acoto -vida familiar amb, al menys, una criatura de tres anys d'edat o menor- és, tradicionalment, aquella fase en la qual la presència de criatures petites ha estat un fort impediment per la participació de la mare al mercat de treball. Per tant, la sola mesura del grau de participació al mercat de treball de les mares amb una criatura menor de tres anys és ja per sí mateixa un indicador de les transformacions de les identitats i de la posició familiar i social de les dones. Però en aquesta recerca vull verificar altres hipòtesis al voltant de la transformació de les relacions de sexe a l'interior de la família, i apamar si alguns

canvis actuals en les pràctiques familiars són solament conjunturals i adaptatius o si són indicis de canvis més profunds especialment pel que fa als rols masculins i els models de paternitat.

He retingut tres dimensions per l'anàlisi de les formes d'organització i repartiment del Treball Familiar entre la parella quan hi ha criatures petites a la llar: (a) el treball domèstic, (b) el treball d'organització i (c) el treball de criança. Ja hem vist la possibilitat de dimensionar altres elements del treball de reproducció, per exemple l'atenció a les persones grans o malaltes. Però ni aquesta ni altres possibles dimensions han estat incloses en el meu objecte d'estudi perquè he volgut centrar-me en les dimensions que crec més rellevants en la fase escollida del cicle de vida familiar i tenint en compte els objectius de la recerca.

La perspectiva metodològica que informa aquesta recerca és una perspectiva sistèmica, en el sentit de que es vol realitzar una anàlisi de la lògica interna que regeix el repartiment i la organització del **treball domèstic**, del **treball organitzatiu** i del **treball de criança**, però també es vol analitzar la lògica de les relacions entre aquestes tres dimensions així com la lògica entre aquestes i els seus factors explicatius. Es considera per tant que totes les dimensions estan interrelacionades entre si, la qual cosa es dedueix simplement de considerar-les com a dimensions d'una mateixa realitat complexa conceptualment construïda: el Treball Familiar. S'entén que aquesta realitat conceptualment construïda té la possibilitat de ser explicada en la seva totalitat i en cadascuna de les seves dimensions i modalitats a partir de factors materials i simbòlics que formen part de la vida quotidiana de les persones i les famílies.

Hipotèticament, doncs, les tres dimensions del Treball Familiar (domèstic, organitzatiu, criança) mantenen una certa lògica interna que esperem que les dades empíriques ajudin a destriar. Aquesta lògica interna entre les tres dimensions té molt a veure amb el procés històric de consolidació de la divisió sexual del treball que, en el marc del desenvolupament del sistema industrial capitalista, reforça la segregació sexuada d'espais, temps i activitats de treball de la qual en resulta la domesticitat o "privacitat" de l'activitat social femenina enfront de la "publicitat" de l'activitat social masculina. D'aquí que l'anàlisi de la posició pública i la posició privada de dones i homes permeti delimitar de manera material i simbòlica les pràctiques i les identitats de gènere. Però si l'activitat familiar, domèstica, organitzativa i de criança ha estat associada, com un tot, a les dones, es pot dotar

d'una certa autonomia a cadascuna de les dimensions (per exemple, pot ser que els homes-pares s'ocupin avui més dels fills que no pas de determinades tasques domèstiques), la qual cosa fa pensar en una possible variabilitat de participació a les diferents dimensions del Treball Familiar i, en conseqüència, ens permet pensar en l'existència de modalitats diverses d'organització i repartiment de la massa de treball entre la parella. Així mateix, com que també hipotetitzo que les condicions materials de vida en termes de capitals culturals i econòmics (classes socials) actuen sobre aquestes modalitats hauré d'acceptar que cal que elabori algun tipus de tipologia hipotètica que em permeti orientar tant la recollida de les dades com, sobre tot, la seva interpretació. I, tal com em plantejo el problema, cal que aquesta tipologia, seguint el model teòric Producció/Reproducció, es construeixi tenint en compte tant la classe social com la posició de gènere dels actors i actores implicats. Però abans d'entrar a formular cap hipòtesi cal que vegem primer l'argumentació que sosté la selecció de les dimensions del Treball Familiar.

(a) Treball domèstic

La primera dimensió que he anunciat del Treball Familiar fa referència al que dins del feminisme i l'anàlisi clàssica de les activitats de manteniment quotidià del grup familiar s'entén com a **treball domèstic** (neteja, cuina, ordre material, cura de la roba, etc). Aquesta dimensió és considerada per moltes sociòlogues feministes, i per mi mateixa, com l'àrea culturalment i pragmàtica més difícil de modificar de les relacions tradicionals de gènere dins la llar, pel fet de que la seva realització s'ha contemplat, de segles, com quelcom naturalment propi de les dones, lligat a la feminitat i, per tant, impropï de la masculinitat. Fins i tot en un context social de legitimitat pública de les relacions igualitàries entre dones i homes representada per les lleis igualitaristes, la privacitat del treball domèstic permet que es constitueixi, avui, com el nucli dur de les posicions de desigualtat entre dones i homes i, sovint, en una forma de materialitzar les relacions de dominació i subordinació entre marit i muller.

En l'anàlisi d'aquesta dimensió consideraré, en efecte, les activitats i temps dedicats al treball domèstic com una hipotètica font de desigualtat material i simbòlica entre la parella i com un mecanisme primari de reproducció social d'aquesta desigualtat. Per poder mesurar les relacions de gènere entre joves mares i pares, s'indagarà sobre el repartiment quantitatiu (intensitat) i qualitatiu (extensió) de les activitats relacionades amb aquesta dimensió del Treball Familiar que,

certament, ja ha estat força ben descrita fora d'Espanya, a Espanya i a Catalunya en estudis empírics diversos (Kauffman 1992, Durán 1988, Izquierdo 1988 i 1993, ERM 1992).

(b) Treball d'organització

Una segona dimensió de les relacions i repartiment entre dones i homes del Treball Familiar, menys descrita i analitzada al nostre país, fa referència als temps, activitats i habilitats que es necessari desenvolupar i dedicar a la **organització general de la dinàmica quotidiana del grup familiar**, dirigides a afavorir positivament la seva cohesió i el seu funcionament dia a dia de cara a la consecució d'objectius a curt, mig i llarg termini. Són elements fonamentals per la construcció del projecte i aspiracions individuals, de parella i filials. Si bé la dimensió treball domèstic ha pogut ser considerada com la dimensió clau per mesurar la desigualtat en les relacions de gènere dins la família (en la mesura que fer-lo o no fer-lo no solament implica servir o ser servit, sinó també major o menor disponibilitat per realitzar Treball Remunerat), entenc que avui és imprescindible mesurar la dimensió d'organització familiar per apamar de manera més completa els canvis en els models de repartiment del Treball Familiar, especialment en la societat urbana i complexa tal com la catalana. Es una dimensió del Treball Familiar que acostuma a quedar encara més oculta que la dimensió domèstica perquè és vista no pas com a treball sinó com a activitat inserta en temps de no treball (Balbo 1978,1982,1990, Saraceno 1991, 1993, 1994, 1995). Implica activitats que demanen d'habilitats organitzatives i relacionals i que són molt difícils de delegar a persones externes a la família o mercantilitzar. Sembla que en alguns grups socials el pare les està començant a assumir, però no sabem en quin grau ni en relació a quines activitats concretes. Sembla evident que si bé les dues dimensions, **treball domèstic i treball d'organització**, estan conceptualment relacionades també és cert que en termes empírics i en termes analítics poden tenir una certa autonomia com ho demostra que les activitats realitzades en la primera dimensió puguin ser salaritzades mentre que la monetarització de les activitats relacionades amb la organització familiar sigui molt més difícil.

(c) Treball de criança

La tercera dimensió que contemplo, del Treball Familiar, fa referència als temps i activitats dedicades al treball de **criança dels infants** (el disseny de la recerca contempla investigar en parelles joves amb, al menys, una criatura de 0-3 anys).

Les activitats de criança i d'introducció de l'infant a la vida social externa a la llar són absolutament necessàries pel benestar i creixement físic, psicològic i social dels fills més petits. Abans eren cobertes en exclusiva per l'acció de les dones, orientades des de molt petites a satisfer-les. Però no hi ha cap inconvenient -més enllà de l'existència d'estereotips socials- perquè els homes realitzin aquestes pràctiques. Fins i tot hi ha algun pare que avui les reclama obertament i legal (especialment en cas de separacions o divorci). Aquesta dimensió és la que ha estat menys investigada a casa nostra mentre que ho ha estat força a altres països com per exemple França (Delaisi de Parseval 1981, Le Camus 1987, Badinter 1980, 1992, Sullerot 1992). La considero clau per indagar les actuals relacions de gènere, com ja he argumentat en un altre moment, perquè els processos de criança i sociabilització dels fills impliquen tant la construcció del gènere de l'infant com el reforçament i/o reconstrucció del gènere de mare i pare, en el procés dinàmic de construcció de la seva parentalitat. Des del punt de vista de les teories de Chodorow (1978), en els processos de posicionament de mare i pare en la criança es troben les bases inconscients de les relacions de dominació i subordinació dels gèneres (transmeses d'una generació a l'altra). Per tant, els canvis i transformacions de les posicions de pares i mares joves en les activitats de criança, en paral·lel als canvis de posició dels gèneres en l'àmbit públic, poden ser un bon indicador de les transformacions en les relacions de poder entre dones i homes en l'àmbit privat.

Des d'un punt de vista històric és difícil acceptar l'autonomia absoluta d'aquesta dimensió respecte de les altres dues, encara que en el procés de formació de l'*ethos* de la família burgesa (Berger & Berger 1983, Nash 1995) es consideri la criança com la funció fonamental i altament valorada de la mare i s'amagui, darrera la idealització de la maternitat, que les dones també han d'assumir el treball domèstic i organitzatiu (malgrat que les famílies benestants tinguessin personal al seu servei per fer allò més feixuc). Es a dir, en el model de família burgesa que neix amb la industrialització i es manté fins avui, hi ha hagut una forta associació entre treball domèstic, treball d'organització familiar i treball de criança. Però també és cert que aquestes tres dimensions del Treball Familiar han pogut i poden prendre un pes relatiu diferent, com a activitats pròpies de la mare o com activitats pròpies de "les dones" (quan es fan a canvi d'un salari), tant en el pas dels temps com també entre els diferents grups socials. El que esperem conèixer en aquesta recerca és com es distribueixen, avui, les activitats de les tres dimensions entre pares i mares; si apareixen tendències clares cap a la

transformació de rols i funcions tradicionals de gènere dins la llar i, en concret, en relació a les formes de biparentalitat.

1.3. Divisió Sexual del Treball (DST) i tipus familiars

Segons el model Producció/Reproducció, que assumim, la satisfacció de les necessitats humanes s'ha desenvolupat a través de dos grans àmbits de treball: les activitats vinculades al món de la Producció de béns i serveis, i les activitats vinculades a la Reproducció biològica de l'espècie, el seu manteniment físic, moral i psicològic. Històricament aquests dos àmbits de l'activitat humana, absolutament necessaris per la nostra supervivència, han estat ocupats de forma sexuada: els homes s'han dedicat a la producció de béns; les dones s'han dedicat a la reproducció i manteniment de la vida humana en un sentit ampli. Aquesta segregació sexual del treball humà persisteix avui en la societat moderna occidental, de tal manera que podem afirmar que l'eix estructural-explicatiu de les desigualtats entre homes i dones en la organització social és la **divisió sexual del treball** que travessa totes les àrees d'allò social.

Amb el desenvolupament de les societats industrials la família és el *locus* per excel·lència de la reproducció de la divisió sexual del treball. Però el sistema educatiu, nascut en la seva forma moderna amb els processos d'industrialització, reforça també la DST a través de mecanismes menys visibles que a la família empenyent les noies cap a oficis tradicionalment femenins, i empenyent els nois cap a oficis tradicionalment masculins (en el sentit de no intervenció i ocultació de mecanismes discriminatoris). De tal manera que noies i nois s'acaben situant en les posicions tradicionals de cada gènere reproduint, a la seva vida quotidiana, les relacions de gènere viscudes a la família d'orientació. I avui, la vida quotidiana de dones i homes implica la relació amb un sistema productiu que manté una segregació ocupacional molt sexuada. De la mateixa manera que també és sexuada l'arena política, on les dones actives en aquest camp generalment s'ocupen de les àrees tradicionalment femenines, i sovint en llocs poc visibles. Per tant, es pot afirmar que l'estructura de les posicions de dones i homes als diferents camps, àmbits o esferes de la vida social és una estructura sexuada producte de la divisió sexual del treball que travessa tota la societat però que es reproduïx, fonamentalment, a través de la organització i estructura familiar.

Però si bé és possible demostrar la permanència d'una organització social sexuada plena de desavantatges per a les dones, també és possible demostrar que la societat occidental industrialitzada està avui en un constant procés de canvi que afecta les relacions de gènere i les relacions familiars. Doncs bé, un instrument al nostre abast per atendre i comprendre la diversitat i el canvi familiar és la construcció de tipus familiars atenent a la forma en què dones i homes ocupen i articulen espais materials i simbòlics dins i fora la família.

En aquest subapartat ens proposem, primer fer una relectura del model de família parsoniana, relectura que porta a considerar que, en la seva formulació estricta, aquest model mai ha exercit com a tal en el context espanyol i català, però, en canvi té el valor d'haver posat en evidència la importància de la divisió sexual del treball dins la família; en segon lloc es revisen els tipus familiars que altres investigadors/es socials han elaborat recentment i, tercer, faig una proposta pròpia dels canvis en les relacions de gènere en forma d'hipòtesi general.

1.3.1. La família parsoniana. No pertinència del tipus però pertinència d'allò que posa de manifest: la divisió sexual del treball (DST).

Ja hem vist als primers capítols d'aquest estudi que, als anys cinquanta, les anàlisis estructural-funcionalistes consideraren la divisió sexual del treball i de les responsabilitats familiars dins la família nuclear moderna, com a normal, natural i positiva perquè, segons la lògica de les seves anàlisis, aquesta divisió permetia una optimització de les funcions familiars. Els rols masculins i femenins dins la família es consideraven complementaris i funcionals al sistema. A més complementarietat i especialització, menys competència entre marit i muller, menys conflicte i més harmonia i estabilitat. Segons aquest model, al pare li correspon el rol instrumental: mantenir relació amb la societat global, representar la família, ser el seu mantenidor econòmic, i dotar-la d'un estatus a través de l'exercici d'una professió. La mare exerceix el rol expressiu, el treball domèstic és la seva activitat principal i la seva funció expressivo-afectiva és fonamental per a la socialització i cria dels fills, i per la cohesió familiar. Si aquests rols no es compleixen apareixen disfuncions i desequilibris familiars i individuals. És a dir, el tipus de família biparental asimètrica, segons els criteris parsonians de complementarietat de rols, seria aquella que reuneix l'estructura i funcions necessàries pel bon funcionament de la societat democràtica i, en particular, per la bona integració social dels individus.

Però, des d'una perspectiva crítica de les relacions de gènere, aquest model familiar ha estat fortament criticat perquè idealitza i oculta la situació de subordinació i dependència de les dones. I, també pot ser criticat des d'un punt de vista de les relacions de classe, perquè si bé el model de família parsoniana podia ser un bon retrat idealitzat de l'estructura i relacions de la família tipus de la classe mitja blanca americana, ocultava o negava altres formes relacionals pròpies de moltes famílies negres, pobres o immigrades (famílies monoparentals, famílies extenses amb forts vincles de solidaritat, famílies obreres de dos sous, etc.). Relacions que en no correspondre's amb el model parsonià de classe mitja, quedaven ocultes a l'anàlisi o bé quedaven com a formes anòmales a superar i erradicar del sistema social.

Ara bé, tenint en compte aquestes crítiques, cal dir que l'anàlisi i descripció que fa Parsons de la família blanca americana de classe mitja posa de manifest un fet crucial per nosaltres: la importància que té en la família biparental la divisió sexual del treball entre els cònjuges, divisió que, al nostre entendre, permet explicar les posicions de desigualtat de dones i homes tant a nivell microsociològic com macrosociològic. En aquest sentit, és pertinent per nosaltres considerar la família parsoniana com a un tipus possible de família, negant en canvi la seva qualitat de "model", tant en el sentit de model funcional universal, com en el sentit d'imperatiu moral.

Però, per altra banda, aquest model parsonià, que en la seva formulació estricta fa inclusió dels valors del liberalisme conservador en defensa d'un igualitarisme teòric entre marit i muller (igualitarisme teòric que permet, justament, ocultar les desigualtats derivades de la separació de rols), no serveix per explicar ni les actuals ni les tradicionals relacions familiars a Espanya o Catalunya. De fet, quan el model parsonià s'estenia als països europeus de tradició democràtica i liberal, a Espanya persistia una ideologia ultraconservadora l'objectiu de la qual era esborrar les idees i pràctiques liberals que la II República havia legitimat al voltant de la família (per exemple, la legalització del divorci). Per tant, a l'Espanya dels anys quaranta, cinquanta i seixanta, l'estructura familiar s'assentava en una oberta i forta divisió sexual del treball, negant el valor de l'igualitarisme entre dones i homes i, ans al contrari, es reforçava i es legitimava la superior autoritat de l'home cap de família, subratllant els elements propis d'una cultura tradicional, patriarcal i familista (molt arrelada a l'Espanya rural).

En efecte, a l'Espanya de la postguerra civil, de la diferenciació rígida dels rols femenins i masculins es feia dependre la viabilitat i la supervivència del grup familiar. L'educació familiar i escolar, la socialització de nenes i nens, de joves nois i noies, estava profundament marcada per una forta diferenciació entre ambdós gèneres que implicava l'allunyament de les dones del mercat de treball i la sobrevaloració del seu futur de mares i esposes; fins l'any 1970 (reforma educativa de Villar Palasí) les escoles eren segregades i els currículums escolars ben diferenciats; dominava una obsessió pels valors de la masculinitat en els mascles i pel control de la sexualitat de les femelles; els valors familistes eren estesos a través de l'Estat i de l'església catòlica entorn de una idea bàsica: la dona-mare-esposa era el puntal de l'ordre social fonamentat en les famílies cristianes. Entenc, per tant, que el tipus de família que va dominar a Espanya fins els anys seixanta, va ser una "família tradicional" amb forts trets patriarcals, ben diferent del tipus de família parsoniana, molt més vinculada als valors de la democràcia liberal i l'individualisme.

Així doncs, donat que a Espanya la família tradicional perdura fins ben després dels anys cinquanta, no és estrany que els processos de canvi familiar hagin estat més tardans que a la resta de països de l'Europa industrial i democràtica, com tampoc és estrany que les famílies espanyoles presentin avui algunes característiques diferencials respecte dels països del nord i centre d'Europa com, per exemple, una major relació entre procreació i matrimoni, una forta solidaritat entre els seus membres, o una menor participació dels homes en el treball domèstic.

Per tant, allò que volem dir, és que la família parsoniana com a model descriptiu de les relacions familiars s'ajusta poc a la realitat d'Espanya i Catalunya al llarg dels anys quaranta, cinquanta i seixanta. En realitat, caldrà esperar a finals dels anys setanta, amb la democràcia, per poder considerar que les formes i relacions familiars passen a tenir, majoritàriament, un component més liberal i igualitarista. Però justament això succeeix quan l'estricta divisió sexual del treball, tant defensada per Parsons i representada per la figura de mestressa de casa, és posada en qüestió per causa de la voluntat creixent de les dones espanyoles i catalanes a entrar al mercat de treball.

A partir de finals dels anys setanta fins l'actualitat ha augmentat de manera progressiva la presència de les dones en el mercat de treball i avui, a Catalunya, la gran majoria de dones joves han aconseguit uns nivells de formació equivalents

als homes de la seva generació i classe social (en anys, que no en distribució a tots els tipus d'estudis). Una part significativa de dones joves i dones adultes estan ja o desitgen entrar en el mercat de treball (De Miguel 1993, Izquierdo 1993, Instituto de la Mujer 1992, 1994). Es raonable pensar, per tant, de que aquestes noves realitats personals estan configurant nous models relacionals, nous tipus d'organització del Treball Familiar.

Però diferents estudis recents sobre els comportaments i actituds de dones i homes a Espanya i Catalunya (Durán 1986; Caillavet 1988; Planas, Casal, Brullet, Masjoan 1991; Subirats, Masats, Carrasquer 1992; INNER-Instituto de la Mujer 1988; Izquierdo 1988, 1993), afirmen que, als anys vuitanta les relacions de gènere dins la família, vistes a través de les formes de divisió sexual del treball domèstic, són encara molt tradicionals a Espanya i Catalunya², la qual cosa significa que es manté la base material perquè els trets més tradicionals de les desigualtats de gènere es vagin reproduint i transmetent d'una generació a l'altra. En canvi, és prou clar que estant emergint pautes de relació més igualitàries en l'àmbit públic on pràctiques i valors de gènere són ja més flexibles i compartits per dones i homes joves.

La dinàmica de canvi en les relacions de gènere a Espanya i Catalunya és complexa (i distinta probablement a la dels països del nord i centre d'Europa), i no es pot fer una anàlisi simple que impliqui passar linealment de la comprovació d'un model relacional de tipus tradicional a un model relacional alternatiu. És molt plausible que els canvis recents i molt pronunciats respecte del sistema polític, del sistema cultural, del sistema productiu, hagin significat també canvis importants en les formes de relació familiar però, al meu entendre, per causa de la rapidesa com s'han succeït aquests canvis generals, el més probable és que avui s'estiguin donant tipus familiars diversos fortament definits pels capitals de classe, en la mesura que el procés de canvi ha afectat de manera diferencial unes i altres classes socials.

Per altra banda, la diversitat està assegurada perquè els components relatius a pràctiques i representacions de qualsevol model teòric de relacions de gènere i familiars poden presentar forts desajustaments. En efecte, sembla que l'eix o

---

² Tot i que Catalunya, seguida del País Basc, apareix, en l'estudi de INNER-Instituto de la MUJER (1988), com la Comunitat Autònoma amb major participació dels homes al treball domèstic.

component referit a la divisió sexual del treball entre la parella conjugal és allò que més es resisteix al canvi, mentre que es constaten canvis importants respecte de les representacions sobre la família que, a Espanya en general, tendeixen a ser més igualitaristes que en el passat immediat (CIS 1988, 1991; INNER-Instituto de la Mujer 1988).

A continuació es presenta un esquema, sobre l'eix de la divisió sexual del treball, que representa les relacions de gènere dins la família tradicional espanyola que dominà als anys quaranta, cinquanta i seixanta. Malgrat la simplificació forçada de tot esquema, pensem que les pautes tradicionals de relació social entre dones i homes a Espanya i Catalunya s'hi reflecteixen de manera bastant aproximada. De fet, aquest model representa allò que es resisteix avui a canviar (la divisió sexual del treball i les seves conseqüències).

SOCIETAT I DIVISIÓ SEXUAL DEL TREBALL *** LA FAMÍLIA TRADICIONAL

	TREBALL REMUNERAT Homes (majoritàriament)	TREBALL FAMILIAR Dones (quasi en exclusiva)
Activitats i espais vinculats a :	PRODUCCIÓ de béns i serveis	REPRODUCCIÓ de la força de treball humà i de les condicions de vida quotidiana
Característiques del treball:	* a canvi d'un sou * espai públic * treball socialment RECONEGUT	* a canvi "d'anor" * espai privat * treball socialment NO RECONEGUT, ocult, invisible ("la neva mare no treballa")

PROJECCIÓ SOBRE LA DIVISIÓ DE ROLS EN LA FAMÍLIA TRADICIONAL

Funcions pràctiques segons sexe-gènere:	* portador de recursos monetaris * responsabilitat primera com a mantenidor econòmic * primera autoritat del grup	* reproducció biològica: embaràs i part. * responsabilitat primera en atendre necessitats físiques, psíquiques, afectives i morals de TOTES les persones de la família: petites, adultes i grans.
Funcions simbòlico-parentals	* representant de l'autoritat, la LLEI i l'ordre simbòlic de les coses i les persones	* representant dels vincles afectius i comunitaris
Significació de l'espai familiar:	La llar com a espai d' ÚS	La llar com a espai de TREBALL I SERVEI als altres

REPRODUCCIÓ SOCIAL DE DUES CULTURES DIFERENCIADES
EN RELACIÓ JERÀRQUICA

Reproducció cultural a través del procés de socialització de gènere:	GÈNERE MASCULÍ--relacions--GÈNERE FEMENÍ interacció (estereotips) interdependència (estereotips) jerarquia CONFLICTE
---	--

El tipus de família tradicional implica una forta divisió sexual del treball així com una biparentalitat asimètrica; les pràctiques conjugals familiars són molt segregades i les representacions simbòliques que legitimen els diferents rols familiars es basen en la naturalitat d'aquesta segregació. Representa un tipus ideal d'organització social i familiar que, en la mesura que es pugui comprovar la seva presència en la vida social d'avui, manifestarà l'existència d'una acció social que es resisteix a canviar cap a models més igualitaris entre dones i homes, o bé, una acció social molt limitada en els seus recursos materials/simbòlics per poder optar a un model relacional més igualitari.

El tret més important que diferencia el treball d'homes i dones és el caràcter ocult del valor econòmic i social del treball de reproducció o Treball Familiar. Un exemple clar d'aquesta ocultació o invisibilitat és el tractament habitual amb què s'expressen en el llenguatge comú missatges com els següents: "...la mare no treballa", "Filla, millor no treballis quan tinguis la criatura", "Abans treballava, però ara no, cuido els dos fills i el marit, i tinc el meu pare a casa des que la mare va morir", "la meva dona no treballa, és mestressa de casa". Frases com aquestes, habituals entre persones adultes, permeten reproduir la idea que el Treball Familiar és viscut com a no treball.

La significació de l'espai familiar és diferent per a homes o dones. En aquest sentit, no és un anacronisme considerar que la llar familiar significa bàsicament pels homes un espai pel descans i per a ser servits; per les dones, encara quan realitzin treball extradomèstic, l'espai familiar necessita de la seva continua dedicació i servei actiu.

Ara bé, el puntejat que separa les característiques del treball de Producció i les del treball de Reproducció significa que les fronteres entre activitats i espais ocupats per homes o dones no són impermeables (estrictament no ho han estat mai, perquè sempre hi ha hagut contingents de dones obreres a les fàbriques i al camp). A Espanya la taxa d'activitat de les dones casades en el mercat de treball ha augmentat molt notablement els darrers deu anys (des de 1985), d'aquí que podem parlar d'un probable nou model en les relacions de gènere i en les relacions familiars que reculli el fet de que avui moltes més dones casades, respecte del passat immediat, estan exercint activitats en l'esfera del treball remunerat.

Justament, abans de presentar els canvis familiars i els tipus que els poden representar, és convenient revisar algunes de les tipologies que s'han elaborat a països pròxims.

1.3.2. Canvis en les relacions de gènere i tipologies familiars, a França i Espanya.

A partir dels anys 70, quan a Europa comença a créixer l'activitat de les dones en l'esfera de la producció, es comencen a elaborar les primeres tipologies familiars que pretenen recollir i descriure els canvis que s'estan succeint en les relacions i formes familiars. Aquestes tipologies, segons Kellerhals i Roussel (1987), acostumen quasi sempre a contemplar algun d'aquests tres eixos tipològics bàsics:

(a) El grau de fusió o mode d'integració

Es tracta de conèixer si la solidaritat familiar es basa en la fusió de la parella o bé en l'especificitat i l'autonomia de cada membre de la família.

(b) Les formes de regulació.

Tracten de reconèixer si sobre els comportaments de la parella dominen la normativitat i les regles exteriors, generals i constants, de manera que els comportaments conjugals tenen un fort component ritualista; o bé dominen la coordinació de les accions de manera comunicacional, la no fixació de normes definitives, de tal manera que el desig i les intencions d'un moment donat passen per sobre de la regla.

(c) Les formes de relació amb l'entorn.

Tracten de reconèixer les famílies "obertes" en les quals les relacions internes es nodreixen i prenen sentit gràcies a contactes externs freqüents i intensos; de les famílies "replegades" sobre sí mateixes que basen el seu equilibri guardant-se de pertorbacions externes.

El mateix Kellerhals (1982) va relacionar aquests tipus amb la posició de classe de les famílies. En medis més desfavorits l'accent es posava sobre la fusió, la regulació normativa i el replegament. Les famílies de posicions benestants s'inclinaven a preferir l'autonomia individual, una regulació de forma comunicacional i una integració pronunciada amb l'entorn (Kellerhals i altres 1982).

Però el propi Kellerhals considera aquests tipus massa intuïtius i poc estudiats. Però allò important a tenir present de les seves reflexions és que ja no es tracta de buscar quin és "el tipus" de família, sinó que més aviat interessa la idea que moltes famílies, al llarg de la seva vida, passen per diversos models de relacions.

Tipus Familiars i Models matrimonials

Pel que fa als models matrimonials, Roussel (1987) en distingeix tres de ben diferents segons el seu allunyament progressiu del model institucional tradicional, i el grau d'admissió d'un possible divorci. El model de matrimoni institucional i tradicional té els trets següents :

- * Caràcter patriarcal: submissió de les dones i els fills al *pater familias*
- * Forta divisió sexual del treball i rols sexuals molt diferenciats
- * Indissolubilitat del matrimoni
- * Funció bàsica de la unió: cria dels fills, transmissió del patrimoni material i simbòlic i manteniment de l'ordre social establert

(a) **El matrimoni aliança.** L'objectiu fonamental de la unió és la solidaritat afectiva. El matrimoni representa un pacte social pel qual la parella demana ser reconeguda per la societat i admet, alhora, la seva dependència de l'ordre social establert. El projecte familiar es un projecte a llarg termini que passa per l'integració al grup familiar extens i per l'integració social com a parella. Alguns trets específics en relació al model tradicional clarament patriarcal són:

- * Trets patriarcals més flexibilitzats tant legislativament com a l'interior de la família. Defensa ideològica de la "igualtat" en la parella.
- * Divisió sexual del treball i rols sexuals ben diferenciats.
- * La desaparició del amor no justifica la ruptura del vincle; en el manteniment de la unió hi pesa tant l'efecte com el deure.
- * El divorci solament és possible en última instància; és un atemptat a la institució matrimonial; cal que hi hagi un culpable.
- * Funció bàsica de la unió: la cria dels fills i la felicitat.

(b) **El matrimoni fusió.** Difereix de l'anterior en el sentit de que la institució matrimonial és viscuda solament com una formalitat pràctica encara que el seu fonament és, també, la solidaritat afectiva. El divorci apareix com a possible perquè el matrimoni solament dura mentre hi hagi amor. Trets bàsics:

- * Trets patriarcals molt disminuïts.
- * Rols familiars similars entre la parella; flexibilitat dels rols.
- * Unió per amor; amor romàntic; forta inversió afectiva.
- * Possibilitat de divorci; però si es dóna és amb sentiments de culpa i fracàs; els fills fan sovint d'intermediaris del ressentiment dels pares.
- * Dimensió institucional en segon pla; pèrdua del caràcter religiós.
- * Funció bàsica de la unió: felicitat i intercanvi afectiu gratificant.

(c) **El matrimoni associació.** En aquest model, el matrimoni jurídic no constitueix una formalitat indispensable (la unió pot ser lliure), els components de la parella s'associen per tal de maximitzar determinats recursos i per tal d'aconseguir certs objectius limitats. Es dóna una igualtat d'estatus i un repartiment indiferenciat de les tasques en la parella, donat que normalment els dos treballen (matrimonis de doble carrera). Cada persona del grup és autosuficient en el pla instrumental. Es caracteritza, a més, pel predomini del "jo" sobre el "nosaltres parella" o el "nosaltres família". Apareix d'aquesta manera un nou tipus de compromís familiar que sembla tenir cada vegada més força: el pacte (Roussel 1987:58-59). En aquest tipus de matrimoni la ruptura no és insòlita i el concepte de legitimitat perd contingut en no existir diferències entre els fills nascuts dins i fora de les unions matrimonials o de fet. En síntesi:

- * Unió buscant la satisfacció; es fuig de l'amor romàntic
- * Cohabitació sense regulació institucional però la unió és estable
- * Divorci poc traumàtic perquè la inversió afectiva és menor
- * Contracte privat; individualisme per sobre del familisme

Aquests tres models -aliança, fusió, associació- indiquen un cert procés històric tot i que els tres conviuen i es poden trobar amb diferent intensitat segons territoris o generacions. Però allò que sembla clar és que: (1) s'està passant d'un matrimoni-comunitat a un matrimoni-associació en el qual es desconfia de l'exaltació amorosa pròpia del matrimoni fusió; (2) que creix el procés de privatització de les formes de

convivència; (3) que perden sentit les fronteres entre allò il·legítim i legítim en relació als fills i al cònjuge.

Segons Kellerhals (1982) i Flaquer (1993) el procés de privatització i individualisme fa créixer la importància del factor classe en l'adopció de model matrimonial. Les classes mitges i mitges altes adopten el matrimoni-associació especialment en els casos de parelles en les quals els dos són professionals i econòmicament autònoms. La classe obrera adopta, amb diferents matisos, el model matrimonial de fusió en el qual s'hi projecta molta afectivitat i expectativa de felicitat; per aquest motiu el divorci o la separació pot ser un drama, especialment per la dependència econòmica que encara tenen moltes dones de classe obrera.

Cal dir que la majoria de persones que avui es dediquen a la sociologia de la família a Espanya i Catalunya adopten sense reticències aquests models elaborats per Roussel, acceptant la seva capacitat explicativa de les tendències actuals en les formes de convivència de les parelles de dret o de fet. La crítica que podem fer en els models acabats de veure és que quan l'autor parla de flexibilitat i similitud de rols entre la parella conjugal està pensant solament en el fet de que les dones s'apropen i ocupen espais tradicionalment masculins, però mai es té en compte si els rols masculins han fet el moviment contrari. Per tant, ens interessa afinar més en relació als possibles canvis en els rols sexuals.

Tipologies familiars segons els rols sexuals i la organització del Treball Familiar

Tot i que la tipologia de Roussel té present els canvis en el tipus de relacions que mantenen la parella conjugal respecte del treball remunerat, hi ha hagut alguns intents de fer tipologies familiars molt centrades amb el mode de producció domèstica i el seu repartiment entre la parella. Són justament, les tipologies que més directament es relacionen amb el nostre propi objecte d'estudi a Catalunya i, per tant, val la pena fer-ne també una revisió.

Froger & Peyraut (1984) fan distinció entre:

(a) - llars tradicionalistes, en les quals s'ha interioritzat com a obligació moral el model tradicional de la dona dins la família i la complementarietat dels papers masculins i femenins. Predominen els valors familistes i, encara que la dona faci

treball remunerat el marit no participa del treball domèstic.

(b) - hi ha un cert repartiment de les feines domèstiques com a signe d'acceptació de les noves pautes de comportament actuals. Però se segueix el model tradicional de divisió sexual de les feines. El treball domèstic, que pesa més sobre les dones és viscut per aquestes com a una assignació injusta. Els marits participen simbòlicament en forma d'ajuda molt escassa. Allò que preval és la carrera professional del marit, a costa del sacrifici de la dona.

(c) - hi ha repartiment equitatiu de les tasques. Es qüestiona la DST en un marc més ampli en el qual es reconeix la importància d'un treball que ha estat invisible.

Menahem (1979, 1982) considera l'existència successiva (en el temps) i simultània (en l'espai social) de tres models familiars: la família patrimonial, la família conjugal, i la família associació. Basant-se en una explicació de tipus materialista, molt pròxima a la que prenem en aquest estudi, construeix els tres models en funció de la diferent manera en que les famílies articulen propietat, producció i reproducció. Això significa que a cada tipus familiar el rol masculí i femení són resultat de la relació que mantenen dona i home amb la producció, la propietat i la reproducció biològica i social. Si es pren una perspectiva històrica es pot dir que un model porta a l'altre, però alhora, en una perspectiva diacrònica, a cada època es poden trobar restes més o menys importants de cada model, concentrats en classes socials diferents, com n'és l'exemple que avui encara es pot trobar el model patrimonial de família entre aquelles que disposen de grans capitals o entre famílies pageses.

(a) - La família patrimonial. Unitat de producció, de propietat i de reproducció. DST molt jerarquitzada, sota l'autoritat del cap de família.

(b) - La família conjugal. No té mitjans de producció propis, jerarquitzada sota l'autoritat d'un cap de família. La DST conserva els trets tradicionals de la família patrimonial: l'home és el principal proveïdor de recursos financers i té una posició dominant en les relacions extrafamiliars; la dona té la quasi totalitat de la càrrega domèstica, sense responsabilitats ni autonomia en les relacions externes. L'esforç d'inversió cap els fills és molt important i, per tant, es tendeix a limitar el tamany de la família.

(c) - La família associació. No té mitjans de producció propis. S'organitza sense jerarquies per assegurar l'autonomia i les estratègies pròpies de cada membre de la llar familiar. Es creen estratègies per mantenir l'estatus social, es devalua el treball domèstic que es salaritza i és habitual l'activitat mercantil de la dona. El repartiment de les tasques ja no es fa en funció de dos grans territoris, masculí/femení, dominant el primer sobre el segon sinó que més aviat hi ha una pluralitat de territoris adscrits, segons els casos, a l'home o a la dona.

Una tipologia que ens interessa veure és la que elabora France Callaivet (1988:407-423), a partir de les dades de l'enquesta del CIS "Desigualdad Familiar y Social" realitzada a Espanya l'any 1984. En el seu estudi mostra l'existència de tres tipus de producció domèstica segons la importància i la diversitat de la producció dins la llar i segons el seu repartiment entre marit i muller, per acabar identificant els factors que determinen cada tipus. Els tres tipus, construïts empíricament, són els següents:

(a) El tipus familiar de masclisme intrafamiliar (35,2 %). Aquestes llars estan jerarquitzades seguint valors masclistes: la divisió intrafamiliar de les tasques és molt esquemàtica. El marit fa el mínim, i quan fa alguna feina dins la llar es correspon amb una de les tradicionalment assignades als homes (bricolatge, per exemple). Les dones assumeixen totes les feines femenines, amb la única ajuda de les pròpies mares o filles, si n'hi ha. En aquestes llars, la dona té una certa autoritat derivada de la importància de la producció domèstica per la supervivència del grup familiar; però són les llars que mostren l'existència de menor negociació entre la parella.

(b) El tipus familiar de masclisme intra i extrafamiliar (15,5 %). Són llars també molt jerarquitzades i que segueixen el patró anterior. La producció domèstica té un nivell de desenvolupament i varietat bastant complex, i la separació entre sexes encara és més forta (la dona valora el seu treball domèstic i es mostra reticent a compartir-lo), amb un aïllament molt pronunciat de les dones dins la llar. La dicotomia masculí/femení és més extensa que en el model anterior: es dona tant a l'interior de la llar com en l'espai exterior, en la mesura que quasi sempre és el marit qui s'ocupa de les relacions socials, mentre que la dona queda tancada mental i física dins la llar, projectant-se de manera total cap els fills. La força de treball que representen aquestes mestresses de casa val més en el mercat de treball que en la pròpia llar. Allò que més diferencia aquest model de l'anterior és

l'específica estratègia social que desenvolupen: la mestressa de casa hi té un paper clau en la consecució de les metes personals del marit i els fills. El seu aïllament té una certa dimensió moral en tant en quan es considera el treball domèstic com un deure moral. El fet de que marit i muller comparteixen les decisions referides a la llar i la família dóna compta d'una certa sublimació de la institució familiar.

(c) El tipus familiar d'associació (45,9 %). Són llars en les quals el marit participa en algunes feines tradicionalment femenines i presenten una major proporció de dones que fan o són partidàries de fer treball remunerat. Són famílies més associatives que les anteriors, més joves, amb nivells d'educació més alts, i majors ingressos.

La mateixa Callavet considera que els tres tipus construïts a Espanya, amb dades de 1984, s'aproximen bastant als tres tipus definits per Menahem : les llars de tipus masculista es corresponen molt bé al model de família patrimonial, tot i que ella no ha pogut comprovar l'existència o no de patrimoni familiar ; les llars que mantenen una forta segregació sexual tant a l'interior com a l'exterior de la llar s'assemblen bastant a la "família conjugal" tal com la defineix Menahem, però en el tipus francès es tendeix a tenir pocs fills, mentre que Caillavet, a Espanya, comprova que aquest és el tipus més prolífic de la mostra estudiada (més de tres fills per família). Finalment, les llars de tipus associatiu s'acosten al tipus de "família associació" de Menahem, però el tipus a Espanya és menys associatiu tot i que, justament, és aquesta tendència la que permet distingir aquest tipus dels altres dos.

Caillavet considera que aquesta tipologia de les llars espanyoles revela dos fets essencials: per una banda, identifica com a factor molt discriminant en l'estudi de la organització domèstica el grau d'ajuda que dóna el marit. Per altra banda, mostra que el treball de mestressa de casa pot anar dirigit a diferents estratègies de reproducció familiar (Caillavet 1988:423).

Amb la revisió de les diverses tipologies es comprova una coincidència comú: sempre es parla de tres tipus o models, i sempre es fa referència a una certa modificació evolutiva d'aquests en la línia d'una major individuació dels cònjuges, unes relacions conjugals més igualitàries, i una menor imposició d'un imperatiu institucional i normatiu. Considerem que totes les tipologies revisades tenen molts elements en comú. I entenem que qualsevol tipologia que vulguem construir en

relació a la nostra pròpia recerca empírica acabarà fent ús dels elements més significatius que hem vist fins aquí.

De tota manera, considerem d'interès intentar aportar una visió general dels canvis i/o diversitat dels tipus familiars en un context social més ample, de tal manera que cada tipus familiar quedi inserit dins d'un sistema cultural més complex. Això és el que ens proposem fer a continuació.

1.3.3. Una visió general dels canvis en les relacions de gènere a través de quatre models teòrics que inclouen quatre tipus de famílies

Del vist fins aquí es desprèn que els canvis en les formes i relacions familiars tenen una dinàmica que sempre s'inicia abans del moment en què fem la observació i que sempre té una continuïtat posterior. Es parteix de la idea que la reflexió sobre l'evolució històrica de les relacions familiars permet elaborar una tipologia teòrica que té un referent social concret i empíric en la societat actual.

Aquesta dinàmica fa que els tipus familiars o parentals que han estat dominants en el passat immediat puguin avui ser minoritaris i/o deslegitimats (per exemple, segons Bimbi, la deslegitimació del tipus tradicional de parentalitat és ja present en les famílies que ella investiga a Itàlia del Nord), alhora que l'emergència de noves condicions materials i simbòliques d'existència pot permetre el desenvolupament de noves formes dominants, i/o l'emergència de formes minoritàries que anuncien noves tendències de futur. Es aquesta reflexió sobre la dinàmica processual dels canvis allò que permet elaborar o construir una hipotètica successió de tipus familiars.

En la proposta que fem sobre quatre models o sistemes de relacions de gènere, tant es pot relacionar cada model amb una tendència cultural dominant en una societat i temps concrets (en un sentit diacrònic), com es pot relacionar cada model amb una comunitat i temps concret, present en una societat determinada i convivint amb altres models d'altres comunitats (en un sentit sincrònic). Des del nostre punt de vista la mirada diacrònica està relacionada amb processos macrosocials de modernització, mentre que la mirada sincrònica està relacionada amb processos macro i microsocials que tenen a veure amb l'estructura de classes d'una societat determinada (en el nostre cas, la societat catalana).

L'esquema que es presenta més endavant mostra quatre models de relacions de gènere a la societat, (A) , (B), (C) , (D) , que parteixen del model tradicional i arriben al darrer model utòpic (que no s'espera poder comprovar empíricament). Pel que fa al tipus familiar inclòs a cada model, pensem que en el context espanyol i català podem trobar els tres tipus (A), (B), (C), cadascun dels quals serà més o menys present segons classe social, ètnia o territori. Com a hipòtesi molt general, els tipus (A) i (C) de família són avui minoritaris a Espanya en la seva formulació més estricta, mentre que el tipus que avui domina en les relacions socials a Espanya i Catalunya és el B. Però donades les característiques industrials i culturals de Catalunya, s'espera comprovar l'existència significativa del tipus C de relacions familiars.

Per descomptat, els models de relacions de gènere són ideals, representen tendències culturals que poden ser dominants en un moment donat però que es donen de forma molt més contradictòria en les pràctiques socials concretes. L'esquema mostra que, per a cada model de relacions de gènere, es contemplen cinc components (i,ii,iii,iv,v) el conjunt dels quals permet prefigurar i donar cos a cada model. Els cinc components que s'han tingut en compte són els següents:

- (i) pràctiques socials generalitzades de dones i homes (activitats, temps i espais)
- (ii) ideologia justificatòria de les pràctiques generalitzades. Fa referència a les explicacions teòriques de les relacions de sexe/gènere que permeten justificar el conjunt del model.
- (iii) actuació política que es deriva de la ideologia justificatòria.
- (iv) institució familiar. Pràctiques socials específiques de dones i homes expressades a través del repartiment de la massa de treball (familiar i remunerat) entre la parella. Lloc tradicional de la divisió sexual del treball i de la construcció bàsica dels rols i de les identitats de gènere.
- (v) institució escolar. Agent social legitimador de les pràctiques generalitzades de dones i homes i transmissor de la ideologia justificatòria.

Vegem a continuació l'expressió específica de cada component a cada model de relacions de gènere.

MODEL (A)

- (A-i) Pràctiques generalitzades de dones i homes (activitats, espais i temps)
Segregació d'espais i activitats entre dones i homes. La organització de la societat està molt estructurada en funció d'una forta divisió sexual del treball. La dicotomia Públic/Privat està molt directament associada amb la dicotomia masculí/femení.
- (A-ii) Ideologia dominant justificatòria de les pràctiques
Teoria del dèficit innat o genètic: per naturalesa les dones són inferiors.
- (A-iii) Acció política
Conservadorisme reaccionari i tradicionalista. Per exemple la política social de l'Església catòlica o de la Falange en el cas de l'Espanya de postguerra. Es tracta de reforçar el model segregat defensant determinades essencialitats femenines, justificades per la distinta naturalesa que la creació divina dota a dones i homes (és el model que, per exemple, defensa avui l'islamisme fonamentalista a Argèlia). Allò que més es vol reforçar i imposar és el caràcter patriarcal en les relacions de gènere. Hi ha diferències "essencials" que s'han de mantenir.
- (A-iv) Institució familiar
DST legitimada. Desigualtat de dret i de fet. Posicions adscrites de dones i homes: dedicació exclusiva de la dona al Treball Familiar i dedicació exclusiva del homes al Treball Remunerat.
- (A-v) Institució escolar
Escola segregada dirigida a la socialització diferencial de gènere.

Les societats/comunitats on domina el tipus de relacions de gènere del **model A**, supervaloren les diferències i estableixen jerarquies entre dones i homes, negant els prejudicis que les dones en reben. Són societats en les quals alguns homes acostumen a tenir tot el poder polític i econòmic i el grau d'igualtat i redistribució dels recursos entre els diferents grups socials és mínim. Són clarament, a la pràctica i en les lleis, societats/comunitats de tipus patriarcal on el pare de família detenta el poder i la llei per decidir sobre la vida de la seva dona i els seus fills i filles. La **família tradicional** n'és un component important.

MODEL (B)**(B-i) Pràctiques generalitzades de dones i homes (activitats, espais i temps)**

Doble jornada de treball de les dones. Un important contingent de dones entra i es manté en l'esfera del treball remunerat, malgrat que formi una família i tingui fills. D'aquí la característica doble presència femenina. Les dones entren en l'espai públic però amb condicions diferents a com ho fan els homes en tant en quant elles mantenen importants responsabilitats de Treball Familiar. En canvi, els homes no modifiquen substancialment la seva relació amb el Treball Familiar ni amb el seu Treball Remunerat.

(B-ii) Ideologia dominant justificatòria de les pràctiques

Teoria de les diferències culturals o innates: dones i homes són diferents però complementaris. Les seves funcions són complementàries i funcionals per a la integració i l'ordre social.

(B-iii) Acció política

Liberalisme conservador. Propi del liberalisme a les societats democràtiques. El feminisme liberal pretèn imposar els seus pressupòsits fins al màxim de la seva potencialitat igualitària vinculada a l'assimilació per part de les dones del models de comportaments masculins i la conquesta dels espais públics. S'han d'evitar, però, les desigualtats i els conflictes no funcionals al sistema.

(B-iv) Institució familiar

DST donada per descomptat. Igualtat de dret però desigualtat de fet. Dedicació compartida no equitativa (descompensada): la dona assumeix la responsabilitat i execució principal del Treball Familiar, mentre que l'home participa en forma d'ajuda. La dona pot fer Treball Remunerat.

(B-v) Institució escolar

Escola mixta dirigida a la socialització igual de noies i nois cap a les necessitats de l'esfera de la producció. S'oculten o devaluen les necessitats de l'esfera de la reproducció (les noies, però, hi aprenen el seu paper de gènere a través del currículum ocult i hi reforcen el model familiar tradicional)

Les societats/comunitats on domina el tipus de relacions de gènere del **model B**, defensen la igualtat de les persones i la democràcia política des d'un liberalisme no intervencionista la qual cosa permet fàcilment la reproducció de les desigualtats estructurals del sistema. L'Estat, o poder legitimat dins la comunitat, afavoreix indirectament la reproducció de les relacions patriarcals i la reproducció de les relacions de classe, sustentades en les jerarquies i en els diferencials en l'accés als recursos materials i simbòlics, malgrat que la llei asseguri la igualtat de tots els ciutadans i ciutadanes. Són societats on es desenvolupa l'anomenada **família fusió/conjugal**, en la qual marit i muller defensen teòricament la igualtat de drets sobre la base de l'amor romàntic però les seves pràctiques i relacions familiars s'estructuren sobre la divisió sexual del treball encara que les dones realitzin treball remunerat, mantenint així la base material per la reproducció de la subordinació de l'esposa al marit.

MODEL (C)**(C-i) Pràctiques generalitzades de dones i homes (activitats, espais i temps)**

Una important proporció d'homes assumeix l'àmbit privat com a àmbit, també, de treball, i no solament com a àmbit en el qual s'és servit pel fet de ser home. Els homes comparteixen amb les dones l'experiència de la doble presència (conciliar el treball familiar i el treball remunerat és un objectiu comú), però cadascun dóna, a la pràctica, prioritat a l'espai tradicionalment femení o masculí.

(C-ii) Ideologia dominant justificatòria de les pràctiques

Teoria de la doble cultura. Acceptació del conflicte. Hi ha dues cultures en relació jeràrquica.

(C-iii) Acció política

Progressisme transformador. Imposar la igualtat de dret i de fet. Feminisme radical: allò que cal ressaltar és el valor de la diferència sexual i el valor del patrimoni cultural acumulat per les dones com la única via potencialment transformadora enfront del domini masculí. Hi ha resistències a la igualtat de fet. Cal l'acció positiva per restar inercia a la fixació de les desigualtats.

(C-iv) Institució familiar

DST no legítima; cerca de la igualtat en la diferència sexual
Dedicació compartida equitativa (compensada): Dona i Home fan Treball Familiar i Treball Remunerat. **Negociació** i flexibilitat de rols.

(C-v) Institució escolar

Escola coeducativa. Proposa que nois i noies s'incorporin a un procés de socialització els continguts i finalitats del qual respondrien a orientar l'alumnat tant cap a les responsabilitats familiars com les professionals. Es a dir, tant en els elements positius de la cultura masculina com en els elements positius de la cultura femenina, i en el balanç crític dels aspectes negatius de la tradició i el llegat d'una i de l'altre cultura.

Les societats/comunitats on domina el tipus de relacions de gènere del **model C** defensen la igualtat de totes les persones i la democràcia política des d'un progressisme intervencionista que permet compensar les desigualtats i construir una major igualtat estructural del sistema. La convivència familiar es fonamenta en la negociació i la flexibilitat dels rols de dona i home, els quals s'estructuren en funció de pactes conjunturals relacionats amb el cicle de vida, i les necessitats de temps personals en les distintes vessants de la vida social (per la formació permanent, per la cura dels infants petits, per l'atenció a pares vells, per la promoció a l'empresa, per un projecte personal, per temps per la salut, etc.). Aquest tipus de família estaria relacionada amb la proposta de nova organització social dels temps de dones i homes, solament possible en la mesura que es trenqués la subordinació de la vida quotidiana als temps de la producció i de les coses, per invertir l'ordre posant en relleu els temps necessaris per donar la vida, pel seu manteniment, i per la seva cura, tot al llarg de la biografia de les persones i segons els diferents moments del seu cicle de vida. La família del model C podria correspondre's amb l'anomenada **família associació**.

MODEL UTÒPIC (D)**(D-i) Pràctiques generalitzades de dones i homes (activitats, espais i temps)**

La utopia formal de participació plenament equitativa seria el resultat d'una presència equitativa de dones i homes a una o altra àrea de la vida privada i social amb independència del seu sexe. Dones i homes no constituïrien grups socials definits per la seva ocupació diferencial d'espais, temps i activitats, públiques o privades.

(D-i) Ideologia dominant justificatòria de les pràctiques

Teoria de l'abolició dels gèneres

(D-iii) Acció política

Encaminada a preservar la igualtat entre dones i homes

(D-iv) Institució familiar

No DST. Dedicació compartida equitativa i no estereotipada al Treball Familiar i al Treball Remunerat.

En ser un model utòpic preferim no desenvolupar les idees generals de l'esquema.

DIVISIÓ DEL TREBALL * CANVI I DIVERSITAT EN ELS PERFILS DE GÈNERE³ * TIPUS FAMILIARS

MODEL A		MODEL B		MODEL C		MODEL D	
Dones a b c ...	Homes x y z ...	Dones x' a y' b z' c ...	Homes x y z ...	Dones x' a y' b z' c ...	Homes x a' y b' z c'	Dones a, z, c, b, y, x, j, m ...	Homes
Les dones són destinades a uns espais i activitats; els homes a uns altres.		Les dones entren en espais tradicionalment masculins, però "d'una altra manera" donat que mantenen les activitats a,b,c,...		Les dones reivindiquen que els homes s'incorporin a l'esfera tradicional femenina. Solament això pot disminuir la desigualtat.		Dones i homes participen dels treballs de producció i reproducció amb independència del seu sexe.	
Teoria del dèficit innat o genètic: "per naturalesa les dones són inferiors"		Teoria de les diferències culturals o innates: "funcions complementàries i funcionals per a la integració i l'ordre social"		Teoria de la doble cultura: "dues cultures en relació jeràrquica. Hi ha jerarquia de gèneres i relacions de poder"		Teoria de l'abolició dels gèneres	
Hi ha diferències essencials que s'han de mantenir		Hi ha desigualtats i s'han d'evitar les NO funcionals		Hi ha resistències a la igualtat de fet. Cal l'acció positiva		Utopia igualitària	
FAMÍLIA TRADICIONAL * segregació oberta * <u>Treball Familiar</u> dedicació exclusiva de les dones		FAM. FUSIO/CONJUGAL * Doble jornada de treball de les dones * <u>Treball Familiar</u> dedicació compartida no equitativa dels cònjuges (descompensada)		FAMÍLIA ASSOCIACIÓ * Igualtat en la diferència * <u>Treball Familiar</u> dedicació compartida equitativa dels cònjuges (compensada)		FAMÍLIA UTÒPICA * Flexibilitat del rol, independent del sexe * <u>Treball Familiar</u> dedicació compartida equitativa i no estereotipada	
Escola segregada		Escola mixta		Escola coeducativa		Escola igualitària	

L'esquema em sembla suficientment explicatiu però cal aprofundir en els elements relacionats amb els tipus familiars, la qual cosa es fa a continuació tenint en compte, de cara a la comprovació empírica, les dimensions que abans s'han construït respecte del Treball Familiar.

³ Agraïixo a la sociòloga Marina Subirats la idea de la representació gràfico-alfabètica dels canvis en les relacions de gènere.

1.3.4. Tipus familiars i modalitats de repartiment del Treball Familiar

En els models construïts anteriorment per significar tant el procés de canvi en les relacions de gènere com la diversitat que es pot donar en un temps i espai social determinat hi hem destacat, en els tipus familiars, les diferents modalitats de dedicació i repartiment del Treball Familiar entre dones i homes formant parella conjugal. Aquestes modalitats ens acosten a alguns dels aspectes de la vida quotidiana familiar que es volen observar en la recerca empírica (sobre joves famílies biparentals visquent, al menys, amb una criatura de entre 0 i 3 anys). Per aquest motiu crec convenient fer una reflexió sobre el que cadascuna d'aquestes modalitats de repartiment del Treball Familiar implica des d'un punt de vista teòric. Abans hem fet la relació següent:

- Família Tradicional = = dedicació **exclusiva tradicional**
- Família Fusió = = dedicació **compartida no equitativa** (descompensada)
- Família Associació = = dedicació **compartida equitativa** (compensada)
- Família Utòpica = = dedicació **compartida equitativa i no estereotipada**

Doncs bé, la dedicació exclusiva a una o altra tasca, sigui per part de la dona o sigui per part de l'home, implica responsabilitat plena sobre aquella activitat, la qual cosa permet que l'altre n'estigui "alliberat" o "exclòs" (depèn del valor que es doni a l'activitat en qüestió). Tradicionalment, seguint l'estereotip de les relacions entre els gèneres, les dones s'han dedicat en exclusiva al Treball Familiar i se les ha "exclòs" (o "alliberat") del Treball Remunerat; i els homes s'han dedicat en exclusiva al Treball Remunerat i se'ls ha "exclòs" (o "alliberat") del Treball Familiar. Es obvi que la idea d'exclusió o d'alliberament depèn del lloc des d'on es parla, això és, des del lloc on es miren les relacions socials de poder entre gèneres i entre classes socials. Donat que aquesta recerca es recolza teòricament en les aportacions de la sociologia crítica feminista, tot fent referència al moment actual, quan parla d'"exclusió" en el cas de les dones, s'entén exclusió del Treball Remunerat, i quan s'en parla en el cas dels homes, s'entén exclusió del Treball Familiar. La idea d'"alliberament" s'aplica en sentit invers: les dones poden estar o quedar alliberades de l'activitat de **dedicació exclusiva** dins la llar, mentre que els homes poden estar o quedar alliberats de la **dedicació exclusiva** del treball dins la fàbrica o l'empresa. Una visió des de la classe social ens obliga a matisar: per moltes dones obreres, no fer TR de baixa qualificació i mal remunerat pot ser un alliberament i no pas una exclusió. De tota manera, en el context d'aquesta

recerca, hipotetitzem que per la majoria d'entrevistades no fer T R serà una exclusió. Altra cosa és la forma específica en que les mares de diferents grups socials voldrien fer treball remunerat.

Habitualment s'entén per dedicació compartida el fet de que ambdós cònjuges tenen alguna cosa a pensar o a fer respecte d'algunes o totes les activitats relacionades amb el Treball Familiar i el Treball Remunerat. Avui, el més comú, és donar per descomptat que les famílies joves tenen una organització familiar de "responsabilitat compartida", però aquesta visió igualitarista dels canvis en les relacions familiars oculta que, en general, el pes de la organització i el manteniment de la vida familiar recau sobretot sobre les dones, les quals continuen assumint dins la llar moltes més activitats en dedicació exclusiva que no pas els seus marits, en detriment de la seva disponibilitat al treball remunerat; i que quan els marits s'hi dediquen allò que més fan és compartir les feines com "auxiliars o ajudants" de la seva cònjuge, la qual cosa vol dir que la responsabilitat final de l'activitat recau sobre les dones ⁴.

De fet, el concepte de **dedicació compartida no equitativa** (descompensada) entre els cònjuges, aplicada al conjunt del Treball Familiar, necessita per la seva millor comprensió, seguint el model Producció/Reproducció, de la concurrència del Treball Remunerat: vindria a significar aquells casos en què, malgrat l'existència d'un cert repartiment compartit de la massa de treball, familiar i remunerat el còmput final de càrrega de treball entre la parella resulta ben desigual; en canvi, el concepte de **dedicació compartida equitativa** (compensada) faria referència a que el còmput final, independentment de l'àrea de treball que més s'ocupés, seria compensat entre ambdós cònjuges.

Finalment, el concepte de **dedicació compartida no estereotipada**, de difícil comprovació perquè se suposa una modalitat avui per avui inexistent, indicaria la possibilitat que el repartiment de la massa de treball entre els dos cònjuges fos compartit sense la pressió i la obligació que marca l'estereotip de gènere, la qual cosa solament podríem comprovar quan l'exclusivitat en una àrea ja no tingués marca de gènere sinó que seria resultat d'una negociació i adequació a la

---

⁴ No se'ns hauria d'escapar el paral·lelisme d'aquesta conceptualització de les modalitats de repartiment de Treball Familiar, per raó de gènere, amb les modalitats de repartiment del Treball Remunerat, àmbit en el qual les "auxiliars i ajudants" són les dones)

necessitat dels temps propis i els temps del cònjuge, alhora que no exclouria que les distintes activitats poguessin ser compartides per ambdós.

En aquesta modalitat utòpica, perquè avui per avui la considerem empíricament improbable, el repartiment equitatiu de la massa de treball entre la parella es negocia sobre la base del coneixement i habilitats compartides i, sobre tot, sobre la base d'una disponibilitat i flexibilitat per realitzar tant el paper tradicionalment femení com el paper tradicionalment masculí dins la llar. Es a dir, la pràctica de la dedicació equitativa no estereotipada no implicaria forçosament un equilibri formal perfecte segons el qual dona i home comparteixen sempre el 100 per 100 de totes les activitats (50+50), sinó que el repartiment del Treball Familiar es faria en funció de la situació personal específica, segons la necessitat de temps personal de cada cònjuge i segons el cicle de vida de la família. Es a dir, implicaria que dones i homes haguessin rebut una socialització primària molt compartida en una societat on s'haguessin abolit i deslegitimats les pràctiques educatives diferencials per raó de sexe.

1.3.5. La dimensió de criança i les pràctiques de parentalitat

Dels canvis que avui es puguin comprovar en relació a la participació de dones i homes en les tres dimensions del Treball Familiar que es contempen en aquest estudi (domèstic, organització, criança), els que afecten a la **criança** dels fills són aquells que al nostre entendre poden ser interpretats de manera molt diversa (com a quelcom positiu o com a quelcom negatiu) perquè les relacions mare-pare-fills afecten a allò més profund de les identitats personals i, fins avui, han format i formen part dels mecanismes de la reproducció del poder social masculí. En efecte, els canvis en les relacions pares-fills poden posar en qüestió els models tradicionals d'aprenentatge de l'autoritat i les jerarquies (d'edat i gènere) per la qual cosa són objecte de debat i forta discussió ideològica (recordem l'ús i abús que s'ha fet de l'anomenada pèrdua d'autoritat dels adults sobre els joves per explicar, per exemple, l'augment de la delinqüència juvenil). D'aquí, també, que tingui un interès justificat l'estudi en detall de les pràctiques de criança.

Donat que l'objecte precís d'aquesta recerca és investigar sobre les actuals formes de repartiment del treball entre mare i pare, és obvi que la nostra unitat d'observació haurà de ser la família biparental i, a efectes d'aquest estudi,

entendrem per **biparentalitat** l'experiència compartida i quotidiana de dos adults de sexe diferent que exerceixen de mare i de pare d'unes mateixes criatures. Ara bé, les formes i models culturals d'exercici i representació de la biparentalitat són construccions històriques associades als tipus familiars. I, tal com hem intentat expressar anteriorment, el tipus familiars responen a sistemes culturals més generals d'assignació i relacions de gènere. De fet, qualsevol intent de definició o descripció dels tipus de parentalitat, implica, sempre, una definició o descripció de tipus familiars. Per tant, a cada tipus familiar que abans hem considerat teòricament pertinent, li correspondria una forma o modalitat parental. Vegem fins a quin punt ho podem defensar.

El model tradicional de biparentalitat asimètrica

La nostra cultura occidental i judeo-cristiana ha mantingut al llarg dels segles una visió asimètrica i socialment legitimada de les funcions, pràctiques i identitats parentals que, amb el desenvolupament del sistema capitalista, cristal·litzen en una forta divisió dels rols sexuals dins la família, així com en la seva legitimació social a través d'altres agències socialitzadores com l'església o l'escola. De tal manera que històrica i col·lectivament ha estat possible la interiorització social i tipificació del que avui considerem identitats tradicionals de gènere. A través de la naturalització de la biparentalitat asimètrica, donant-la per descomptat, s'ha naturalitzat també la divisió sexual del treball entre els cònjuges. S'ha donat un paper fonamental i idealment exclusiu a la mare per ocupar la centralitat en el procés de criança (activitats, temps i espais materials) de les criatures petites, de tal manera que en aquest model de família la mare biològica és insubstituïble en els primers anys de vida de la criatura, mentre que el pare hi té un paper secundari sinó nul (altra cosa és el paper del pare en el nivell simbòlic). Per això es pot parlar que el model occidental tradicional de biparentalitat és un model de **biparentalitat asimètrica**. La biparentalitat asimètrica a les societats occidentals implica:

(a) Privat versus Públic

La biparentalitat asimètrica va associada a l'ideal de dona-mestressa de casa que cal que defugui les vinculacions personals amb el món públic de la producció i es dediqui de manera exclusiva a la llar i a la família, seguint l'*ethos* de la família burgesa que neix amb la industrialització i que, al pas del temps, s'estén al conjunt

de la societat ⁵. Implica servei obligat de les dones a la família i ha tingut (i té) efectes especialment negatius per a elles perquè de la idealització del ser mare se n'ha derivat, a la pràctica, una posició subordinada dins la família i la societat global, i una forta limitació de la seva autonomia i desenvolupament personal com a dona en l'exercici d'altres activitats extrafamiliars.

(a) Maternalisme versus Paternalisme

La ideologia maternalista, en el context d'una biparentalitat asimètrica, permet l'allargament, en l'espai i el temps, d'unes relacions de dependència i lliurament obligat de la mare als altres adults mascles de la família, i dels altres adults a ella. Dependències d'un adult a un altre adult que s'expliquen bé com a necessàries o volgudes quan hi ha una impossible autonomia de les persones (criatures petites, malaltes o velles), i que, per altra banda, són dependències que no tenen perquè ser resoltes forçosament a través d'una presència femenina. Les actituds maternalistes, derivades de la ideologia maternalista, allarguen servituds domèstiques de la mare cap els fills i filles, especialment cap els primers, en edats que haurien de poder resoldre i participar de manera autònoma dels treballs generats per la dinàmica de la vida quotidiana familiar, laboral i social. De la mateixa manera que el paternalisme allarga dependències econòmiques i simbòliques que permeten mantenir un control sobre els fills.

---

⁵ A nivell macrosociològic es pot dir que la ideologia maternalista és aquella ideologia familiar que es comença a desenvolupar amb el capitalisme i la industrialització i que, reclinant i idealitzant el paper de les dones dins la llar, manté i reforça el sistema patriarcal de relació entre els gèneres. El maternalisme es consolida amb el model de família burgès que, a finals del segle XIX i al llarg del segle XX, s'estén entre la classe obrera en les societats occidentals industrialitzades. En els estudis sociològics el model de la família nuclear maternalista va ser legitimat pel model de família parsoniana, que valora la divisió sexual del treball i la dedicació exclusiva de les dones a la llar com a funcional i òptima per la societat. El model de Parsons s'imposà com a imperatiu cultural als EUA als anys quaranta i cinquanta. Considero que la ideologia maternalista ha estat el nucli ideològic fonamental per mantenir i consolidar un sistema de relacions patriarcals dins la família moderna. La cultura acumulada per les dones al llarg de la història, la cultura de gènere femení, és el resultat de la divisió sexual del treball i de la ideologia maternalista que ha justificat la desigual posició de poder i social entre homes i dones. Això no vol dir que la cultura tradicionalment femenina hagi de ser devaluada, sinó que cal comprendre els mecanismes que han permès que hagi estat una cultura marginal, singular (solament adequada per les dones) i socialment poc valorada, per tal que el seu llegat, fonamental per la supervivència del col·lectiu humà, sigui apreciat i mantingut en el futur tant per dones com per homes.

(c) Maternatge versus [paternatge]

El concepte de maternatge fa referència a les pràctiques de cura i atenció necessàries que tot infant ha de rebre d'un adult en els primers anys de vida. El maternatge ha implicat tradicionalment l'exclusió del pare de l'exercici de la cura i atenció del seu fill o filla encara infant. Si es comprova que cada vegada més, els joves pares participen de la primera criança de la criatura, caldrà crear una nova paraula, en català i castellà, que contempli la possibilitat d'incloure les dues figures parentals. En anglès, ja existeix *parenting*, de la mateixa manera que també disposen de *mothering* o *fathering* i, a afectes d'aquest estudi utilitzarem **parentatge** en el sentit de "parenting", entenent que les activitats específiques de criança vinculades amb l'alimentació i higiene de la criatura en els seus tres primers anys de vida, tant poden ser realitzades per la mare com per el pare.

El model alternatiu de biparentalitat simètrica

Enfront d'aquesta biparentalitat asimètrica és possible imaginar un model teòric alternatiu de biparentalitat simètrica. Aquest model implica, en termes generals, una maternitat i paternitat compartides amb una dedicació i significació similar en quant a responsabilitats de mare i pare en la criança dels fills i filles. Per exemple, podríem considerar, com indicador de l'existència de dinàmiques socials cap a aquesta biparentalitat simètrica, l'augment substancial de pares que exercissin activitats de maternatge tradicional (canvien bolquers o consolen la criatura) i l'augment de mares que exercissin activitats de paternatge tradicional (representen la llei i fan les prohibicions) (Le Camus 1987), o també l'augment de pares que demanessin permís laboral per maternitat/paternitat o d'altres excedències legals per cuidar les seves criatures petites, els malalts o les persones grans de la seva família.

Malgrat que en el pla de les idees la pràctica de la biparentalitat simètrica pot aparèixer com portadora de beneficis generalitzats a dones, homes i criatures i, per tant, pot ser un model que cada vegada sigui més legitimat a la societat actual, també és ben evident que el seu exercici real no està exempt de problemes en una societat que està pensada i organitzada sobre un model asimètric de biparentalitat. Precisament la demanda de permís laboral per paternitat és ínfima al nostre país malgrat que ja fa alguns anys que és possible obtenir-lo en termes legals. Perquè el model asimètric de biparentalitat i la divisió sexual del treball en l'esfera productiva i l'esfera reproductiva ha donat lloc a una organització social dels temps i dels espais, privats i públics, d'oci i de serveis, regulada sobre la disponibilitat

contínua i de servei de les dones-mares a l'interior de la llar familiar (domesticitat), però també sobre la seva disponibilitat per resoldre, com a medidora, les relacions de la família amb les institucions externes (escoles, caixes, rebuts, compres, serveis de salut, família extensa, etc.). Es a dir, la organització social dels temps, malgrat que la mare faci treball remunerat, afavoreix que sigui la mare qui assumeixi de manera molt més intensa la criança de la criatura.

A efectes comparatius, les diferències entre la parentalitat asimètrica i la simètrica es donarien de la manera següent:

	BIPARENTALITAT ASIMÈTRICA	BIPARENTALITAT SIMÈTRICA
Ambit PRIVAT <u>versus</u> Ambit PÚBLIC	A.Privat = Camp de la feminitat i la maternitat A.Públic = Camp de la masculinitat i la paternitat simbòlica	A. Privat = Camp centrat en l'experiència de les dones però no exclusiu d'aquestes A. Públic = Camp d'experiència de dones i homes
MATERNALISME <u>versus</u> PATERNALISME	Mare dedicada tota la vida als fills i la família Pare protector dels fills en la mesura que aquesta protecció li permet mantenir el poder sobre la família	Parentalitat compartida = mare i pare assumeixen les responsabilitats derivades de la maternitat i la paternitat responsables
MATERNATGE <u>versus</u> PATERMATGE	Mare ocupada i especialitzada en resoldre el benestar físic i emocional de la criatura Pare absent de les activitats quotidianes de criança, però essent presència simbòlica en quant autoritat que imposa la llei i l'ordre	Parentatge compartit = mare i pare participen de les activitats que procuren benestar físic i emocional a la criatura, així com també comparteixen els criteris d'imposició de la llei i la norma

De la biparentalitat asimètrica a la biparentalitat simètrica ?

Però, ¿fins a quin punt l'extensió del treball extradomèstic de les dones-mares a Catalunya ha suposat l'inici i extensió d'un procés cap a una nova parentalitat? ¿És pot sostenir que avui, a la pràctica, es tendeix a una biparentalitat simètrica? ¿És possible que es detectin canvis substancials en les formes d'exercir la parentalitat i, en canvi, no se'n detectin en les altres dimensions del que aquí entenem per Treball Familiar? ¿És possible un nou model de biparentalitat sense que altres condicions de l'organització dels temps i els espais socials de treball canviïn?.

Ja s'ha dit en altres moments que, de moment, no coneixem amb precisió ni de manera sistemàtica les pràctiques ni l'imaginari actual respecte de l'exercici de la maternitat i la paternitat a Catalunya, però es pot fer la hipòtesi de que donat que les formes d'inserció de mares i pares al mercat de Treball Remunerat són molt diverses també les formes actuals de repartiment del Treball Familiar seran diverses, menys maternalistes i menys paternalistes que en el passat. Perquè, per efecte de la major inserció de les dones casades al mercat de treball, avui les identitats femenines no reposen solament en el rol de mare i esposa, ni les identitats masculines no reposen solament i obertament en el rol de dominància i distància del patriarca. Per això puc hipotetitzar que avui es tendeix (cal veure en quina mesura i a través de quines activitats) cap a un model de biparentalitat més simètrica i equilibrada tant en les representacions simbòliques (deslegitimació del patriarcat com diu Bimbi) com en les pràctiques de maternatge i paternatge.

Però, si bé és probable que es pugui demostrar que avui s'han reduït a nivell simbòlic els trets patriarcals i les relacions jeràrquiques, tant presents en les famílies del nostre passat immediat, també és probable que aquest procés difereixi, en el seu sentit o en les fases del procés de canvi, segons la classe social de què parlem. En les passades generacions les desigualtats socials, polítiques, i econòmiques entre dones i homes eren més visibles que avui, es recolzaven en la legitimitat cultural, jurídica i política del domini patriarcal en les relacions de classe i sexe i, per aquest motiu, el model legitimat de biparentalitat era molt similar des del punt de vista de les relacions de gènere, tot i que les formes concretes d'exercici de la parentalitat diferissin segons classes socials ⁶. Però aquestes diferències, al nostre entendre, no implicaven una deslegitimació del model tradicional ni de la seva ètica basada en la divisió sexual del treball entre els cònjuges i l'adjudicació de la totalitat del Treball Familiar a la dona.

En efecte, en el passat, quan la maternitat de les dones treballadores de classe obrera entrava en contradicció amb el seu treball remunerat a la fàbrica o al camp,

---

⁶ És de suposar que les condicions materials d'existència de les famílies obreres dels nostres avis i àvies condicionava les mares a mantenir una ideologia menys maternalista que en les famílies burgeses la qual cosa era adequada per portar els fills i filles cap una emancipació maternal més ràpida. Aquests fills/es passaven a dependre d'una relació patriarcal amb el pare-patró (taller familiar) a una relació patriarcal amb l'amo de la fàbrica. El model de maternitat maternalista s'origina en les famílies de tipus burgès i s'estén *a posteriori* a la classe treballadora. Per altra banda també es pot veure la ideologia maternalista i paternalista com la vessant més suau de les relacions patriarcals entre els sexes dins la família; perquè la vessant dura fa referència al dret del pare a les agressions físiques i la violència domèstica sobre dona, filles i fills.

el problema de la criança dels fills es resolvia amb la substitució de la mare biològica per l'àvia materna, per una dida, per altre dona, veïna o filla ⁷, però no es qüestionava en cap moment el model de biparentalitat asimètrica de caràcter maternalista. Avui el context és molt diferent: les àvies estan menys disponibles, el servei d'altres dones adultes no és gratuït, les germanes de l'infant estudien o treballen, hi ha escoles bressol però són insuficients (a vegades poc fiables) i sovint poc desitjades per les mares que volen tenir cura dels pocs fills que probablement tindran. En aquest context la presència del pare en la criança dels fills es fa més obligada, especialment si ambdós membres de la parella fan treball remunerat.

Però, per altra banda, si bé una escola bressol privada o pública, una dona adulta de la família, o un cangur a casa que s'ocupin de la criatura són intervencions que permeten que les mares que fan treball remunerat puguin mantenir la seva ocupació en el mercat de treball, aquests suports no impliquen canvis culturals que qüestionin els fonaments de la maternitat maternalista, això és, la tradicional divisió sexual del treball i la tradicional relació jeràrquica entre els gèneres. Una escola bressol, una àvia o altra dona adulta poden resoldre de manera adequada les necessitats d'atenció de l'infant fent d'agent substitutiu de la mare però, com diu Bimbi, aquestes solucions oculten les diferències en la manera de posicionar-se de la mare i el pare en la seva relació amb la criatura. I hipotetitzo que actualment és molt probable que d'aquestes diferències en resulti, per una banda, una autonegació de la mare a aspirar a una posició o promoció professional, o, per altra banda, la simple negació d'un treball assalariat a la mare.

Però, a efectes del plantejament i límits d'aquesta recerca, allò que interessa conèixer, empíricament, és en quines activitats i segons quina situació personal de cada cònjuge es participa més que en altres en la criança de les criatures. Si es constaten canvis cap a una forta participació dels pares en les tres dimensions contemplades del Treball Familiar (treball domèstic, organització i criança) podríem parlar de l'existència de noves tendències i pautes culturals en el repartiment de la massa de treball dins i fora la família i en les formes d'exercir la

---

⁷ A les societats agrícoles pobres, on també la força de treball de les dones és fonamental per les tasques agrícoles, són les nenes, encara infants, qui tenen cura i crien els seus germans i germanes més petits; també es dediquen a criar els fills o filles de les famílies riques de la zona o de les ciutats. Cal tenir present que la constitució de la infància com a categoria social, amb espais i temps propis, és una construcció de la modernitat (Ariès 1960).

maternitat i la paternitat; en definitiva, podríem parlar amb una certa seguretat de la presència de noves pautes o sistemes culturals en les relacions de gènere. Pensem que, en termes generals, si es comprova la vinculació més expressiva del pare, tant en la criança dels fills com en l'atenció a les necessitats quotidianes del grup familiar, aquest fet seria el punt de partida, en la línia argumental de Chodorow, per trencar la dinàmica més primària, subtil i inconscient de la reproducció social de les relacions de desigualtat, dominació i submissió entre homes i dones.

Ara bé, i per acabar, el problema de com situar la força de la tendència de canvi de les formes de parentalitat asimètrica cap a les formes de parentalitat simètrica, el resollem de la mateixa manera que hem resolt la gradació del procés de la dedicació de dona i home, parella conjugal i parella parental, al conjunt del Treball Familiar. Per tant, pel que fa a la criança dels fills i filles, establim les mateixes modalitats, associades a diferents tipus familiars que, recordem, queden inserits dins d'un sistema cultural legitimador i productor de determinades relacions de gènere:

- Família Tradicional = = criança en mans exclusives de les dones
- Família Fusió = = criança compartida no equitativa
- Família Associació = = criança compartida equitativa
- Família Utòpica = = criança compartida equitativa i no estereotipada

1.4. Proximitat/diferències del nostre objecte d'estudi, a Catalunya, amb el de Bimbi (1990) al Nord d'Itàlia

Des d'una perspectiva microsociològica, els plantejaments teòrics i les conclusions de Bimbi (1990) en la recerca que realitza sobre famílies joves amb fills petits a Emília Romagna (Itàlia), *Madri e Padri. Transizioni dal patriarcato e cultura dei servizi*, són una referència indirecta per aquesta recerca que es realitza a Catalunya. És una referència indirecta perquè fa uns plantejaments inicials molt propers als d'aquesta recerca, ha afavorit el meu procés de reflexió, i ha influït les decisions que he pres. Per això considero que val la pena que en detall alguns elements.

Bimbi fa una anàlisi de les relacions entre la parella i focalitza la recerca sobre les estratègies i posicions de parentalitat de mare i pare quan tenen criatures petites. La seva recerca té com a eixos teòrics de partida:

- (a) la simetria/asimetria dels rols parentals en les famílies biparentals;
- (b) la persistència o deslegitimació de les relacions patriarcals dins la família;
- (c) la divisió sexual del treball productiu i reproductiu entre la parella.

I d'aquí la proximitat entre la recerca italiana i la que aquí es presenta. Però les diferències en els dissenys de les dues recerques -la italiana i la catalana- són diverses i importants. Fer-ne la comparació m'és útil per introduir el disseny d'aquesta (i que desenvolupo al capítol següent) : a Emilia Romagna s'entrevista en profunditat a 49 mares i 43 pares i s'obté informació directe de com mares i pares viuen la participació de l'escola- bressol en la cura i atenció de les seves criatures, experiència que totes les famílies entrevistades comparteixen perquè totes hi porten els fills; a Catalunya la opció (que justifico més tard) ha estat ben diferent: la informació s'obté a través de 352 mares que conviuen amb parella i a partir d'una enquesta amb qüestionari estructurat presentat per entrevista personal, això és un disseny de tipus extensiu i no pas intensiu.

Aquestes diferències d'ordre metodològic també impliquen diferències en la definició de l'objecte d'estudi: Bimbi focalitza l'atenció en les representacions que té la parella sobre el seu funcionament quotidià, mentre que aquesta recerca focalitza l'atenció sobre les pràctiques que es donen en la vida quotidiana de la parella. Bimbi aplica una tècnica "qualitativa", l'entrevista focalitzada o entrevista en profunditat, que li permet incidir en els elements més simbòlics del viscut. La recerca que aquí es presenta aplica una tècnica "quantitativa", un qüestionari estructurat que recull informació sobre situacions, fets i comportaments però també sobre motivacions i significacions, i obté aquesta informació d'una mostra representativa de mares amb criatures petites (0-3 anys). Encara una altra distinció metodològica entre una i altra recerca: l'univers de Bimbi ve definit com a pares i mares que fan ús d'escoles bressol que atenen les criatures durant les hores de Treball Remunerat; això permet a Bimbi indagar sobre el paper de les escoles bressol i de la cultura dels serveis en la construcció de les identitats parentals i la vida familiar, temàtica que em sembla de gran interès però que ara no em proposo investigar. En el cas que ara ens ocupa, la recerca a Catalunya, s'hi defineix la població com a mares de famílies biparentals que viuen, al menys, amb un fill de

tres anys o menys. Per tant, la població catalana a investigar és més diversa que la investigada a la recerca italiana perquè no totes les famílies investigades a Catalunya estan formades per mare i pare inserits, ambdós, en el mercat de treball; contràriament, la seva situació laboral i estatus social són molt diversificats.

Aquestes diferències metodològiques impliquen, també, diferents maneres d'enfocar l'objecte d'estudi però no forçosament maneres oposades d'entendre les dinàmiques socials al voltant dels canvis familiars en relació als eixos citats inicialment. Es comparteix el pressupòsit de l'existència de valors patriarcals (producte d'un sistema patriarcal de relacions de dominació/subordinació) que han orientat o encara orienten de manera dominant les pràctiques i l'imaginari social i que acompanyen conscient o inconscientment l'acció dels actors en la construcció de les relacions familiars. Però Bimbi, per indagar sobre la simetria/asimetria dels rols parentals, centra la recerca sobre les representacions i valors, mentre que és l'anàlisi de la pràctica de la divisió sexual del treball allò que centra aquesta recerca. Pel que fa al posicionament feminista de les dues recerques cal assenyalar una distinció que també té implicacions teòriques i metodològiques: la recerca italiana parteix d'un feminisme de la diferència que manté que les distàncies socials entre dones de diferents classes socials són menors que no pas les seves proximitats com a gènere i per tant agrupa totes les dones en un conglomerat social que es considera molt distant amb el conglomerat del conjunt d'homes. En canvi la meua posició, que òbviament queda reflectida en el model d'anàlisi, és la d'un feminisme de la igualtat més pròxim al que hem definit en el seu moment com feminisme socialista: la diversitat social de classe i gènere explica la complexitat de les relacions socials de gènere i classe dins les famílies i es pressuposa, com ja s'ha dit abans, que tant les relacions de desigualtat de gènere com les relacions de desigualtat de classe són estructurals i que per tant afecten d'una o altra manera totes les dones i totes les famílies.

Aquesta recerca empírica a Catalunya indaga sobre tot en les pràctiques, fets i comportaments de la organització quotidiana de les famílies joves amb fills petits, però també recull i analitza elements que fan referència a les representacions que les mares tenen de la organització familiar, del repartiment del treball amb la parella i de la significació dels fills en el projecte familiar. Perquè s'entén que les expectatives i valors de les persones formen part dels elements interioritzats d'una cultura i d'una societat determinada i que són font d'orientació de les pràctiques socials i materials, alhora que també poden ser modelades per aquestes.

L'enfocament metodològic extensiu d'aquesta recerca i la seva focalització sobre les situacions familiars i els comportaments de dones i homes dins la família, explica que hagi pres en compte la recerca de Jean Kellerhals i altres (1982), *Mariages au quotidien*. La seva recerca m'és útil no tant pels pressupòsits d'ordre teòric, perquè ja he deixat clar que em recolzo sobre tot en les aportacions del feminisme socialista i el model d'anàlisi Producció/Reproducció, sinó perquè m'ha proporcionat alguns elements per operacionalitzar algunes variables d'opinió, motivacions o significacions dels fills. El préstec que faig d'algunes de les categories de Kellerhals (1982) em permetrà establir comparacions en el temps i en l'espai donada que la seva recerca sobre les famílies ginebrines és de finals dels anys setanta (tot i que es publica a principis dels anys vuitanta). En el seu moment faré les referències precises a les aportacions retingudes de Kellerhals.

En darrer terme cal que faci esment de la recerca de Le Camus i altres (1987) al voltant de les transformacions dels models de parentalitat a la ciutat de Toulouse, de la qual m'inspiro molt directament per operacionalitzar la dimensió de criança fins el detall dels indicadors. La informació que he pogut obtenir d'aquesta recerca és solament sobre el seu disseny i resultats i no pas sobre la seva base teòrica. Per això en faré la referència oportuna en el moment de construir els indicadors per la observació empírica.

* * * * *

Orientada i emmarcada, teòricament i conceptual, la recerca empírica sobre el repartiment de la massa de treball (familiar i remunerat), en el capítol següent s'elaboren el model d'anàlisi i el disseny per la seva contrastació.

2ª Part : Capítol 2
METODOLOGIA

- 2.1. El model d'anàlisi
  - 2.1.1. Model d'anàlisi teòrica/model d'anàlisi empírica
  - 2.1.2. Factors estructurants de la organització i repartiment del Treball Familiar
  - 2.1.3. Hipòtesis
  - 2.1.4. Operacionalització de les hipòtesis
  - 2.1.5. Mètode i tècniques d'anàlisi de les dades

- 2.2. El disseny de la recerca
  - 2.2.1. L'àmbit territorial i el context socioeconòmic de la ciutat d'observació
  - 2.2.2. La població objecte d'estudi i la creació de la mostra
  - 2.2.3. La construcció del qüestionari
  - 2.2.4. El procés de recollida d'informació
  - 2.2.5. La representativitat de la mostra

2ª Part : Capítol 2

METODOLOGIA

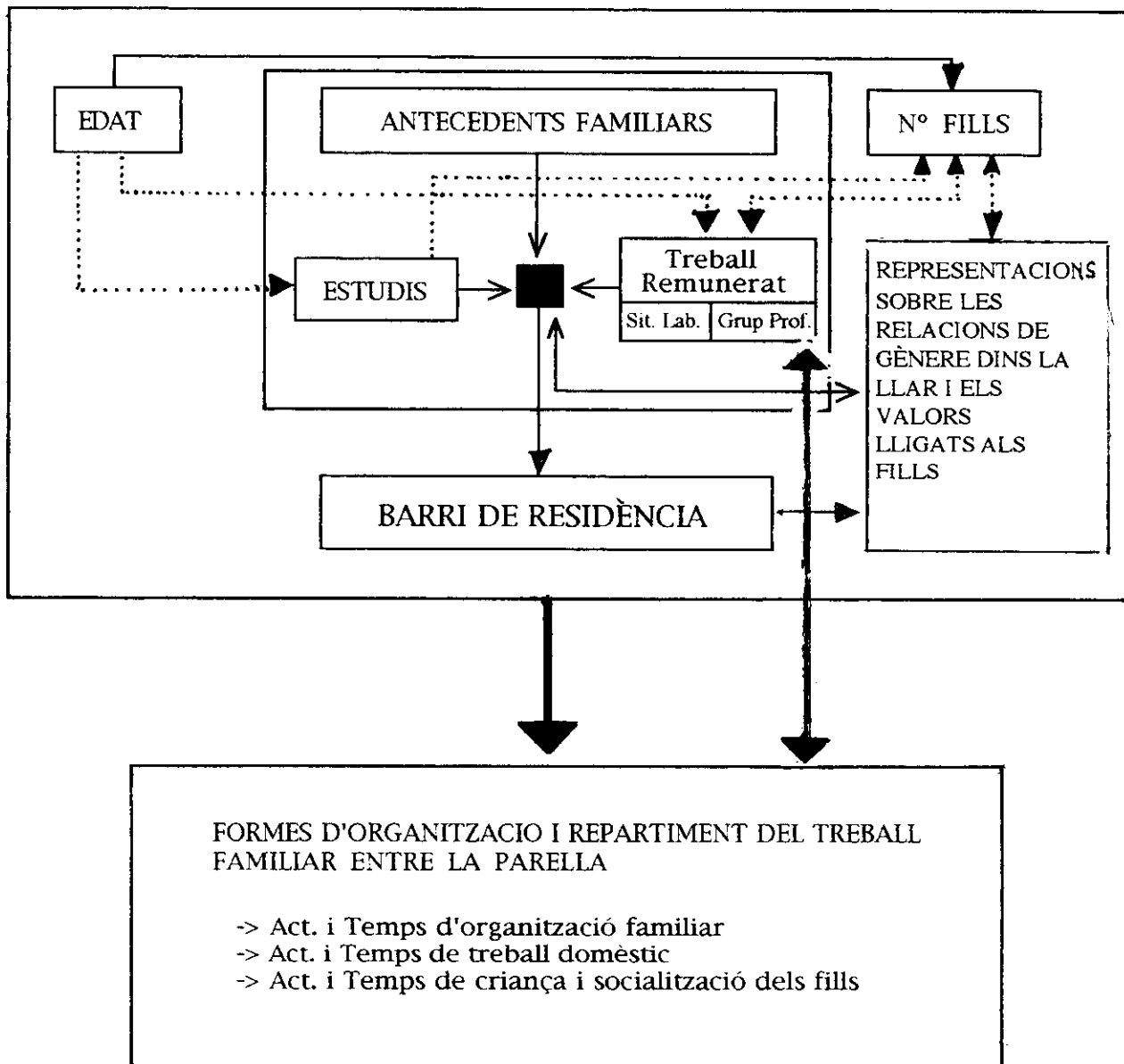

2.1. El model d'anàlisi

En el model d'anàlisi es tracta de donar compte de la combinació complexa dels factors que, de manera hipotètica, expliquen el nostre objecte d'estudi: les diferents formes d'organització i repartiment del Treball Familiar entre la parella.

2.1.1. Model d'anàlisi teòrica/model d'anàlisi empírica

El model d'anàlisi empírica es deriva del model d'anàlisi teòrica que inspira aquesta recerca. He elaborat un esquema que contempla tant el model teòric (en una representació gràfica sumària) com el model d'anàlisi empírica. En aquest darrer, més detallat, explico la xarxa relacional entre els factors explicatius. Vegem primer l'esquema de l'anàlisi que ens proposem fer de les formes d'organització i repartiment del Treball Familiar entre la parella.

- (1) Percentatge de població resident al barri amb nivell escolar màxim i mínim
- (2) Percentatge de població resident al barri nascuda a Catalunya
- (3) Unitats mostrals a cada barri

De tal manera que de la reunió i ordenació d'aquestes dades n'ha resultat cinc zones territorials amb una certa homogeneïtzació cultural i un pes relativament pròxim dels efectius resultants. El procés i resultat d'aquesta operació ha estat el següent.

Taula 13. Operacionalització de les cinc zones de residència de la ciutat

	Característiques de la població del barri			Unitats mostrals	ZONA	Entrevistades per Zona
	% Títols universitat	% No estudis	% Nascuts Catalunya			
Centre	9.8	29.8	78	10	1	84
Eixample	8.3	27.9	78	74		
Peranàs	3.8	34.0	62	37	2	61
Palau-Escorxador	3.7	38.5	58	16		
Vista Alegre	3.5	34.9	64	8		
Pla d'en Boet	2.6	40.0	58	13	3	68
Rocafonda	2.4	42.0	55	34		
Molins-Torner	2.4	43.2	55	21		
Cirera	1.4	51.8	46	13	4	71
Cerdanyola Nord	1.3	44.9	51	58		
Cerdanyola Sud	1.0	49.6	46	57	5	68
La Llàntia	0.6	51.6	48	11		

A la vista del quadre d'operacionalització de les zones queda ben clar que estic parlant de territoris ben diferenciats des d'un punt de vista social. Queda també ben clar que la Zona 1 (Centre i Eixample) és la que reuneix més condicions per ser adjectivada de zona burgesa de la ciutat, la qual cosa no exclou que en aquest territori hi hagi diversitat interna. La resta de zones, tal com aquí han quedat delimitades territorialment, queden ordenades de major a menor capital escolar de la seva població i de major a menor origen català. I d'entrada no sembla pas que hàgim d'esperar trets similars entre les entrevistades de la Zona 2 i les de la Zona 5. Per tant, tenint en compte que hipotetitzo que el nivell d'estudis es una variable

Vegem ara, la seva inclusió dins del model d'anàlisi teòrica:

SISTEMA SOCIAL GLOBAL

Relacions socials de classe (en el context d'una societat capitalista) i relacions socials de gènere (en el context d'una societat de predomini patriarcal)

<p>ESFERA DE LA REPRODUCCIÓ Relacions de gènere dins la FAMÍLIA</p> <p>(hi dominen les relacions patriarcal de dominació-subordinació)</p>	<p>ESFERA DE LA PRODUCCIÓ Relacions de classe en el MERCAT DE TREBALL</p> <p>(hi dominen les relacions de desigualtat pròpies de les relacions econòmiques capitalistes)</p>
<p>Model explicatiu de les posicions de cada cònjuge en el Treball Familiar (factors personals i contextuals)</p> <p>Objecte d'estudi</p> <p>DIVISIÓ SEXUAL DEL TREBALL FAMILIAR Repartiment entre els conjuques de:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Pràctiques i temps de treball domèstic . Pràctiques i temps de t. d'organització . Pràctiques i temps de t. de criaça <p style="text-align: right;">A1 A2 A3 An</p>	<p>Model Explicatiu de les posicions de la mà d'obra en el Treball Remunerat (factors personals, institucionals i estructurals)</p> <p>Articulació i combinatòria de factors personals, institucionals i estructurals que conflueixen sobre el mercat de treball en les societats industrials de capitalisme avançat:</p> <p>El paradigma Producció/Reproducció defensa que per explicar la dinàmica i evolució del treball de les dones, del mercat de treball i de la organització social no es pot prescindir del factor</p> <p>TREBALL FAMILIAR.</p> <p>Objecte d'estudi</p> <p>DIVISIÓ SOCIAL I SEXUAL DEL MERCAT DE TREBALL</p> <ul style="list-style-type: none"> . Desigualtats salarials . Segmentació del mercat . Segregació vert./horit. . altres formes <p style="text-align: right;">B1 B2 B3 Bn</p>

Articulació, Interdependència, conflicte/Negociació entre ambdues esferes de treball humana

En aquest segon esquema, el model d'anàlisi teòrica (que inclou el model d'anàlisi empírica) sosté que és la posició de la parella en el procés de producció de mercat (Treball Remunerat) allò que explica la seva posició en el procés de producció domèstica o familiar (Treball Familiar), i a la inversa; allò que explica la posició de la parella en el Treball Familiar és la seva posició en el Treball Remunerat. L'esquema posa de manifest l'articulació i interdependència entre l'esfera de la Reproducció i l'esfera de la Producció a través de les diverses posicions, formes i modalitats en l'exercici del Treball Familiar i del Treball Remunerat; articulació i interdependència que impliquen la possibilitat de conflicte i la necessitat de negociació tant en l'àmbit familiar com en el mercat de treball i les institucions que el regulen. A la família, el conflicte i la negociació s'estableix entre els cònjuges (dona i home) que, compartint un projecte comú de vida familiar, participen directa o indirectament de les dues esferes. Al mercat de treball, el conflicte i la negociació s'estableix entre les distintes posicions de classe en el procés de producció, posicions de classe que tenen un fort component de gènere en la mesura que podem trobar una forta segmentació i segregació de les posicions de la mà d'obra segons el seu sexe.

Tots els factors que componen el model d'anàlisi que es proposa estan articulats empírica i teòricament, però cal diferenciar-los analíticament per tal de poder-los caracteritzar, i justificar el seu lloc dins el model. Al requadre superior de l'esquema es presenta el conjunt de factors explicatius que s'han seleccionat perquè es considera que intervenen en la construcció diferencial de les formes d'organització i repartiment del Treball Familiar. Al requadre inferior de l'esquema apareix enunciat l'objecte d'estudi i les tres dimensions bàsiques que el defineixen i limiten, i que, hipotèticament, s'estructuren en funció del conjunt de factors explicatius. En el procés d'anàlisi es tracta de comprovar si efectivament hi ha associació entre aquestes variables, tal com aquí es preveu i, si n'hi ha, quina és la seva força o magnitud.

Cadascun dels factors explicatius contemplats a l'esquema pot constituir per sí mateix una variable o contenir un conjunt de variables sempre associades amb l'objecte d'estudi. L'esquema fa ben visible les línies d'hipòtesi que se'n deriven, però abans de formular-les cal justificar les decisions preses en la selecció de cada variable o factor.

2.1.2. Els factors o variables estructurants de la organització i repartiment del Treball Familiar

Les variables que es tenen en compte (per ambdós cònjuges) són els següents: Edat, Nombre de fills dins la llar, Antecedents familiars, Estudis, Treball remunerat, Barri de residència i Representacions simbòliques. La selecció d'aquestes variables explicatives es justifica pel coneixement sociològic acumulat sobre les relacions familiars. Però allò que cal comprovar no és solament la relació entre cada factor sinó que també cal conèixer quin és el grau d'associació entre aquestes variables i, finalment, la seva relació amb l'objecte d'estudi específic. Doncs bé, les línies i fletxes presents a l'esquema manifesten la hipotètica força de la relació entre factors : les línies de punts indiquen un grau d'associació dèbil, una línia contínua indica una associació que s'espera demostrar com a sociològicament important i la doble línia indica una associació fonamental.

El requadre interior superior mostra el nucli de factors explicatius forts, hipotèticament més correlacionats entre sí, i que millor descriuran l'objecte d'estudi: **antecedents familiars, estudis, i característiques del Treball Remunerat** de la parella. Aquest nucli de factors ve a ser la clau que obre pas a una hipotètica tipologia de famílies que, hipotèticament, mantindran diferents relacions amb l'objecte d'estudi. A l'espai entre el requadre interior i el requadre exterior hi situo variables de menor intensitat explicativa (**edat i nombre de fills**) o bé variables explicatives que considero contextuais (**barri de residència i representacions simbòliques**).

Però, ¿quina és la línia argumental que sosté aquestes relacions entre factors explicatius i objecte d'estudi ? En primer lloc sabem que el **nombre de fills** a les famílies joves actuals és molt reduït i això sigui quina sigui la classe social. Per tant no sembla que hagi de ser un factor fonamental per explicar diferents tipus d'organització familiar. Però sabem que a d'altres països geogràfica i culturalment pròxims, per exemple França o Bèlgica, resulta que la classe social que primer va disminuir el nombre de fills, la burgesia, ara està mostrant comportaments tendents a augmentar el seu nombre (Commaille 1993). Per tant, encara que no sigui un factor o variable determinant dels tipus d'organització familiar, sí que pot ser una variable discriminant.

El factor **edat**, també ens sembla que pot ser discriminant perquè no és exactament el mateix parir i criar una criatura quan es tenen vint anys, i és el primer fill/a, o quan se'n tenen quaranta i és la segona o tercera criatura que es cria. L'edat (tenir 20 anys o tenir-ne 40) pot ser un indicador de canvis en les relacions familiars i de parella a través del temps o les generacions. A Espanya hi ha prou evidència de que avui, anys noranta, la ratlla dels quaranta anys d'edat indica canvis generacionals en els comportaments laborals i reproductius de les dones casades (Garrido 1992, Solsona & Treviño 1995), per tant pot indicar també canvis en les seves pràctiques i identitats de gènere. Però sigui quina sigui la variabilitat per raó d'edat, en l'esquema hipotetitzo que quedarà neutralitzada pels factors considerats forts (indicadors de posició de classe social) en el model.

Els **antecedents de la família d'origen** són considerats factors explicatius de primer ordre en el model. Primer, perquè les pautes familiars i les relacions de classe i gènere viscudes en la socialització primària són fonamentals per explicar els comportaments adults dels individus (Durán 1983, Brullet 1995). Segon, perquè la recerca que ens ocupa es fa en una ciutat on als anys cinquanta i seixanta hi va haver una forta i molt important immigració andalusa (vegeu 2ª part : 2.2.1) i, per tant, la probabilitat de que algunes de les entrevistades sigui filla de mare i pare immigrants és molt alta. Ara bé, aquest tret personal de l'entrevistada no és considerat en el model com a factor d'explicació directe de l'objecte d'estudi, sinó com a factor implicat en la combinació i pes relatiu de les variables fortes (amb fort component de classe). Ser fill o filla de pares immigrants a la ciutat de Mataró ha significat i significa, per moltes entrevistades, haver viscut en un context de ghetto-suburbial (les característiques topogràfiques de la ciutat, rodejada de petits turons, va facilitar la creació d'uns barris obrers de població immigrada, perifèrics a la ciutat vella i amb unes vies de comunicació interurbana molt precàries). D'aquí que s'hipotetitzi que les formes i relacions familiars interioritzades per una part important de les mares a entrevistar, caldrà explicar-les en el marc d'una cultura immigrada que manté trets específics, diferenciats de les formes familiars autòctones les quals, a banda de les pautes culturals familiars, tendeixen a tenir més recursos materials i simbòlics. Per tant, allò que es considera hipotèticament més determinant en l'explicació del nostre objecte d'estudi no és pas el factor ètnic, haver viscut en una família culturalment andalusa o culturalment catalana, sinó al fet d'haver tingut major o menor accés als recursos econòmics, als recursos escolars i a la qualificació professional. El desigual accés als recursos materials i simbòlics, entre població immigrada i població autòctona

a la ciutat de referència, permet fer la hipòtesi que la significació i organització de les relacions de gènere i el repartiment del treball familiar pugui manifestar-se de distinta forma en les famílies immigrades i en les famílies autòctones.

No hi ha cap dubte de que l'accés als recursos educatius, és a dir que els nivells escolars i titulacions adquirides, té un pes important en la posició social de les persones per quan les titulacions superiors impliquen en general un accés més probable als graons superiors de l'escala ocupacional, i majors ingressos. No es tracta ara de discutir la complexa problemàtica entre estudis i mobilitat social (Boudon 1973, Lemel 1991, Carabaña 1994), però sí que es tracta de retenir que hi ha una correlació positiva, ja demostrada, entre estudis, grup professional i ingressos. Com també hi ha una correlació positiva entre la manca d'estudis i la situació d'atur en el mercat de treball. També és explícita en l'esquema una certa associació entre l'edat, el treball remunerat i la situació laboral. De quina manera tots aquests factors i variables estan avui condicionant les relacions familiars, no ho sabem. Però més endavant es formulen algunes hipòtesis per contrastar-les amb la observació.

També s'entén, tal com apareix en l'esquema, que les representacions simbòliques sobre les relacions de gènere dins la llar i els valors lligats als fills tenen algun tipus d'associació amb les diferents formes d'organització i repartiment del Treball Familiar entre les parelles joves. Però cal tenir present que les creences i representacions sobre la família poden acompanyar les pràctiques familiars però no tenen perquè mostrar-se mútuament coherents. S'hipotetitza que el factor "representacions", en quan representacions col·lectives, té un efecte modelador de les formes familiars a través del factor barri de residència.

En efecte, la comunitat de residència, especialment en el cas dels barris de la ciutat d'observació, és una agència important d'actualització i transmissió de valors i pautes de comportaments familiars. De fet, els aprenentatges que les joves parelles fan respecte del que haurien de ser les relacions familiars, el procés de construcció de la família pròpia i el procés de construcció de la seva parentalitat, succeeixen en el marc relacional del microcosmos social del barri on resideixen; i les interaccions quotidianes amb les persones veïnes i pròximes poden tenir tanta o més força sobre les mentalitats que no pas, per exemple, els missatges globals emesos pels mitjans de comunicació de masses. Perquè els barris de la ciutat tenen forts components de classe, tenen alts o baixos capitals escolars, unes o altres

possibilitats laborals segons les xarxes comercials i productives presents al territori, uns o altres recursos socials públics (equipaments escolars i culturals, associacions i espais de relació i oci, etc.). Allò que fa diferents els barris són els recursos diferencials de tot ordre que vehiculen, reforcen, faciliten, dificulten o fins i tot impossibiliten determinats comportaments, creences i idees al voltant de les relacions socials entre els gèneres, al voltant de les normes i expectatives del que ha de ser una família, al voltant del que significa mantenir o no mantenir els rols sexuals tradicionals dins l'àmbit domèstic i extradomèstic. En aquest sentit, en l'esquema del nostre model d'anàlisi, totes les variables explicatives conflueixen i es combinen de manera diversa en cada zona territorial de la ciutat d'observació. En definitiva, entenc que el barri o zona de residència és on s'efectua la transmissió més directe de les normes socials, costums i tradicions familiars, és el *locus* per excel·lència de les pràctiques i representacions, conscients o inconscients, individuals i col·lectives. És en els barris on les representacions i pràctiques de classe i gènere es materialitzen col·lectivament i són sancionades públicament.

Fixem-nos finalment que, en l'esquema del model d'anàlisi empírica, és tot el conjunt de factors explicatius i les seves diferents i probables combinatòries allò que pot explicar, hipotèticament, el nostre objecte d'estudi: les diferents formes d'organització i repartiment del Treball Familiar entre la parella. Però el model teòric d'abast macrosocial que sosté aquesta recerca, ens informa que d'entre totes les relacions entre factors explicatius i objecte d'estudi hi ha una relació fonamental: les formes d'organització i repartiment del Treball Familiar entre la parella són causa i efecte, alhora, de les decisions o situació de la parella respecte del Treball Remunerat en el mercat de treball. Podem veure la divisió sexual del treball a l'interior de la família com una font que genera relacions de poder jeràrquic i desigualtat entre dones i homes, mecanisme que té el seu referent macrosocial en la divisió sexual del treball present en el mercat de treball (segregacions verticals i horitzontal, etc). A la vida quotidiana s'articula l'acció dins la família amb l'acció dins el mercat de treball: a nivell micro les formes i modalitats de repartiment del Treball Familiar entre la parella depenen de la posició de cadascun en el Treball Remunerat i, a nivell macro, aquestes formes i modalitats de repartiment del Treball Familiar s'articulen amb les formes i modalitats del repartiment del Treball Remunerat (segmentacions del mercat que solament es poden entendre des d'una anàlisi de classe i de gènere). En el sistema econòmic actual de capitalisme avançat, propi de la societat catalana, aquestes relacions entre l'esfera de la

Reproducció i l'esfera de la Producció no són simplement complementàries en una relació d'equivalent potencia modeladora: el mercat domina i fa que es subordinin a les seves condicions les formes de vida familiar. D'aquí la importància explicativa del treball remunerat sobre el treball familiar. Però ambdós esferes es necessiten i s'articulen mútuament: el mercat necessita de la família per la renovació i manteniment constant de la força de treball i la família necessita de l'esfera de la producció per mantenir o augmentar els seus nivells de benestar.

Per tant, i per acabar, allò que pot aportar aquesta recerca a través de la indagació del repartiment del Treball Familiar entre la parella és descriure i comprendre l'articulació que s'estableix entre les diferents maneres d'"estar" en el mercat de treball i les diferents maneres d'"estar" a l'interior de la família, des d'una perspectiva de classe i de gènere. I averiguar fins a quin punt el mercat obliga i configura les formes d'organització de la vida familiar entre la parella en el cas de les famílies joves amb criatures petites.

gènere (l'explicació més extensa de les modalitats de repartiment del treball familiar s'ha fet al capítol anterior).

Donat que els canvis actuals en les posicions relatives de cada cònjuge en el repartiment de la massa de treball (Familiar i Remunerat) s'expliquen, sobre tot, pel tipus de jornada de Treball Remunerat de la dona i pel seu nivell d'estudis, podem formular una hipòtesi tipològica a partir d'aquestes dues variables i la seva relació amb els tipus predefinitos (cadascun dels quals s'insereix en un model o sistema cultural de relacions de gènere). L'esquema que segueix expressa la relació esperada entre les dues variable i cadascun dels tipus esmentats.

		SITUACIO LABORAL		
		Mercat de treball: Temps Complet	Mercat de treball: Temps parcial:var.	Família: Mestressa de casa a Temps complet
E S T U D I S	Superiors	ASS	ASS	Fusió
	Secundaris Primaris	ASS	Fusió'	Fusió'
	No estudis	Trad	Trad	Trad

L'esquema mostra que, la localització de la **Família Tradicional** (pràctiques de treball familiar en exclusiva, excloents de l'altre cònjuge) no serà complicada: la hipòtesi la identifica amb les mares sense estudis sigui quina sigui la seva situació de treball en el mercat laboral. La **Família Fusional** (pràctiques de treball familiar compartides però no equitatives) tant pot presentar-se quan la mare entrevistada és mestressa de casa o quan la mare fa treball remunerat a temps parcial o variable. Mentre que la **Família Associació** (pràctiques compartides i equitatives) solament pot presentar-se en el cas de mares que fan Treball Remunerat ja sigui a temps complet o a temps parcial. Així podem dir que:

El prototip de la Família Tradicional, és a dir aquella que reuneix amb més alt grau les característiques indicades, seria la família de la mare que no té estudis i fa de mestressa de casa.

2.1.3. Hipòtesis

A continuació presento de manera ordenada les hipòtesis que s'han anat apuntant fins aquí i que es deriven de la problematització del Treball Familiar presentada al capítol anterior, així com del model d'anàlisi que acabo de exposar.

Hipòtesi general

Hipòtesi 1

Les pràctiques d'organització i repartiment del Treball Familiar entre les parelles joves s'aparten més de les formes "tradicionals" (forta divisió sexual del treball, dedicació exclusiva de la mare al treball domèstic, d'organització i de criança dels fills) quan més similar és la dedicació de cada cònjuge al Treball Remunerat.

Es presentarà una tendència significativa cap a formes "associatives" (flexibilitat en l'exercici de les pràctiques "pròpies" de l'altre gènere, i repartiment equitatiu) en el cas de que ambdós cònjuges realitzin Treball Remunerat a jornada equivalent i tinguin, ambdós, una qualificació escolar i estatus professional de nivell mig o superior.

Hipòtesi tipològica

Hipòtesi 2

Es molt probable que les distintes modalitats de repartiment del Treball Familiar, que es puguin comprovar en aquesta recerca, confirmin la tipologia familiar que distingeix entre Família Tradicional, Família Fusional, i Família Associació tipus construïts atenent al caràcter de la relació entre la parella, la significació dels fills i el grau d'institucionalització matrimonial (Menahem 1979, 1988; Roussel 1986, 1987, 1991; Kellerhals 1982, 1984; Flaquer 1993).

Associem Família Tradicional a un **repartiment tradicional**, entre els cònjuges, de la massa de treball que genera la família, això és, que cada cònjuge manté pràctiques exclusives i excloents de l'altre; associem Família Fusional a un repartiment de la massa de treball **compartit però no equitatiu** entre la parella; associem Família Associació a un repartiment de la massa de treball **compartit i equitatiu** la qual cosa implica una tendència a la flexibilitat en l'exercici dels rols familiars de cada cònjuge i una significativa transgressió dels rols tradicionals de

El prototip de la Família Fusional seria la família de la mare que té estudis secundaris o primaris i treballa a temps parcial o variable.

El prototip de la Família Associació seria la família de la mare que té estudis superiors i treballa a temps complet.

Hipòtesi 3

Si aquests tipus queden prou contrastats empíricament, és molt probable que cadascun estigui més o menys representat en els diferents territoris de la ciutat, donat el fort component de classe que els caracteritza.

Hipòtesis complementàries

Hipòtesi 4

Un alt nivell escolar de la mare i una jornada de Treball Remunerat a temps complet expliquen les pràctiques parentals més simètriques. Perquè tenir més recursos simbòlics i materials permet una major distància amb els models comportamentals tradicionals, alhora que si la mare fa jornada completa en el mercat de treball el pare està objectivament més obligat a compartir el Treball Familiar.

Hipòtesi 5

Les mares que fan jornada completa en el mercat de treball troben moltes dificultats per poder articular la vida familiar i la vida laboral. D'aquí que siguin aquelles que més troben a faltar temps personal malgrat que declarin una major participació de la seva parella en el Treball Familiar.

Hipòtesi 6

A equivalent situació econòmica, educativa i laboral, no hi haurà diferències significatives entre els models organitzatius i culturals de la família segons la parella sigui d'origen català, espanyol o mixta.

Hipòtesi 7

Quan l'edat de la mare sigui de 40 o més anys el model de parentalitat serà menys simètric que entre les mares de menys edat, sempre i quan la situació en el Treball Remunerat i el nivell escolar siguin equivalents.

Hipòtesi 8

El nombre de fills és una variable poc rellevant en la definició de les diferents modalitats de repartiment del Treball Familiar entre la parella per causa de la previsible similitud en el poc nombre de fills a tots els grups socials.

*Hipòtesis sobre les representacions***Hipòtesi 9**

En general, entre les mares domina la idea de que seria bo un major repartiment del Treball Familiar entre la parella. Apareixeran diferències notables en l'intensitat d'aquest desig entre les mares mestresses de casa i les mares que participen del mercat laboral a jornada completa.

Hipòtesi 10

La significació més instrumental dels fills està lligada a un model de repartiment de la massa de treball (Familiar i Remunerat) més tradicional, és a dir a un model de forta divisió sexual del treball amb poques activitats compartides entre la parella. Se suposa que la mare mestressa de casa, amb baix nivell d'estudis i cap o molt baixa inserció professional és la que més espera que els seus fills puguin arribar allà on ella no ha arribat (forta significació instrumental).

Hipòtesi 11

La distància entre els fills que les mares joves tenen, avui, i els fills que els agradaria tenir és notablement diferent segons els recursos materials i simbòlics dels que disposen.

2.1.4. Operacionalització de les hipòtesis

A partir del model d'anàlisi empírica i de la formulació de les hipòtesis podem avançar en el procés d'aproximació a la realitat que es vol observar. En un plantejament de tipus extensiu, com el que aquí s'ha escollit fer, aquesta aproximació (procés d'operacionalització) implica realitzar una atomització dels factors i variables que fins ara s'han justificat. Cal detallar els indicadors escollits i construir les categories que permetran distingir entre les diferents formes d'organització i repartiment de Treball Familiar en famílies biparentals amb una criatura entre 0-3 anys d'edat. L'objectiu concret del procés és arribar a construir un qüestionari estructurat que, essent l'instrument base per la recollida de les dades, s'adigui amb el model d'anàlisi i les hipòtesis formulades.

El procés complet d'operacionalització de les variables és molt extens. Per aquest motiu solament es presenten a continuació les variables principals, les seves dimensions i components i, quan cal, la seva definició (donat que en molts casos ja s'ha explicitat anteriorment). A part, en el volum d'annexes s'adjunta de manera esquemàtica el procés complet afegint els indicadors i categories per a cada dimensió o component; també s'hi pot consultar l'instrument definitiu (qüestionari) per a la recollida de les dades. Conceptualment, el resultat de la operacionalització i el qüestionari final contenen el mateix; la única diferència es troba en l'ordre i presentació de les preguntes.

2.1.4.1. Conjunts temàtics de variables contemplades

- (A) Variables personals o contextuais
- (B) Variables sobre Treball Remunerat de Producció
- (C) Variables sobre Composició de la llar pròpia
- (D) Variables sobre Treball Familiar de Reproducció no remunerat (i): treball domèstic i d'organització de la vida quotidiana.
- (E) Variables sobre Treball Familiar de Reproducció no remunerat (ii): activitats i estratègies de criança.
- (F) Variables sobre Parentalitat (i) : dinàmica i context
- (G) Variables sobre Parentalitat (ii): actituds i valors
- (H) Variables sobre Família d'origen
- (I) Variables sobre Opinió de les relacions Societat, Estat, Família

2.1.4.2. Dimensions

(A) Variables individuals, familiars o contextuais

- * edat de la mare entrevistada
- * nivell d'instrucció de la mare entrevistada i el seu cònjuge
- * país d'origen dels pares de l'entrevistada i el seu cònjuge
- * nombre de fills
- * barri de residència

(B) Treball Remunerat de Producció

S'ha considerat Treball Remunerat de producció tot tipus de treball que implica uns ingressos monetaris, realitzat per un i/o altra de la parella, dins o fora de la llar (en atenció a l'existència d'una important xarxa de treball submergit relacionat amb la indústria tèxtil, a la ciutat d'observació). Es van tenir en compte les següents dimensions.

- B1 (fets)   * situació laboral
               * grup professional
               * tipus de contracte
               * sector d'activitat
               * trajectòria laboral
               * ingressos nets mensuals

- B2 (temps) * hores setmanals de Treball Remunerat de l'entrevistada i el seu cònjuge

- B3 (valoracions)
               * valoració del repartiment actual del Treball Remunerat entre la parella
               * valoració del motiu més important per realitzar Treball Remunerat

(C) Composició de la llar pròpia

S'ha considerat com a llar pròpia aquella en la qual viu habitualment la mare i la seva parella amb el fill o filla de tres o menys anys, independentment de que sigui també la llar d'altres persones, familiars o no, les quals també són considerades com a membres de la llar. S'ha demanat informació sobre les següents dimensions:

- * nombre de persones dins la llar
- * composició de la família
- * nombre i edat dels fills/es
- * sexe de la criatura de 3 anys o menys
- * primera o segona parella
- * fills de primera/segona parella

(D) Treball Familiar (i): treball domèstic i organització de la vida quotidiana de la família

L'objectiu principal de la demanda és conèixer qui s'ocupa de les diverses activitats. Els components d'aquesta dimensió que s'han tingut en compte són els següents:

D1 (pràctiques)

- * treball domèstic
- * organització interna
- * organització de les relacions externes
- * participació comunitària

D2 (temps)

- * hores diàries de dedicació al treball domèstic i d'organització

D3 (valoracions)

- * valoració del repartiment actual
- * valoració del repartiment ideal

(E) Treball Familiar (ii): activitats i estratègies de criança

Es considera Treball Familiar en la seva dimensió de criança aquelles activitats relacionals entre un adult i una criatura dependent, necessàries pel desenvolupament físic, emocional i social de la criatura i habituals en el context cultural de la societat urbana a Catalunya. L'objectiu concret és conèixer qui s'ocupa d'aquestes diverses activitats. Els components d'aquesta dimensió que es van tenir en compte són els següents:

E1 (pràctiques) * activitats de relació i atenció a la criatura al llarg del dia (24)
 * ús d'escola bressol o altra suport

E2 (temps) * hores diàries de dedicació a la criança de pare i mare o altra
 * hores diàries d'escola bressol o altra suport

E3 (valoracions) * valoració del model ideal de pràctiques parentals

(F) Parentalitat (i): dinàmica i context

Es considera dinàmica i context de construcció de la identitat parental (maternal o paternal) els processos de canvi en la vida quotidiana, negociació entre la parella, suports rebuts, dificultats i decisions al voltant de la vinguda i presència de la criatura. Totes aquestes informacions s'obtenen des de la perspectiva de les mares. No es consideren els processos contextuais anteriors viscuts durant l'embaràs. Els components d'aquesta dimensió de la parentalitat són:

- F1 (fets)
- * temps en tenir el primer fill
  - * canvis en la vida quotidiana
  - * maneres de combinar treball remunerat i no remunerat
  - * suports personals rebuts
  - * dificultats al fer de mare
  - * experiència prèvia en cuidar criatures
  - * disponibilitat de temps personal

F3 (valoracions)

- * combinació ideal entre treball remunerat i no remunerat
- * valoració de les dificultats de fer de mare

(G) Parentalitat (ii): actituds i valors

Es considera actituds i valors de la parentalitat aquells criteris de valor o desitjos respecte de les relacions pares-fills. Es decidí obtenir informació, solament, dels criteris de valor i desitjos de les mares. Es van tenir en compte, per aquesta dimensió de la parentalitat, els següents components:

- * nombre de fills previstos
- * nombre de fills ideals
- * significació dels fills
- * relacions pare-mare-fill/a
- * valors a transmetre als fills/es

(H) Família d'origen

Es consideren un conjunt de variables referides a diverses característiques de la família d'origen de les entrevistades i, en alguns casos, de les famílies d'origen de les seves parelles, amb l'objectiu de poder comparar i verificar l'existència de canvis generacionals en alguns aspectes del repartiment del Treball Familiar i criança dels fills. Es varen tenir en compte:

- * lloc naixement pares de l'entrevistada i la seva parella
- * tamany de la família d'origen
- * història laboral de la mare de l'entrevistada
- * nivell d'estudis del pare i sogre de l'entrevistada
- * repartiment del treball domèstic a la família d'origen
- * opinió sobre el treball de les dones casades
- * suport a l'entrevistada

(I) Societat, Estat, Família

Es considera, finalment, un conjunt de variables d'opinió o informació relatives a les relacions entre família, societat global i administració de l'Estat. Es decidí demanar informació sobre:

- * valoració de les ajudes a les famílies
- * ús i coneixement dels permisos de maternitat
- * opinió de les raons de la baixa natalitat actual
- * opinió sobre el paper de l'escola obligatòria en la formació del projecte familiar

2.1.5. Mètode i tècniques de recollida i anàlisi de les dades

La opció metodològica que s'ha fet en aquesta recerca es recolza més en la tradició objectivista que no pas en la tradició subjectivista especialment en relació al mètode de recollida de dades que aquí s'ha utilitzat: una enquesta amb qüestionari estructurat que s'ha aplicat a una mostra representativa d'una població definida en funció de l'objecte d'estudi. En aquesta recerca es tracten els comportaments dels actors com a fets socials, i es busca una explicació causal en el sistema estructurant de la societat, tot i que també s'indaga en les motivacions i valors de les entrevistades perquè es reconeix el joc dialèctic entre actor i sistema en el procés de construcció de la realitat social. Tal com s'ha mostrat en el model d'anàlisi, i en el seu procés d'operacionalització, allò que es vol explicar són alguns aspectes de les relacions de gènere de la parella en el marc familiar, atenent tant als fets relacionats amb la massa de treball que cada cònjuge assumeix en la vida quotidiana (Treball Familiar i Treball Remunerat), com a la valoració del seu repartiment per part de les entrevistades, així com altres qüestions associades a aquestes.

Ara bé, cal tenir present que si bé la objectivitat és impossible d'aconseguir en la recerca sociològica, sempre cal efectuar un procés d'objectivació a través de la construcció racional de l'objecte d'estudi, perquè el fet real no pot ser descrit més que per la mediació de categories de percepció. Això és el que s'ha fet a través del procés de problematització, conceptualització i operacionalització, de tal manera que s'ha explicitat al màxim la manera com han estat construïdes les dades. Perquè s'entén que allò que fa que un material sigui "objectiu" en el sentit sociològic, és aquest elevat grau d'explicitació dels criteris pels quals el real (les informacions) ha estat recollit. En aquest sentit, com diu la sociòloga Teresa Torns, investigar implica (suposada la honradesa de la persona que investiga) un alt grau d'humilitat si no d'humiliació davant d'una realitat social que es resisteix a ser captada de manera "científica".

La recerca no se centra en l'aprofundiment del sentit de les consciències individuals sinó en les pràctiques dels actors, pràctiques que es deriven de les seves biografies individuals, viscudes sempre en un context estructural i en un temps i espai determinat. Es demana a les entrevistades que facin explícites les seves motivacions i representacions, però aquests elements solament constitueixen variables que il·lustren o acompanyen la situació i comportaments analitzats. El que

aquí nomenem "representacions" fa referència a les idees comuns verbalitzades (ideologies) per les entrevistades, en resposta a les preguntes que se'ls fa sobre allò que pensen o els agradaria fer o ser. Analitzar en profunditat allò que pensen els actors demana un disseny específic de recerca diferent del que aquí es presenta. Per tant, la opció metodològica que aquí s'ha fet implica, per una banda, l'acceptació de les seves limitacions i, per una altra, la voluntat d'ampliar *a posteriori* aquest estudi extensiu amb entrevistes en profunditat i grups de discussió.

2.1.5.1. Enquesta per qüestionari estructurat i anàlisi estadística de les dades

El mètode utilitzat per la recollida de les dades ha estat el propi de l'enquesta per qüestionari estructurat. En conseqüència les tècniques estadístiques són l'instrument fonamental de l'anàlisi de dades. L'estadística mostra els aspectes quantitatius dels fets socials i per tant permet establir les estructures de repartiment del Treball Familiar i del Treball Remunerat dins les famílies joves, des d'un punt de vista quantitatiu. Però el plantejament qualitatiu ha estat constant al llarg de tot l'estudi: ha permès conceptualitzar i justificar les dades recollides, i orientar el seu procés d'anàlisi i interpretació.

Segons Bourdieu, Chamboredon i Passeron (1973) l'objectivació sociològica té per ambició explicar allò que els actors fan per allò que ells són, però no pas descriure allò que ells diuen sobre allò que fan. L'enquesta, per tant, situa la identitat social de les entrevistades -origen social, posició social, estudis, etc- per tal de poder establir una relació de causalitat entre la pràctica estudiada (repartiment de la massa de treball) i el medi social (en el sentit ample que dóna Durkheim a la idea de medi social).

Si bé les tècniques qualitatives són instruments privilegiats per la comprensió més profunda dels comportaments, les tècniques quantitatives són un mètode excel·lent per l'explicació de la conducta. I, a partir d'una anàlisi explicativa també es pot proposar una tipologia d'individus en tant en quan l'heterogeneïtat de les pràctiques d'un grup pot ser reduïda a partir de les dimensions de l'activitat considerada. Comparant els perfils dels diferents grups d'entrevistades es poden trobar factors que expliquin la seva pertinència a un o altra. Les diferents tècniques

d'anàlisi estadística permeten tractaments on apareixi l'apropiació diferenciada d'una pràctica, d'una institució o fins i tot d'una posició social. Es així, per exemple, que les mares entrevistades, encara que totes hagin tingut un fill o filla en els darrers tres anys, no tenen pas totes ni la mateixa història professional, ni la mateixa vida privada, ni les mateixes condicions materials de vida familiar, ni els fills signifiquen per totes el mateix.

2.1.5.2. Les tècniques de tractament estadístic

En aquesta recerca s'ha fet ús en abundància de dues tècniques d'anàlisi de dades que s'han anat combinant en diferents moments del procés, seguint, en general, el criteri que s'explica a continuació.

(a) Tècniques d'anàlisi de taules de contingència

Les dades dels diferents àmbits temàtics s'han analitzat amb les tècniques relacionades amb les taules de contingència que han permès l'anàlisi de les relacions entre dues variables i, en casos molt específics, l'anàlisi de les relacions entre tres variables. El control del grau d'associació i significació estadística d'aquestes relacions s'ha efectuat de manera sistemàtica a través del test estadístic Chi Quadrat (X^2) i en alguns casos a través del Coeficient de Contingència de Pearson (CC). Per efectuar aquestes operacions s'ha utilitzat el paquet d'anàlisi estadística SPSSX.

L'anàlisi bivariada i trivariada ha permès obtenir una primera caracterització social del conjunt de les mares entrevistades, de les seves famílies i de la seva diversitat social i ha permès calibrar la significació i pertinència de cada variable explicativa. Permet donar compte dels fets i relacions més significatives en cadascun dels àmbits tractats i permet comparar els resultats relatius a les diferents dimensions de Treball Familiar o altres subtemàtiques.

(b) Tècniques d'anàlisi factorial

Les dades obtingudes per a cada gran àmbit o dimensió de l'objecte d'estudi, s'han analitzat, també, a través de les tècniques d'anàlisi de correspondències múltiples (ACM) i d'anàlisi de classificació automàtica (ACA). S'han aplicat amb l'objectiu d'obtenir una versió final de síntesi i confirmació del procés d'anàlisi acumulatiu que implica l'anàlisi bivariat.

La tècnica d'Anàlisi factorial de Correspondències Múltiples (ACM) treballa sobre les variables i les seves modalitats i l'Anàlisi de Classificació Automàtica (ACA) treballa sobre les unitats estudiades o subjectes de l'enquesta. L'objectiu d'ambdues tècniques és constituir grups d'unitats similars, tals com les que formen part d'un grup o "classe". Aquestes dues tècniques d'anàlisi multivariada han resultat molt pertinents per la construcció d'una tipologia de famílies a partir de les característiques personals o familiars que l'anàlisi bivariada havia mostrat com a altament explicatives. Posteriorment, aquesta tipologia familiar s'ha articulada amb les dimensions del Treball Familiar i altres subtemàtiques com, per exemple, la significació dels fills.

Es a dir, s'ha volgut arribar a una tipologia final que permet avaluar els diferents models d'organització i repartiment de les responsabilitats familiars entre ambdós cònjuges, en relació a les condicions materials de vida dels diferents tipus familiars (construïts sobre variables fortes de posició en l'estructura social). Aquesta tipologia familiar, i les unitats que cada tipus inclou, permetrà seleccionar i entrevistar, en una recerca posterior, a un conjunt de joves mares i pares per tal d'aprofundir en les seves vivències, valors i creences en relació als canvis familiars i els rols parentals.

El procés detallat de l'anàlisi estadística efectuada en aquesta recerca es pot consultar al volum d'annexes.

2.2. El disseny de la recerca

Tenint en compte que l'objecte d'estudi tant podia abordar-se des d'una metodologia extensiva-quantitativa com des d'una d'intensiva-qualitativa, es va considerar la possibilitat d'investigar-lo en dos fases la primera de la qual seria de tipus quantitatiu i, en base als seus resultats, s'abordaria una segona fase d'aprofundiment per mitjà de tècniques qualitatives. Portar a terme una recerca de tipus extensiu, a partir d'una enquesta per qüestionari a una mostra representativa, implica una important despesa econòmica (per realitzar el treball de camp) la qual cosa obliga sovint a fer ús exclusiu de tècniques qualitatives que, en general, resulten més econòmiques. Però una institució va oferir ajut suficient per poder finançar el treball de camp de l'estudi extensiu. Per tant, assegurats els recursos, es va dissenyar una metodologia extensiva que utilitzava, com a instrument de recollida de les dades un qüestionari estructurat dirigit i aplicat per entrevista personal a una mostra representativa de la població de mares, amb criatures de 0 a 3 anys d'edat. L'ús de tècniques qualitatives s'ha reservat per continuar investigant més endavant sobre l'objecte d'estudi que ens ocupa.

L'objectiu del capítol és donar compte de les decisions preses entorn del disseny de la recerca, i s'estructura de la manera següent :

- (2.2.1) selecció de la ciutat d'observació: context urbà i socioeconòmic
- (2.2.2) procés de constitució de la població objecte d'estudi i construcció de la mostra;
- (2.2.3) instrument de recollida d'informació i variables implicades en l'anàlisi;
- (2.2.4) procés de recollida d'informació;
- (2.2.5) representativitat de la mostra.

2.2.1. L'àmbit territorial i el context socioeconòmic de la ciutat de Mataró¹

La ciutat de Mataró, capital de la comarca del Maresme, té 101.510 habitants segons el cens de 1 de març de 1991. Per la seva dimensió és considerada com a ciutat intermèdia en el sistema de ciutats de Catalunya.

Evolució i estructura demogràfica

Mataró és una de les ciutats de Catalunya que més va créixer a partir dels anys cinquanta, tant per causa del creixement natural de la població com, i fonamentalment, per la immigració propiciada per la forta expansió econòmica dels anys seixanta. L'expansió econòmica i el creixement immigratori propiciarà una estructura demogràfica marcada per un rejuveniment molt notable de la població. A partir de mitjans dels anys setanta comença a invertir-se aquesta tendència expansiva i s'inicia un procés d'envelliment de la població tot i que encara avui Mataró presenta una estructura demogràfica sensiblement més jove que la de Catalunya. Es important remarcar que aquesta estructura de la població ha suposat als anys vuitanta una forta pressió cap als mercats de treball per la incorporació als mateixos de les noves generacions de dones i homes joves. Ara bé, segons Alòs-Moner i altres (1992:27) sembla que la pressió demogràfica sobre el mercat de treball comença a cedir en els anys noranta.

D'aquella explosió demogràfica de fort component migratori en resta el fet de que avui menys del 50% dels habitants de Mataró han nascut a la ciutat tot i que aquesta proporció va en augment a conseqüència de la forta reducció dels fluxes migratoris des de 1975. Segons dades de 1992 el 10% dels habitants de Mataró ha nascut a la resta de Catalunya, el 58% ha nascut a la resta d'Espanya i el 2 % és població nascuda a l'estranger.

El saldo migratori a la ciutat pel quinquenni 1986-91 ha estat negatiu però el seu

---

¹ Agraeixo l'atenció que em donà Marcel Grifell, tècnic del Pla Estratègic de la ciutat de Mataró qui em facilità els estudis més recents sobre la ciutat. Entre aquests m'han estat especialment útils: Avanç de Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana. Document 1: **Relació entre sol, habitatge i demografia**, Nov 1993; Avanç de la Revisió del Pla General d'Ordenació Urbana. Document 4: **Mataró i els seus barris**, Nov. 1993; Alòs-Moner i altres: **L'economia submergida en el sector tèxtil-confecció de Mataró i el seu entorn**. Estudi realitzat per al Pla Estratègic de Mataró, 1993.

actual moviment demogràfic registra una certa immigració que interessa destacar per les seves característiques socials. En efecte, l'economista Pere Leonart, en el seu estudi *El Maresme* (Banca Catalana) fa referència als nous moviments migratoris cap aquesta comarca registrats els darrers anys i diu:

"L'assentament immigratori de baixa renda es concentra en uns indrets determinats: els barris perifèrics de Mataró, el barri Cotet de Premià de Mar i el Poble Nou de Pineda són possiblement les tres concentracions més importants quan a immigrants no catalans. Mentre que Premià de Mar, Vilassar i el Masnou són els principals municipis receptors de trasllats de classe mitjana a Barcelona. Això és una evidència de la segregació espacial per raons de renda i culturals que es produeix en el territori, i la tendència a la concentració i la formació de nuclis homogenis de població que dificulten possibles polítiques d'integració social" (Ajuntament de Mataró, Pla Estratègic Document 1, 1993:8).

La cita deixa clar que Mataró està configurada per uns barris perifèrics fortament marcats per una població immigrada de baixa renda que, encara avui, manté una forta homogeneïtat social dins de cada barri.

Nivells d'instrucció

"D'entre totes les ciutats de la corona metropolitana de Barcelona capital, Mataró és la que presenta un nivell més baix d'instrucció escolar. [l'any 1986] El 5,9 % de la seva població no sap llegir, per sobre del 3,7 % de Terrassa o el 3,8 % de Sabadell, i més del doble dels de Granollers, Vilafranca o Vilanova. Totes aquestes ciutats superen el percentatge de Mataró en Formació Professional, BUP/COU, altres estudis de grau mitjà i ensenyament universitari" (Pla Estratègic Doc 1, 1993:3). Constatat aquest fet, vegem ara les dades de l'actual estructura de la població segons el seu nivell d'instrucció, comparada amb les poblacions de la comarca i de Catalunya.

Taula 01. Estructura de la població segons nivell d'instrucció
(població de 10 i més anys, en percentatges)

	Mataró 1991	Maresme 1986	Catalunya 1986
No llegeix ni escriu	6,2	5,9	4,8
Primària incompleta	21,8	28,2	31,0
EGB 1º etapa	32,8	33,7	29,9
EGB 2º etapa	23,3	16,6	15,2
F. Professional 1er grau	3,5	3,0	3,9
F. Professional 2on grau	2,1	1,6	2,2
BUP/COU o equivalent	5,9	6,0	6,9
Tècnic grau mig	2,3	2,6	3,1
Tècnic superior	2,0	2,4	3,0
Totals	100	100	100

Font: Alòs-Moner i altres (1992:28) elaborat amb dades de l'Institut Català d'Estadística (1991) i Ajuntament de Mataró (1992)

Activitat econòmica productiva

Segons Alòs-Moner i altres (1992:33 ss) la taxa d'activitat econòmica (inclou població ocupada o que busca feina i exclou l'activitat de treball domèstic o familiar no remunerat) a la ciutat de Mataró, s'ha reduït des de 1970 i particularment des de mitjans dels anys setanta. Pels homes s'ha passat del 93 % (1971) al 72 % (1991). Pel que fa a l'activitat econòmica de les dones el moviment de la taxa d'activitat ha estat més fluctuant *"fruit dels efectes contraposats de la crisi econòmica d'una banda i de l'altra del procés "cultural" d'incorporació de la dona al mercat de treball"*. I afegeixen: *" Amb tot, amb data de 1991, observem (...) com la taxa d'activitat de Mataró és superior a la del Maresme, aquesta a la de Catalunya i aquesta darrera a la d'Espanya, tan respecte als homes com i sobretot respecte a les dones"*. El quadre que segueix és ben clar al respecte.

Taula 02. Taxa d'activitat neta*. Any 1991. (%)

	Dones	Homes	Ambdós
Mataró	43,1	71,7	57,0
Maresme	40,8	72,1	56,0
Catalunya	38,8	70,1	53,9
Espanya	25,3	69,3	46,6
Com. Europea (1987)	40,6	68,3	53,9

(*) La taxa d'activitat neta es refereix a la proporció de persones actives (econòmicament parlant) respecte de la població de 16 i més anys.

Font: Alòs-Moner i altres (1992:33) sobre dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (1991).

Allò que més interessa destacar és que a la ciutat de Mataró és dona una taxa d'activitat neta major que a la resta d'unitats geogràfiques contemplades. Els autors de l'estudi de referència afirmen que essent major la participació de les dones de la ciutat en el treball remunerat és menor la seva participació en les feines de la llar. Tindrem oportunitat, més endavant, d'aprofundir en aquest punt que fa referència directa al nostre objecte d'estudi. De moment sembla que les característiques de l'activitat femenina a la ciutat afavoreix, justament, la recerca sobre les tendències de canvi en les relacions de gènere dins la llar i, més específicament, les formes de repartiment, entre els cònjuges, de la massa de treball que genera la construcció d'una família pròpia.

Però cal sempre observar, al costat de les dades d'activitat econòmica, que inclou persones ocupades i desocupades, les dades d'atur. Vegem les que aporta l'estudi d'Alòs-Moner i altres (1992).

Taula 03. Evolució de l'atur a la comarca del Maresme

	1981	1985	1990
Menys de 25 anys			
Homes	23,5 %	18,4 %	11,2 %
Dones	18,7 %	21,4 %	17,3 %
Ambdós	42,7 %	39,8 %	28,5 %
De 25 a 40 anys			
Homes	22,9 %	18,0 %	14,7 %
Dones	9,1 %	14,9 %	24,6 %
Ambdós	32,0 %	32,9 %	39,3 %

Font: Alòs-Moner i alt. (1992:44). Elaborat amb dades de la Generalitat de Catalunya (es reproduïxen solament les dades dels grups d'edat del nostre interès)

En referència al conjunt d'aquestes dades diuen els autors: *"...l'atur femení ha crescut fins el punt que l'any 1990 quasi bé 6 de cada 10 aturats són dones, mentre que l'any 1981 n'eren poc més de tres; el creixement de l'atur femení és avui especialment elevat entre les dones de més de 25 anys"* (Alòs-Moner 1992:44). Més endavant continuen: *"L'atur, considerant com a tal la situació d'aquelles persones que cercant ocupació no la troben, depèn de l'estructura i la conjuntura econòmica, però també dels factors socials que acabem d'esmentar: la reducció "natural" de la taxa d'activitat masculina, l'augment de la femenina i l'arribada de les noves generacions a l'edat laboral. La situació de la indústria tèxtil-confecció i la crisi econòmica han repercutit fortament en els nivells d'atur de l'Àrea de Mataró, en la que actualment es manifesten unes taxes d'atur superiors a les de Catalunya. Es tracta d'un atur essencialment industrial (no es pot menystenir l'atur en la construcció i en determinats serveis), molt concentrat en la indústria tèxtil; es tracta també d'un atur sobretot femení"* (Alòs-Moner i altres 1992:45. El subratllat és nostre).

Per tant, al costat de l'alta taxa d'activitat de les dones de la ciutat, cal retenir també l'alta taxa d'atur femení que l'any 1991 afecta el 24,6 % de les dones actives compreses entre els 25 i 40 anys. Pel conjunt de dones actives a Catalunya, l'any 1992, l'atur afectava el 22 % (EPA IV trimestre 1992.INE).

Pel que fa a l'estructura d'ocupacions a la ciutat, l'any 1986 hi destaca clarament el fort pes del sector tèxtil, cuir i confecció (33,7 % de tota la ocupació a la ciutat front el 21,6 % al Maresme i el 8,4 % a Catalunya) la qual cosa significa una molt forta especialització industrial i poca diversificació.

Les conclusions a les que arriben Alòs-Moner i altres (1992:44-46) pel que fa a la caracterització socioeconòmica actual de la ciutat de Mataró són les següents:

1. Ciutat de forta especialització industrial en el tèxtil-confecció.
2. Dinamisme empresarial local impulsat per la proximitat del mercat barceloní.
3. Descongestió poblacional i industrial i trasvassament cap a l'Àrea de Mataró i el Maresme.
4. Elevades taxes d'activitat deguda sobre tot a una major ocupació femenina.
5. Progressiu envelliment de la població, però estructura d'edat de la població relativament més jove que a la resta de Catalunya.
6. La situació de la indústria-confecció i la crisi econòmica han repercutit fortament en els nivells d'atur de l'Àrea de Mataró, ciutat en la que actualment es manifesten unes taxes d'atur superiors a les de Catalunya.
7. L'atur és essencialment industrial (tot i que no es pot menystenir l'atur en la construcció i en determinats serveis). Es concentra en la indústria tèxtil i és sobretot femení.
8. Pel que fa als nivells d'instrucció de la població, no obstant els avenços realitzats, encara es destaquen uns dèficits força notables.

Els barris de la ciutat

De l'expansió industrial, demogràfica i urbana de la ciutat de Mataró, a partir dels anys cinquanta, n'ha resultat fins avui "*una ciutat molt dual on els barris Centre i Eixampla ofereixen unes característiques de cohesió urbana i diversificació d'usos i activitats ben diverses dels altres barris de la ciutat formats i consolidats els darrers 40 anys*" (Pla Estratègic, Doc. 4, 1993:2-3). Aquesta dualitat morfològica de la ciutat (ciutat entre Rondes -Centre i Eixampla- i ciutat fora rondes) també es veu reflectida en la menor proporció de gent jove que viu al Centre i Eixampla.

L'activitat econòmica de la ciutat es concentra als barris Centre i Eixampla, Pla d'en Boet i Cerdanyola. La resta de barris tenen una activitat molt més reduïda. Cal destacar la importància de la construcció a l'Eixampla i al barri de Vista Alegre (nous habitatges de promoció pública a través de l'Institut Català del Sòl). Pel que fa al comerç, tot i ser un sector important dins l'activitat econòmica de la ciutat, mostra poca productivitat i un alt nivell d'atomització, concentrant-se de manera important als barris Centre i Eixampla.

Els barris recents, creats als anys quaranta i cinquanta, s'han desenvolupat sense una ordenació urbanística coherent mostrant una forta dificultat de relació amb el centre de la ciutat i, sobretot, entre els propis barris. Una de les prioritats de l'acció política en els darrers anys ha estat la de la millora d'infraestructures viàries i accions urbanes pel reequilibri urbà i econòmic.

Centre i Eixampla

Als barris Centre i Eixampla hi viu la població amb més alts nivells d'instrucció de tota la ciutat, la més autòctona i la més envellida. El Centre es destaca per la seva activitat en el sector serveis, mentre que l'Eixampla té més pes per les seves activitats industrials. Pel que fa a la indústria hi domina clarament el subsector tèxtil amb la fabricació de gènere de punt, la confecció en sèrie de vestits i els acabats tèxtils. Una part important d'aquest sector està en situació d'economia submergida (oculta a les estadístiques oficials), economia que alguns estudis avaluen al voltant del 30 % de la producció del sector. El sector comercial és quantitativament important però molt fragmentat. Del sector serveis destaquen les institucions financeres, els serveis personals, i l'educació (que té una molt important presència al barri Centre).

Els barris fora rondes

El Document 4 del Pla Estratègic (1993) diferencia clarament la resta de barris de la ciutat, i el seu desenvolupament urbà, en relació a la ciutat vella:

- (a) Barris formats seguint la trama de l'Eixample: Palau-Escorxador, Peramàs, Pla d'en Boet.
- (b) Barris formats a partir d'eixos de comunicació amb la ciutat: Cerdanyola, Molins-Tornes, Rocafonda.
- (c) Barris marginals, allunyats, mal connectats amb el centre, d'autoconstrucció en zones de forts desnivells topogràfics: La Llàntia, Cirera, Vista Alegre.

Més endavant veurem en detall dades relatives a la població, origen i nivells d'instrucció per cadascun d'aquests barris. La informació que s'ha donat fins aquí permet identificar, encara que sigui a *grosso modo*, l'àrea territorial i social on s'ha realitzat aquest estudi sobre la organització i repartiment del Treball Familiar en famílies joves. De fet, la ciutat ofereix unes condicions excel·lents per poder contrastar diferents models de parentalitat i de repartiment de la massa de treball entre els cònjuges, donada l'alta taxa d'activitat femenina i la diversitat socioeconòmica de la seva població i el seu territori.

2.2.2. La població objecte d'estudi i la creació de la mostra

La unitat d'observació escollida van ser *mares convisquent amb parella i amb algun fill de tres o menys anys* (període d'edat en el qual es fa totalment necessària la presència continua d'un adult que atengui l'infant). Es desestimà la possibilitat d'entrevistar mares i pares per separat per l'elevat cost econòmic que suposava, i es va preferir entrevistar les mares de les criatures perquè partíem del pressupòsit de que les mares són, per tradició, les més vinculades a les activitats de Treball Familiar. El fet de no entrevistar pares eliminava la possibilitat de contrastar les respostes de mare i pare però es considerarà una limitació amb la qual s'hauria de comptar en aquesta recerca ².

² Les possibles desviacions entre les respostes de mares i pares tant poden dirigir-se a subvalorar o sobrevalorar la seva presència relativa en el Treball Familiar segons la significació de l'activitat dins de l'ordre de valors de cadascú. En una recerca exploratòria, la sociòloga Pilar Carrasquer (1993) indaga qüestions relatives al Treball Familiar; preguntats homes i dones sobre les seves responsabilitats al respecte hi troba una certa desviació entre les respostes de mares i pares. En canvi la recerca de Le Camus i altres (1987) efectuada a Toulouse sobre la participació

L'elecció de la ciutat de Mataró per la realització del treball de camp va obeir, en primer lloc, a les seves característiques socials i econòmiques. Es considerà que la ciutat de Mataró, amb una tradició industrial important en el sector textil i que avui sobrepassa els cent mil habitants, era prou representativa dels canvis econòmics, socials i culturals que s'han succeït en els darrers vint anys a la Catalunya urbana. La diversitat social, cultural, política i econòmica hi era ben assegurada. Per tant, s'esperava que els resultats de la recerca, en la mesura que es treballés amb una mostra representativa, indiquessin tendències molt probables pel conjunt d'aquell sector de la població urbana a Catalunya en procés de construcció d'una família pròpia. Un segon element que va pesar en el moment de decidir l'elecció d'aquesta ciutat (i no Terrassa o Sabadell, per exemple) va ser el coneixement previ que ja es tenia de la ciutat, del seu desenvolupament urbà i la seva història.

L'univers poblacional³ va ser definit com "*mares de les criatures nascudes a la ciutat de Mataró els anys 1991-1992-1993*"⁴. Per tal de poder obtenir totes les

---

a les activitats de criança mostra una similitud molt alta de les respostes de mares i pares. Una tercera font estimativa la proporciona una recerca pròpia en la qual començàvem a explorar algunes qüestions relatives a l'ús de les escoles bressol entre les parelles joves amb criatures petites; en aquest cas els pares sobrevaloraven la seva dedicació als fills comparats amb el criteri de la mare respecte de la participació de la seva parella.

³ Agraïxo el permís de l'Ajuntament de Mataró per accedir a les dades del cens municipal per poder construir una mostra representativa. Les dades obtingudes no tindran cap altra ús que el justificat i presentat en aquesta recerca. Agraïxo també l'ajut personal d'en Toni Cabré, tècnic informàtic, amb qui vam intentar resoldre els problemes de localització de totes les unitats de l'univers estudiat.

⁴ La obtenció de totes les unitats de l'univers va seguir el procés següent: a l'abril de 1994, es van seleccionar d'entre totes les persones del Padró Municipal totes les criatures nades els anys 1991, 1992 i 1993 amb un resultat total de 2.689. A partir de les fitxes padronals d'aquestes criatures es van poder localitzar 2.256 mares posant en relació l'adreça i el segon cognom de la criatura amb el cognom i adreça de la mare probable amb fitxa individual en el cens. El resultat d'aquesta cerca fou que no es varen poder identificar el mateix nombre de mares que criatures empadronades. De fet, 433 criatures no tenien la mare identificable perquè la funció del fitxer del Padró Municipal Habitants no feia possible lligar genealògicament les famílies per impediments diversos tals com:

- * mares que havien canviat de residència i ara no coincidien amb la consignada a la fitxa del fill,
- * mares que no vivien amb els fills,
- * mares que no eren els membres 1 o 2 de la família i que, per tant, no estaven catalogades com a *Persona Principal o Esposa*,
- * mares que convivien amb una o més germanes i que, per tant, aquesta situació no permetia saber quina d'elles era la mare,
- * mares difuntes,
- * mares que no coincidien el seu cognom amb el segon cognom del fill
- * mares pre-seleccionades en relació a un dels dos o tres fills possibles al llarg de l'interval temporal contemplat.

unitats es van seleccionar d'entre totes les persones censades al Padró Municipal totes aquelles criatures nades els anys 1991, 1992 i 1993 amb un resultat de 2.689. A partir de les fitxes patronals d'aquestes criatures es van poder localitzar 2.256 mares. Per a cadascuna d'aquestes mares localitzades, es pogué obtenir la següent informació: Identitat (Nom i cognoms), adreça personal (carrer, n^o, pis, barri de residència) i edat (mes i any de naixement).

Tenint en compte el conjunt d'informació finalment disponible es va crear la mostra. Seguint els càlculs matemàtics clàssics, es va considerar suficient una mostra representativa de 360 unitats (mares amb criatures de tres anys d'edat o menys), decisió que implicava l'estimació d'un marge d'error del 4,91 %, treballant amb un marge de confiança del 95.5 %, i en el cas hipotètic de PA = 50%. Ara bé, tenint en compte que l'entrevista seria a domicili, i que calia preveure un mínim d'un 10% de substitucions, van ser seleccionades 400 unitats per mostreig aleatori sistemàtic i afixació proporcional per barris (que a la ciutat d'observació tenen una

---

¿ Havia de desestimar la possibilitat de treballar directament amb una mostra obtinguda d'un univers tan específic com el que havia tractat d'acotar, i tant adient pels objectius de la recerca?. Vaig estimar que tots aquells impediments que m'impedié arribar a totes les mares no tenien el mateix pes: per exemple, era molt probable que moltes mares seleccionades tinguessin més d'una criatura de 0-3 anys. Finalment vaig considerar que a efectes dels meus objectius la població localitzada era suficientment vàlida i vaig obtenir-ne una mostra. A posteriori, una vegada realitzat el treball de camp i conegudes les característiques de les mares de la mostra entrevistada, va aparèixer que el 7 % d'aquestes mares tenien dues criatures entre els 0 i 3 anys d'edat. Doncs bé, donat que he comprovat l'alta representativitat de la mostra en relació a la població definida, puc fer una estimació aproximada de que unes 94 criatures de les primeres comptabilitzades (7% de 2689 = 188; 188:2 = 94) de les quals, teòricament, les mares havien quedat fora de la població acotada, en realitat ja tenien la mare al seu interior perquè eren germans o germanes d'altres criatures de 0-3 anys amb mare localitzada. Per altra banda també va aparèixer entre les mares entrevistades un 2 per 100 que no vivien amb el marit o parella (per viduïtat, separació o mare soltera) i que no han format part de l'anàlisi final per no complir la condició familiar de biparentalitat. Doncs bé, aquesta informació també ens permet estimar que d'entre totes les criatures inicialment comptabilitzades n'hi ha unes 55 (2% de 2689) que viuen en família monoparental. Per tant, i finalment, puc estimar que unes 283 criatures (433-150 = 283) no tenen la seva mare inclosa en la població acotada probablement per causa dels altres motius assenyalats més amunt. Són 283 criatures (10% de 2689) les mares de les quals no han participat del mostreig aleatori a que s'ha sotmès l'univers acotat.

Per tant, cal advertir que l'univers poblacional acotat no recollí totes les mares, convisquent amb parella, que havien parit i registrat una criatura a Mataró en els tres anys previstos. Havien quedat al marge les situacions més atípiques abans descrites: les mares no casades però visquent en parella, les mares visquent amb parella però a la casa paterna, les mares solteres visquent amb els seus pares, mares solteres o no visquent en col·lectius, mares que havien canviat de residència, mares difuntes etc. etc. Malgrat aquests inconvenients vaig decidir mantenir la població localitzada com a univers sota la idea de que, precisament, en aquesta fase de recerca sobre els canvis familiars no pretenia indagar sobre situacions familiars atípiques o singulars sinó sobre les situacions generalitzat a Catalunya on la unió matrimonial i la procreació van encara fortament associades, com succeeix al conjunt de l'Estat espanyol i a diferència d'altres països europeus (Delgado 1993, Cabre i altres 1995, Flaquer i Solsona 1995).

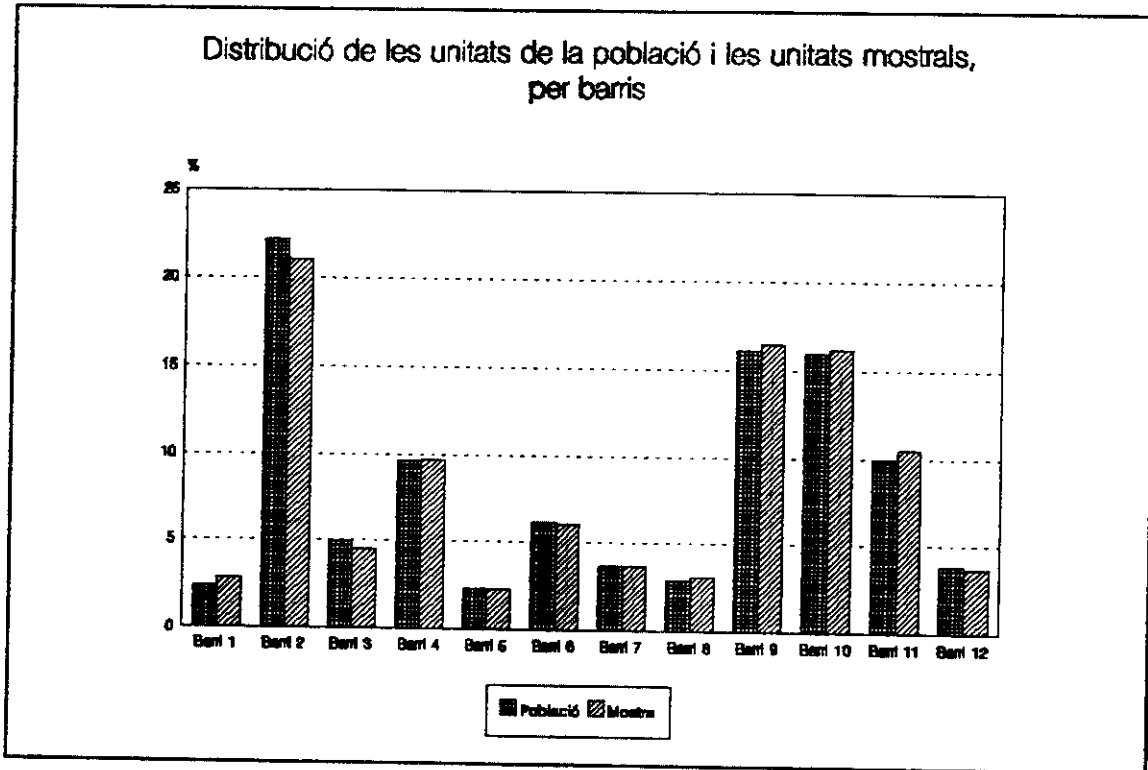
forta caracterització socioeconòmica). Es va entrevistar i obtenir informació de 359 mares de les quals, finalment, es van analitzar 352 qüestionaris, aquells que complien la condició de biparentalitat familiar. A la taula que segueix es mostra tot el procés de distribució de la mostra per barris.

Taula 04. Procés de distribució de les unitats mostrals pels barris de la ciutat.

	Total dones cada barri (15-49 anys)	Població objecte d'estudi, per barri		Procés d'obtenció de les unitats mostrals per barri			
		Mares amb fills 0-3		Unitats ajustades	Unitats seleccionades	Entrevistes finals	
		N ₁	N ₂	%	n _a	n _b	n _c
1. Centre	957	54	2,4	9	10	10	2,8
2. Eixample	6064	501	22,2	80	84	74	21,0
3. Palau-Escorx.	1372	111	4,9	18	14	16	4,5
4. Rocafonda	2930	218	9,6	35	41	34	9,7
5. Vista Alegre	493	53	2,3	8	10	8	2,3
6. Molins-Torner	1615	138	6,1	22	33	21	6,0
7. Cirera	1256	83	3,7	13	14	13	3,7
8. La Llàntia	697	66	2,9	11	14	11	3,1
9. Cerdanyola Nord	3637	363	16,1	58	59	58	16,5
10. Cerdanyola Sud	3652	361	16,0	57	60	57	16,2
11. Perenàs	2172	225	10,0	36	34	37	10,5
12. Pla d'en Boet	1765	87	3,8	14	17	13	3,7
TOTS ELS BARRIS	26 410	2260	100,0	361	400	352	100,0

A la gràfica següent s'hi expressa ben clarament la relació percentual entre la població de mares amb criatures 0-3 anys, que té cada barri, i les unitats mostrals finalment analitzades.

Gràfica 01

2.2.3. La construcció del qüestionari. Els tipus de variables

El qüestionari que s'ha construït consta de 65 preguntes (vegeu volum d'anexos) que cobreixen les següents àrees temàtiques:

- Identificació personal, de la llar i antecedents familiars
- Organització familiar i treball domèstic
- Criança dels fills petits
- Treball remunerat
- Significació i projecte de més fills
- Canvis al tenir fills

Les preguntes són majoritàriament de tipus precodificat i tancades (42) però també inclou preguntes precodificades semiobertes (9) i preguntes obertes (8). Les preguntes obertes s'han plantejat en aspectes d'opinió, significacions dels fills i valoracions personals. Les preguntes tancades són majoritàriament relacionades amb fets i comportaments de les entrevistades o dels seus cònjuges. Algunes fan referència, però, a qüestions d'opinió o significació personal de l'experiència viscuda, i utilitzen proposicions ja utilitzades en altres recerques pròximes a aquesta (per exemple, les preguntes 33, 34, 35 i 36, relacionades amb la significació dels fills, que s'inspiren en les proposicions de Kellerhals (1982) en la seva recerca realitzada a Ginebra).

Les variables contemplades a l'anàlisi estadística són nombroses: les variables originals són . En la fase de recodificació es van crear variables més. Les variables noves, per adició o altra operació sobre la informació original han estat . Aquest conjunt de variables configuren la base per l'anàlisi estadística que s'ha portat a terme mitjançant el programa de tractament estadístic en Ciències Socials SPSS, que ha facilitat les recodificacions, la creació de noves variables i l'anàlisi bivariada entre variables i el càlcul de tests de significació estadística.

Mitjançant el programa SPAD s'han creat noves variables transformant els codis d'identificació d'algunes de les variables originals. Han estat seleccionades 197 variables per l'anàlisi multivariada, moltes de les quals es refereixen a un conjunt conceptual únic, per exemple: 24 variables referides totes elles a les activitats de criança, o 24 referides a les activitats de treball i organització domèstica, o 12 variables referides a la significació dels fills, etc).

2.2.4. El procés de recollida d'informació

Les 359 mares amb una criatura petita van ser entrevistades en el seu domicili. El treball de camp es realitzà sota la meua direcció per un equip de sis entrevistadores (dones entre 25 i 35 anys, procedents de l'empresa IRC de Barcelona), al llarg dels mesos de maig i juny de 1994. L'Institut Català de la Dona de la Generalitat de Catalunya, en conveni amb el Departament de Sociologia de la UAB, ha cobert la financiació del treball de camp.

En general, el treball va ser costós, tal com acostuma a passar en el cas d'utilitzar l'entrevista personal a domicili, especialment quan hi ha indicació precisa de lloc i persona a entrevistar. Ara bé, les substitucions realitzades van ser fetes amb la màxima cura respectant grup d'edat i zona de residència. Per altra banda, fou una experiència positiva de totes les entrevistadores el fet de que, una vegada iniciada l'entrevista, aquesta es desenvolupés de manera participativa i poc dubitativa donat que la temàtica estava molt relacionada amb la vida i pràctiques quotidianes de l'entrevistada o del seu cònjuge.

L'informe complet del treball de camp es pot consultar al volum d'annexes. Allà s'hi presenta el disseny, procés i incidències més rellevants.

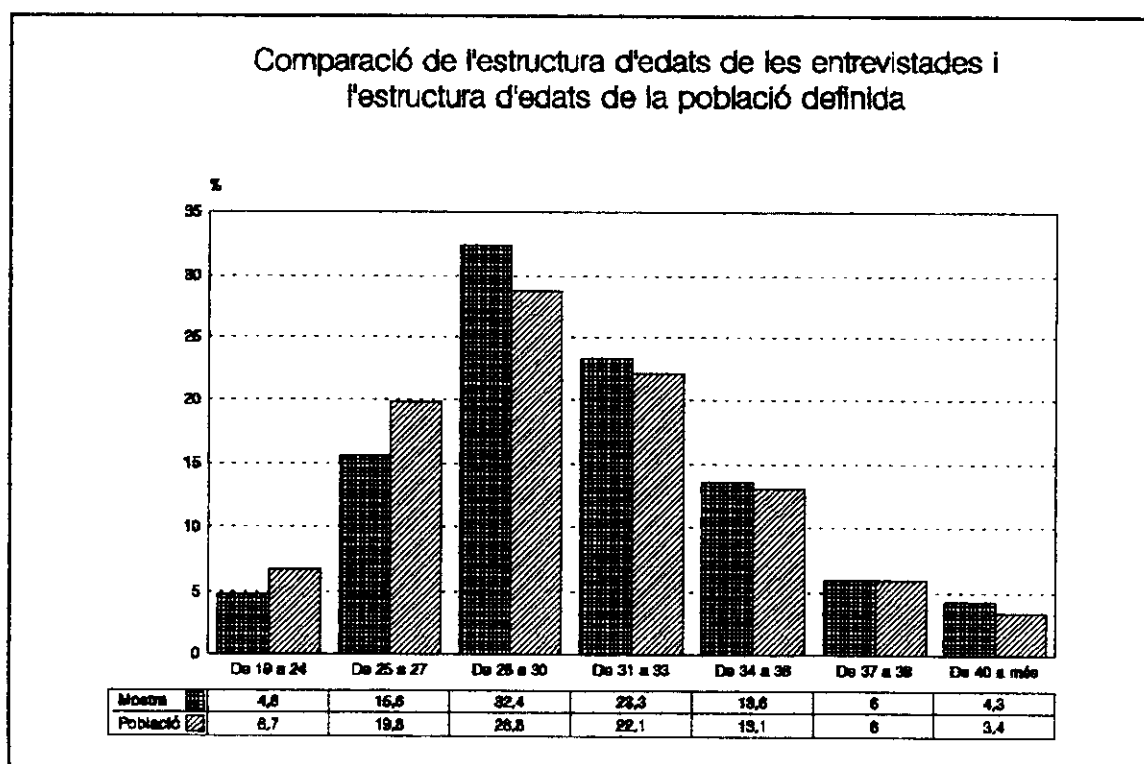
2.2.5. La representativitat de la mostra

Finalitzat el treball de camp es procedí a les tasques habituals de depuració i gravació de les dades. Una primera explotació permeté conèixer la distribució d'algunes variables de diversitat social: edat, nivell d'estudis i lloc de naixement de les entrevistades, i podíem comparar-les amb els paràmetres equivalents de la població. Ara bé, solament la variable edat podia ser directament comparada amb l'estructura d'edat de la població definida. Les altres característiques, nivell d'instrucció i lloc d'origen, es podien comparar amb els paràmetres de la població de Mataró segons grups d'edat. Aquesta comparació ha resultat molt satisfactòria, reforça la representativitat de la mostra, i permet la possibilitat de generalització (sempre que els efectius resultants de les distribucions marginals ho permetin) dels resultats de l'anàlisi. Els criteris i resultats de les comparacions que s'han pogut fer entre la mostra i altres paràmetres poblacionals han estat els següents.

(a) Edat

S'ha comparat l'estructura d'edats de la població definida i l'estructura d'edats de la mostra i s'han calculat les mesures de tendència central i desviació estàndard de cada distribució. Pels resultats, es pot considerar que ambdues distribucions d'edat són molt properes i que procedeixen de subpoblacions estadísticament normals. Aquesta comprovació permet treballar còmodament amb estadístics paramètrics i considerar la validesa externa dels resultats de l'anàlisi.

Gràfica 02

Mesures de tendència central

Població definida : $\bar{X} = 30,31$ Md = 28,76 Mod = 29 DS = 4,56

Mostra seleccionada : $\bar{X} = 32,59$ Md = 29,17 Mod = 29 DS = 4,26

Les dues distribucions d'edats mostren una asimetria positiva que concentra les mares en el grup d'edat de 28 a 30 anys, tant en la població com en la mostra. La qual cosa coincideix amb l'edat mitjana d'accés a la maternitat a Catalunya (1991). En efecte, les dues distribucions tenen una Moda de 29 anys i una Mediana molt pròxima. La diferència entre mitjanes, a Catalunya, a la població acotada i a la

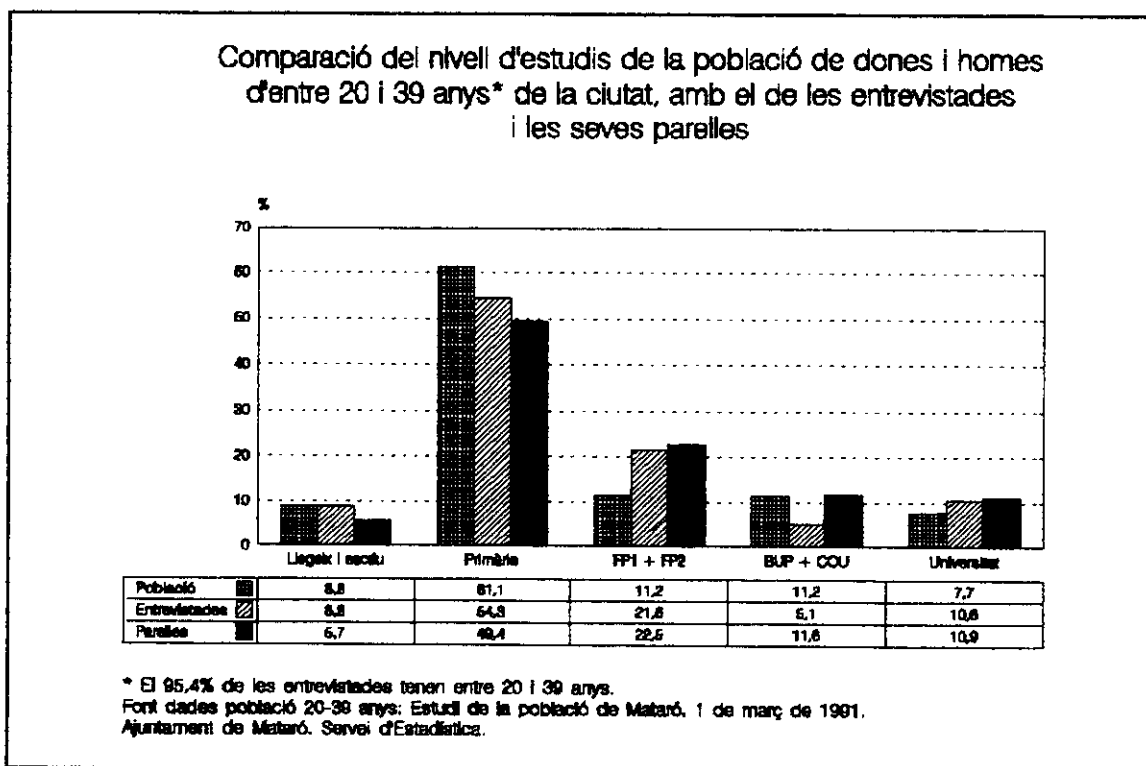
mostra, s'explica per l'asimetria positiva de la corba d'edats, asimetria que fa més fiable, com a mesura de tendència central, la mediana que no pas la mitjana (molt afectada pels valors extrems amb poques freqüències). Per tant, la distribució d'edats de la mostra és molt representativa de la distribució d'edats del conjunt de mares amb criatures entre 0-3 anys. Però a la gràfica també s'observa que la mostra compta amb una petita major proporció del grup de mares de més edat, fet que no distorsiona la representativitat i, en canvi, ens és metodològicament positiu perquè facilita uns efectius suficients per poder considerar quatre categories d'edat que poden representar diferents trajectòries i biografies de les mares entrevistades.

Més endavant es tracten algunes qüestions sobre els grups d'edat i la seva categorització per a l'anàlisi. De moment, es constata la representativitat dels grups d'edat de la mostra en relació a la població de mares de famílies biparentals amb, al menys, una criatura a casa de 0-3 anys d'edat.

(b) Nivell d'estudis

El nivell d'estudis de les entrevistades i el nivell d'estudis dels seus cònjuges s'ha comparat amb els nivells d'estudis de la població de Mataró (homes i dones) compresa entre els 20 i 39 anys d'edat, grup d'edat que inclou el 95,5 % de les unitats de la mostra i el 90.3 % dels seus cònjuges. Era important acotar el grup d'edat per poder fer una comparació no distorsionada per les fortes diferències generacionals respecte dels estudis realitzats. La comparació és del tot satisfactòria: es pot comprovar, a la gràfica que segueix, la similitud entre població i mostra.

Gràfica 03

Però cal assenyalar les diferències en els efectius relatius als estudis secundaris. A la mostra sobresurten els nivells de Formació Professional i, en canvi, estan sotarepresentats els nivells de BUP/COU. Donat que la comparació no és pas amb la població definida (mares amb criatures de 0-3 anys) sinó amb tota la població de la ciutat, aquesta diferència ens pot indicar coses diferents:

(a) o bé la mostra no és representativa pel que fa a la distinció de les dues branques de secundària, i les mares que han fet Formació Professional estan sobrerrepresentades perquè eren més fàcilment trobades en el procés de substitucions (es respectava l'edat i el barri, però es desconeixia el nivell escolar);

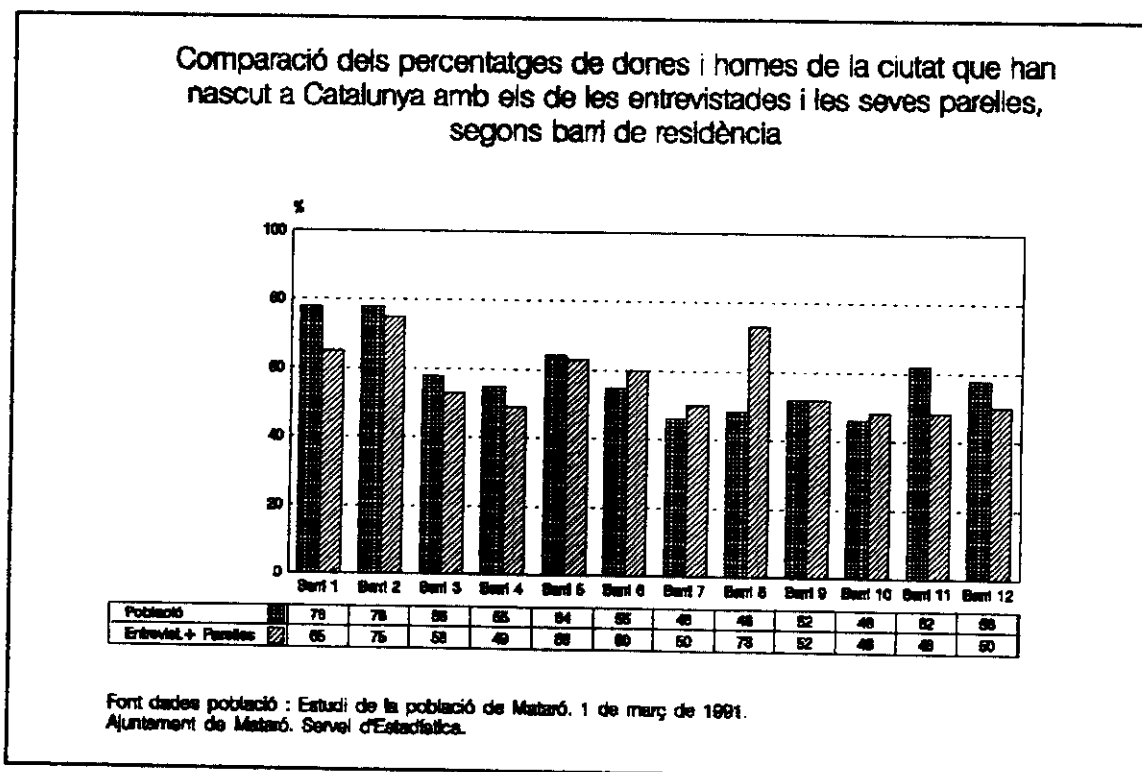
(b) o bé, ens està indicant que, a igual grup d'edat, les dones joves amb Formació Professional tenen més fills, o els tenen abans, que les dones joves amb nivells de Batxillerat. Doncs bé, aquesta darrera explicació és bastant plausible segons altres dades de la recerca que es veuran més endavant (a més estudis més retard a l'accés a la primera maternitat).

Per altra banda, si es consideren els efectius de mares amb estudis secundaris sense distinció de branca, apareix una petita major representació a la mostra com també hi ha una petita major representació de mares amb estudis universitaris. En conjunt, aquestes dèbils desviacions de la mostra respecte de la població total, també ens afavoreix metodològicament: tenim més efectius per l'estudi d'aquests grups que, en el cas de màxima identificació població-mostra, haguessin quedat molt reduïts. Així doncs, per una banda, la representativitat sembla suficient i, per l'altra, els esbiaixaments afavoreixen els grups de representació més dèbil la qual cosa és positiva per l'anàlisi bivariada i multivariada de les dades.

(c) Lloc de naixement

La comparació del lloc de naixement del conjunt de la població resident a la ciutat amb el lloc de naixement de les entrevistades, dóna els següents resultats, per barris.

Gràfica 04

La comparació de tota la població de la ciutat amb les entrevistades i cònjuges no podia resultar molt igual perquè sabem que el 92% de la mostra té entre 24 i 38 anys. Malgrat aquesta dificultat en l'equivalència de les dues parts comparades, el percentatge de la mostra de nascuts a Catalunya, és força aproximat al de la població a cada barri (amb l'excepció del barri 1-Eixample (78 / 65), barri 8-La Llàntia (47 / 73), i barri 11-Peramàs (62 / 48), en els quals les divergències entre dades de població i mostra poden estar relacionades amb el moment en què cada barri va rebre la seva primera immigració).

* * * * *

Explicada i justificada la metodologia de la recerca empírica d'aquest estudi, presento als capítols que segueixen l'anàlisi dels resultats obtinguts i la seva interpretació.

2ª part : Capítol 3

LES MARES ENTREVISTADES I LES SEVES FAMÍLIES

3.1. Característiques sociodemogràfiques bàsiques de les entrevistades i els seus cònjuges

- (a) Estructura familiar i nombre de fills. (b) Estructura d'edats.
- (c) Lloc de naixement. (d) Nivell d'estudis. (e) Situació laboral.
- (f) Grup professional. (g) Sector d'activitat. (h) Ingressos

Annex 1: Indicadors demogràfics bàsics d'Espanya, Catalunya i Barcelona ciutat

3.2. Primers perfils de les mares entrevistades

- 3.2.1. Les mares dels diferents barris de la ciutat
  - 3.2.2. Mares molt joves, joves, i grans
  - 3.2.3. Mares d'origen català o no català
  - 3.2.4. Mares mestresses de casa i mares que fan treball remunerat
  - 3.2.5. Mares sense estudis, mares universitàries
  - 3.2.6. Mares obreres, mares empresàries
- Síntesi i conclusions metodològiques

Annex 2: Taules de l'anàlisi bivariada

3.3. Sobre els comportaments demogràfics de les mares entrevistades

- 3.3.1. Nombre de fills actuals i característiques de les mares
- 3.3.2. Fills actuals, fills possibles, fills ideals: el triomf del realisme
- 3.3.3. L'estratègia de demora: una tendència de classe

Annex 3: Taules de l'anàlisi bivariada

2ª part : Capítol 3

LES MARES ENTREVISTADES I LES SEVES FAMÍLIES

Aquest primer capítol de resultats inclou tres subcapítols: en el primer (3.1) es tracta de fer una radiografia social de les mares entrevistades així com dels seus cònjuges i famílies d'origen, es procura situar aquesta radiografia en el context de la societat d'observació i de Catalunya, i es comprova que la generació que representen mostra comportaments laborals i demogràfics que trenquen amb les pautes de comportament de la generació anterior.

En el segon (3.2) s'esbossen uns primers perfils diferencials de les mares entrevistades a partir d'algunes de les seves característiques socials bàsiques, perfils que prefiguren el que seran les tipologies familiars que es construeixen al final de la recerca.

Finalment, en el tercer subcapítol (3.3) es fa una anàlisi detallada dels seus comportaments demogràfics atenent tant als fills que avui tenen com als fills que els agradaria tenir en un futur, i es dóna compte de la forta distància que les mares professionalment més qualificades mostren tenir entre els fills que tenen i els fills que els agradaria tenir.

3.1. Característiques sociodemogràfiques bàsiques de les entrevistades i les seves parelles

Tres són els objectius d'aquest subcapítol: descriure els trets socials bàsics de les mares entrevistades, les seves famílies, els seus cònjuges i les seves famílies d'origen ; apamar la significació i límits d'aquests trets en relació a possibles interpretacions i explicacions dels fets i situacions que exposaré més endavant ; i justificar les noves categoritzacions d'algunes variables que s'han utilitzat a bastament i sistemàtica al llarg de la recerca.

S'introdueixen algunes característiques de les famílies d'orientació de les entrevistades perquè parlar de la família d'origen és quasi bé obligat si el nostre objecte d'estudi fa referència a les relacions de parella en les famílies joves. Pressuposo que els processos de transmissió cultural viscuts a la infància i joventut dins la família d'orientació, carregats d'emocions més que de raons, incideixen d'una o altra manera en els comportaments de les persones quan construeixen la família pròpia. La comparació entre família pròpia i família d'orientació permet apamar alguns dels canvis formals i relacionals que s'han succeït en els darrers anys a l'interior de les famílies.

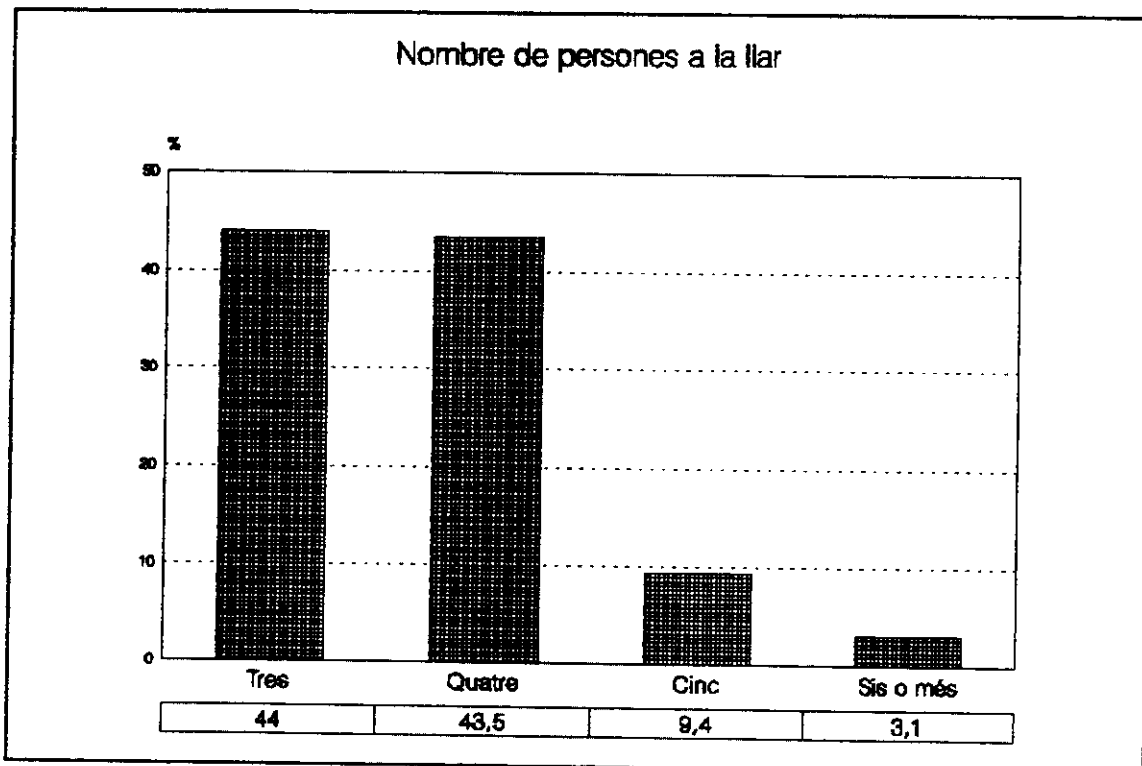
(a) L'estructura familiar i el nombre de fills

Totes les entrevistades viuen amb la seva parella: el 95,5 per 100 declaren estar casades, mentre que el 4,5 per 100 declaren estar aparellades. Solament el 3,7 per 100 viu actualment amb una segona parella, amb la qual un 3,4 per 100 ha tingut algun fill. Val la pena recordar que s'ha eliminat de l'anàlisi un 2 per 100 de les mares entrevistades perquè formaven famílies monoparentals, dada que permet completar la visió de les llars amb criatures de 0-3 anys a la ciutat d'observació.

L'estructura de la gran majoria de llars és de tipus uninuclear: mare, pare i fill(s); únicament en un 3,4 per 100 de les llars l'estructura s'amplia amb els avis o altres persones. Per tant, el que analitzaré respecte de les dinàmiques familiars té relació amb les actuals característiques de les famílies uninuclears biparentals amb criatures petites i no pas amb les problemàtiques específiques de la criança dels fills i els canvis de rols en altres famílies no uninuclears o en famílies monoparentals.

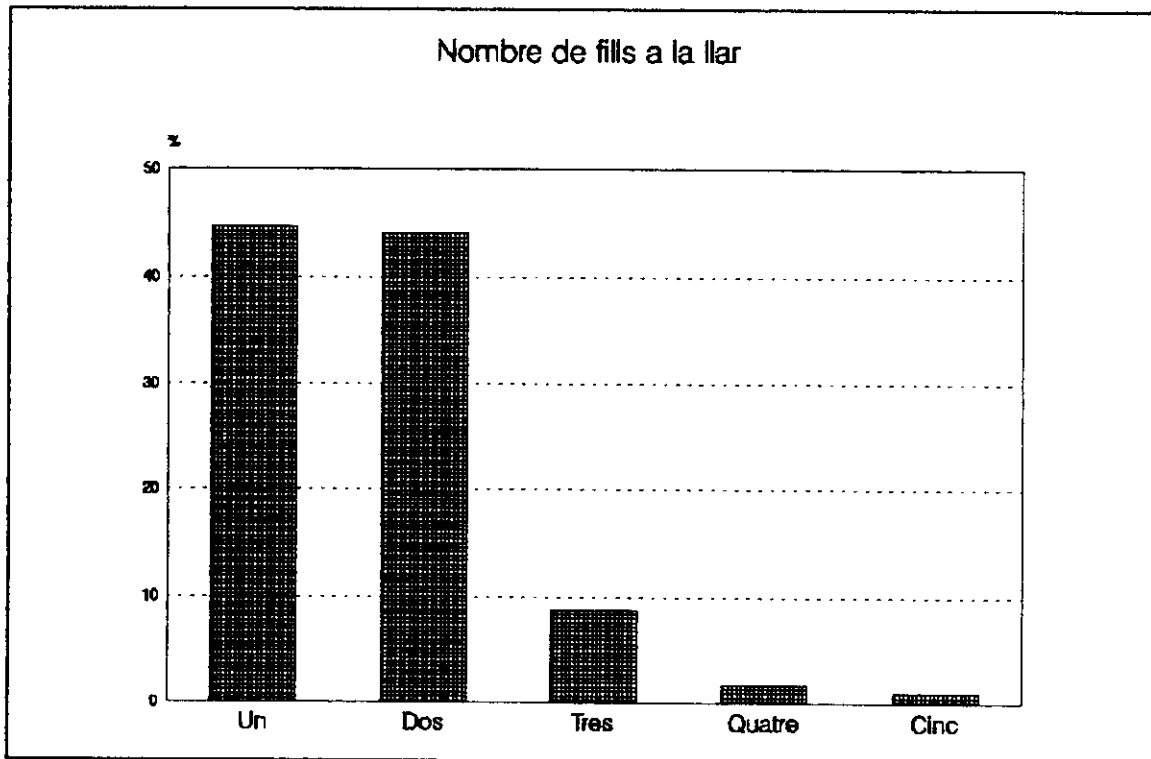
El nombre de persones a la llar és majoritàriament de tres o quatre, i si en fem el càlcul exacte en resulta un promig de 3.72 persones per llar, nombre mig que confirma l'estructura de parella amb un o dos fills. Per tant, pel que fa a l'objecte d'estudi d'aquesta recerca sobre el Treball Familiar, constatem que són poquíssimes les entrevistades que compten amb una àvia, familiar o altra persona que tingui una presència continuada a la llar i pugui representar un suport a la realització de les activitats que tota dinàmica familiar genera.

Gràfica 05

El nombre de fills és escàs a la majoria de les llars. 9 de cada 10 famílies tenen, meitat i meitat, un o dos fills i solament 1 de cada 10 famílies en té 3 o més ¹.

Gràfica 06

A partir del nombre de fills declarats és possible calcular el promig exacte de fills per entrevistada: el total de 599 fills en el conjunt de les llars ens dóna un promig de 1.70 fills per mare, tal com es mostra a la taula que segueix.

¹ La ciutat de Mataró es caracteritza per una taxa bruta de naixements molt similar a la del conjunt d'Espanya i, actualment, superior a la del conjunt de Catalunya (TBN-1990-Mataró: 10,55; TBN-1989-Espanya: 10,5). Vegeu **Estudi de la Població. Mataró 1 de març de 1991**. Ajuntament de Mataró-Servei d'Estadística

Taula 05. Distribució de les entrevistades segons el nombre de fills i nombre total de fills en el conjunt de les llars

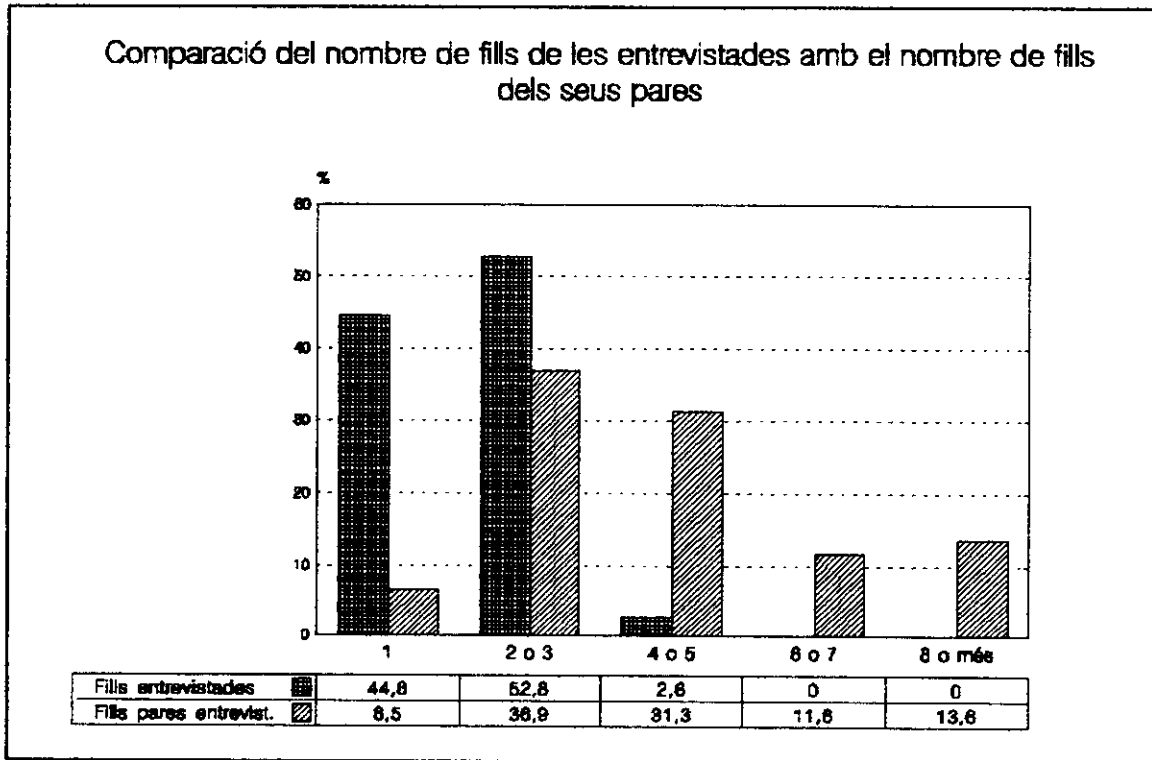
	Distribució de les entrevistades segons nombre de fills		Distribució de tots els fills de les entrevistades segons tanany de la fratria (TF)	
	n	%	n x TF	n x TF en %
Té 1 fill	157	44,6	157	26,2 (fills únics)
Té 2 fills	155	44,0	310	51,8 (2 germans)
Té 3 fills	31	8,8	93	15,5 (3 germans)
Té 4 fills	6	1,7	24	4,0 (4 germans)
Té 5 fills	3	0,9	15	2,5 (5 germans)
TOTALS	352	100	599	100

Donada la poca dispersió en el nombre de fills he considerat, al llarg de la recerca, tres categories de famílies: d'un sol fill/a (44,6 %), de dos fills/es (44%), i de tres o més fills/es (11,4 %).

Aquestes dades de l'estructura i composició familiar contrasten molt, com ja s'esperava i es pot veure a la gràfica que segueix, amb les dades d'estructura familiar de les famílies d'origen. Els canvis intergeneracionals que aquí podem observar segueixen les pautes de l'evolució de la composició de les famílies a Espanya i Catalunya. La reducció generalitzada del nombre de persones dins les llars prové sobre tot de la reducció dràstica del nombre de fills per família però també de que avui és menys habitual conviure amb els pares i avis grans. Les diferències entre generacions són tant notables que es pot parlar sense embuts de comportaments demogràfics de ruptura de les pautes de la generació anterior per part de les entrevistades. Vegem'ho a la gràfica que segueix.

Gràfica 07

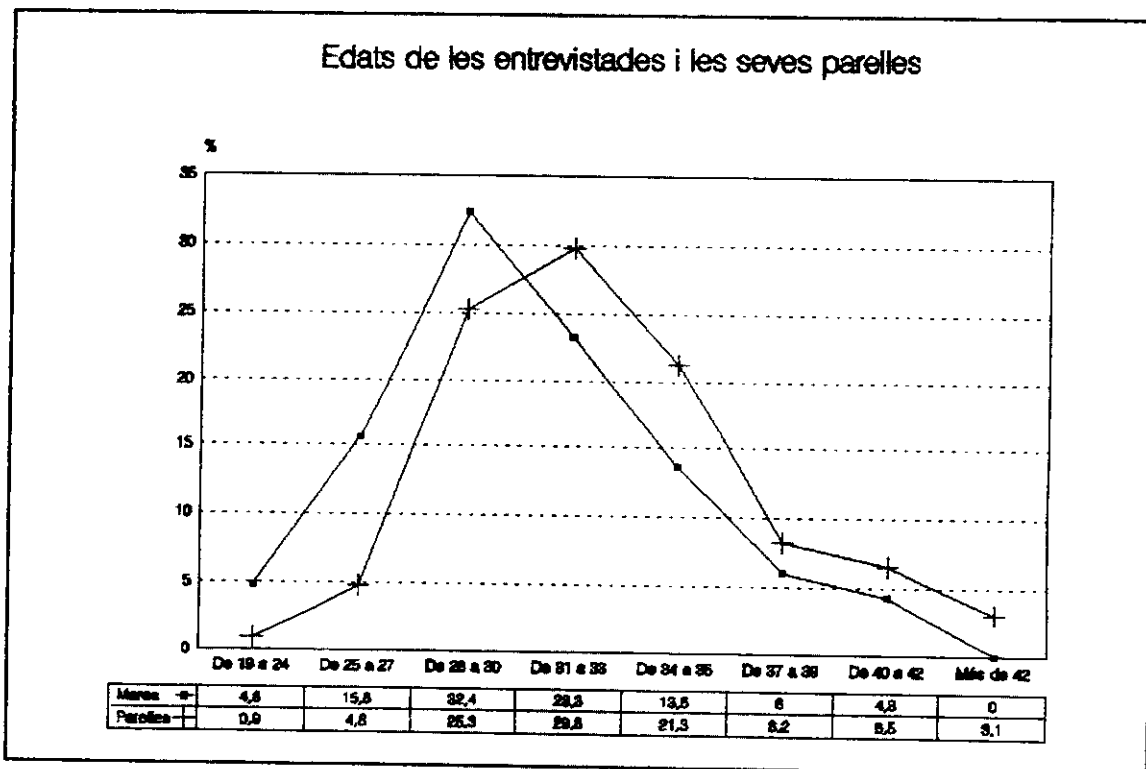
En efecte, podem observar que en les famílies d'origen solament un 6,5 % van tenir 1 sol fill; un terç en va tenir 2 o 3; un altra terç 4 o 5; i un altra terç en va tenir entre 6 i 8 o encara més fills. Les diferències amb el nombre de fills que avui es tenen són tremendes. Ara bé, les nostres entrevistades encara poden tenir més fills, i per aquesta raó veurem més endavant (subcapítol 3.3) els fills que en les condicions actuals de la seva vida pensen encara tenir, així com els que idealment els hagués agradat tenir. L'anàlisi d'aquesta informació enriqueirà la comprensió dels processos de canvi en els comportaments demogràfics, i els efectes de les condicions específiques de vida de les entrevistades sobre els marges d'elecció del nombre de maternitats.

(b) L'estructura d'edats de les entrevistades i les seves parelles

L'edat de la mare entrevistada més jove és de 19 anys i la de la mare de més edat és de 44 anys; l'edat del pare més jove és de 21 anys i la del pare més gran de 51. Ara bé, malgrat aquest gran interval entre els més joves i els més grans, si observem l'estructura d'edats queda clar que, per les dones, la franja d'edat entre els 25 i 36 anys és aquella que es correspon a l'etapa de major càrrega reproductiva. En canvi, per la majoria dels homes aquesta franja d'edat se situa tres o quatre anys més tard, entre els 28 i els 39 anys d'edat.

Cal fer notar que l'interval d'entre 28-30 anys d'edat és el de major nombre de mares, edat que es correspon, en el context actual, amb la de consolidació de la inserció laboral de dones i homes, especialment entre aquells grups socials que allarguen la seva formació professional (Planas-Casal-Brullet-Masjoan 1991).

Gràfica 08

Entrevistades: X=32,59 Md=29,17 Mod=29 DS=4,26
 Parelles: X=35,97 Md=32,41 Mod=32 DS=4,28

Els homes tenen una estructura d'edats molt similar a la de les entrevistades però una mitjana d'edat superior en 3 o 4 anys, fet que a *grosso modo* es correspon amb el seu equivalent pel conjunt de la població espanyola i catalana. Res no impedeix pensar que els seus comportaments d'aparellament han seguit les pautes generals i tradicionals al nostre país (heterogamia d'edat entre la parella) pel que fa a l'edat d'accés al matrimoni i primera maternitat².

Cal prendre una decisió sobre com agregar les edats per tal de facilitar l'anàlisi. Fer-ho per triennis, sexennis o decennis em permet fer comparacions amb dades d'activitat femenina de diverses recerques (Estat, Catalunya, Regió Metropolitana de Barcelona). Però quan analitzo les pràctiques i representacions de les entrevistades, des del punt de vista de la seva edat, utilitzo els sexennis perquè es poden fer correspondre amb quatre moments diferents d'accés a la maternitat. En efecte, tenint en compte que a l'any 1990 a Catalunya l'edat mitjana d'edat a la maternitat era de 29.4 anys (paràmetre molt aproximat a les mesures de tendència central de la distribució d'edats de la mostra) s'han construït les següents categories d'edat:

- Mares molt joves: de 19 a 27 anys (20.5 per 100 i 72 entrevistades)
- Mares joves : de 28 a 33 anys (55.7 per 100 i 196 entrevistades)
- Mares grans : de 34 a 39 anys (19.6 per 100 i 69 entrevistades)
- Mares molt grans: de 40 o més anys (4.3 per 100 i 15 entrevistades)

El grup de mares entrevistades que categoritzo com de "mares molt joves" està configurat per aquelles que s'han avançat a la mitjana actual d'accés a la primera maternitat a Catalunya (29 anys), especialment si pensem que a les edats límits de l'interval s'hi poden restar fins a tres anys (anys en que l'entrevistada pot haver tingut la criatura). El grup categoritzat com de "mares joves" és aquell que ha tingut la criatura en l'edat central de l'accés actual a la maternitat. El grup de "mares grans" és el d'aquelles que han tingut la criatura entre cinc o deu anys després de la mitjana actual d'accés a la maternitat. I, finalment, les "mares molt grans" són aquelles mares que ja han tingut la criatura fora dels límits superiors habituals. Ha de quedar clar que la categorització no fa pas referència a l'edat de

---

² Per Catalunya, l'edat mitjana d'accés al matrimoni és, l'any 1980 de 23.0 anys per les dones i 25.4 anys pels homes; l'any 1990 és de 24.9 anys per les dones i 27.1 anys pels homes. Vegeu els indicadors demogràfics bàsics per Espanya i Catalunya al final d'aquest capítol, a l'anex.

la primera maternitat de les mares de cada grup, sinó a l'edat en què han tingut una criatura dins dels anys 1991, 1992 o 1993.

Cal dir que si bé els efectius de les mares "molt grans" són pocs, he considerat procedent mantenir la categoria i no subsumir aquest grup en l'anterior perquè s'ha demostrat l'existència d'un cert tall generacional entre les dones que actualment sobrepassen els quaranta anys i la generació anterior, especialment pel que fa al comportament en el mercat laboral de les dones casades (Garrido 1993, Solsona & Treviño 1995) i, per tant, serà interessant veure si les seves pràctiques i representacions pel que fa al Treball Familiar mostren també aquest tall.

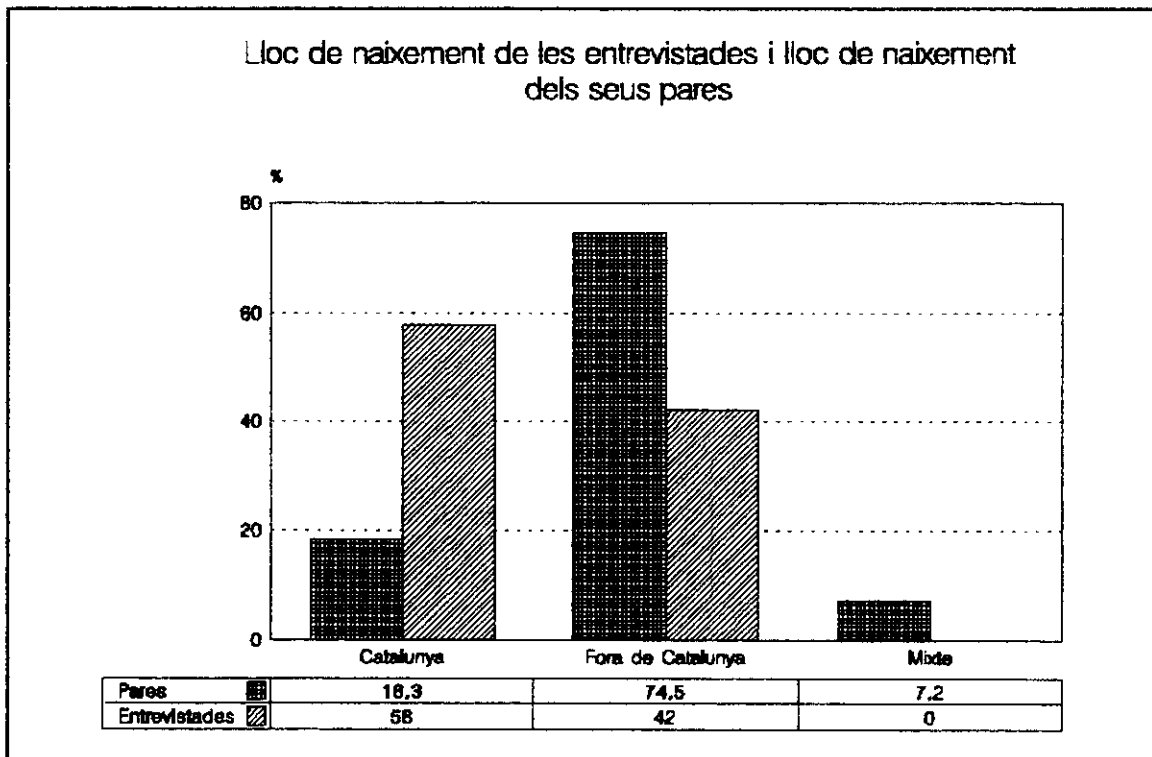
(c) El lloc de naixement de les entrevistades, les seves parelles i els seus pares

Mataró va ser, als anys 50 i 60, un important focus de rebuda migratòria. Per això és interessant conèixer no solament el lloc de naixement de les entrevistades i dels seus cònjuges, informació que ja ha estat donada en pàgines anteriors, sinó també el lloc de naixement dels seus pares. Tenint en compte que, l'any 1994, la majoria de les entrevistades tenen entre 25 i 36 anys d'edat es dedueix que la gran majoria van néixer durant aquest fort període immigratori que durà vint anys. Durant aquesta etapa les famílies immigrades tenien més fills que les autòctones i és plausible pensar que les pautes relacionals entre la parella i entre pares i fills també fossin diferents. D'aquí que conèixer si els pares de les entrevistades van formar part o no de la onada immigratòria a la ciutat, que procedí sobre tot de les terres d'Andalusia, Extremadura i Múrcia³, pot ser una variable rellevant per explicar el nostre objecte d'estudi.

---

³ Estudi de la població. 1 de març 1991. Ajuntament de Mataró, Servei d'Estadística

Gràfica 09

I, en efecte, allò que ens mostra la gràfica és que tres quartes parts de les mares entrevistades són filles de pares no nascuts a Catalunya i, per tant, és molt probable que formin part de la segona generació d'aquella migració dels anys cinquanta i seixanta. I és conegut que no és fins la tercera generació que les persones se socialitzen més plenament en les pautes dominants en el territori d'acollida de la primera generació immigrada. Per això, al llarg de la recerca, he utilitzat sistemàticament la variable de lloc d'origen dels pares com a possible factor de variabilitat en les pautes de relació i cultura familiar. Les categoritzacions contemplades són: nascuts a Catalunya, no nascuts a Catalunya, i origen mixt.

(d) El nivell d'estudis de les entrevistades, les seves parelles i els seus pares

Allò que ja s'ha dit anteriorment és que la distribució dels nivells educatius de les entrevistades i de les seves parelles s'ajusten a la realitat educativa de les dones i homes de la ciutat d'observació, amb poques variacions, i que, en aquest sentit, les explicacions de l'objecte d'estudi des d'aquesta variable podran ser considerades prou consistents i generalitzables a la població de famílies biparentals amb criatures de 0-3 anys.

Actualment, l'educació escolar, acadèmica i professional s'ha constituït com un fort indicador de posició social donada la importància que té la formació rebuda per accedir als llocs de treball més ben remunerats. Per això en el model d'anàlisi he hipotetitzat que el nivell escolar de la mare entrevistada es mostraria fonamental per explicar els comportaments diferencials de les famílies en relació al repartiment del Treball Familiar entre la parella, tant en relació a la seva dimensió de cria dels fills com en la de participació en el treball domèstic i en les responsabilitats d'organització familiar. Per tant, val la pena que en fem una primera descripció ben detallada.

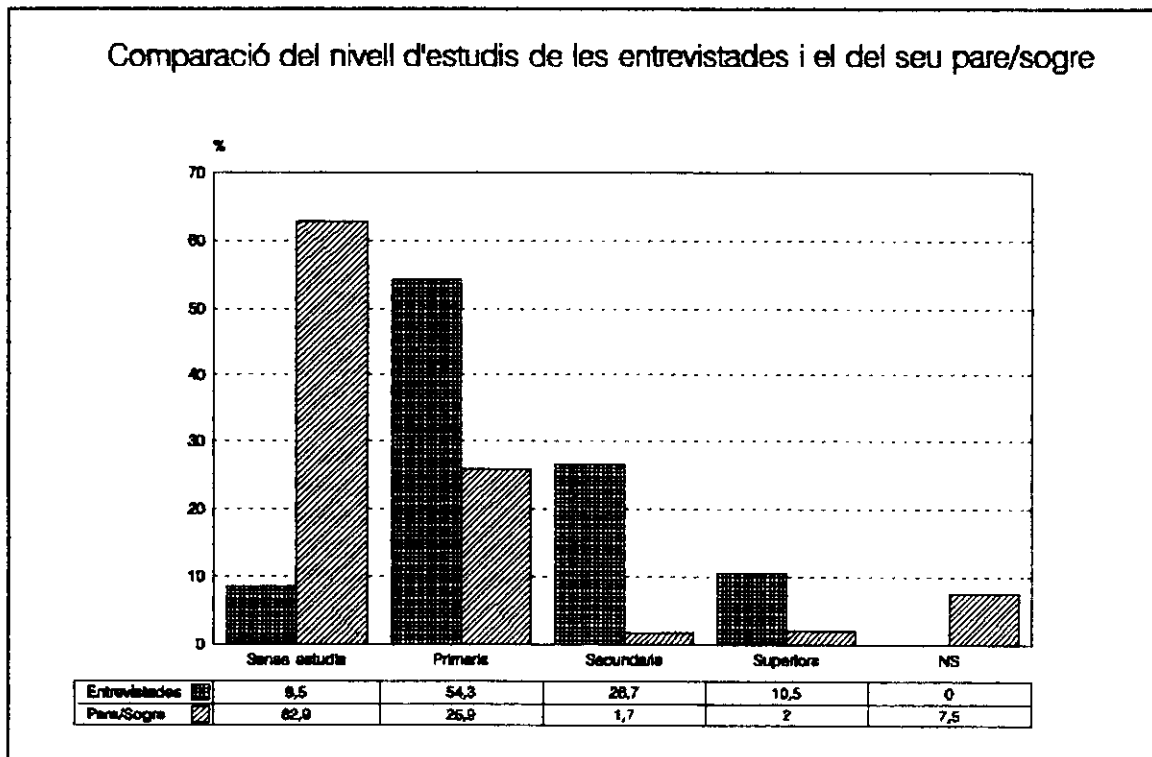
La primera cosa a considerar és que a partir dels anys seixanta el nostre país experimenta una expansió de l'oferta escolar que coincideix amb l'etapa d'adolescència o joventut de les nostres entrevistades i els seus cònjuges. Doncs bé, la comparació del seu perfil escolar amb el perfil escolar dels seus pares mostra fins a quin grau aquella expansió educativa ha tingut els seus efectes creant una distància importantíssima entre els capitals escolars d'una i altra generació.

Taula 06. Nivell d'estudis de les entrevistades, les seves parelles i els seus pares

	Entrevistades		Parelles		Pares i sogres	
	n	%	n	%	Pares %	Sogres %
Analfabet	2	0,6	-	-	7.4	6,3
Llegeix i escriu	28	8,0	20	5,7	54.3	58.0
Primària/Batx.elem.	191	54,3	174	49,4	27.9	23.9
FP1	44	12,5	33	9,4	-	-
FP2	32	9,1	46	13,1	0.9	1.1
BUP/ COU/ PREU	18	5,1	41	11,6	0.3	1.1
Esc. Universitària						
Facultat	20	5,7	21	6,0	-	1.4
Esc.Tèc. Superior	15	4,3	13	3,7	0.9	1.7
Doctorat	1	0,3	3	0,9	-	-
	1	0,3	1	0,3	-	-
No ho sap	-	-	-	-	8.5	6.5
TOTALS	352	100,0	352	100,0	100(352)	100(352)

Els diferencials entre els capitals educatius de les dues generacions és molt notable: més de 60 de cada 100 pares o sogres de les entrevistades no van acabar la primària; solament 2 de cada 100 va anar a la universitat. Des d'aquest punt de partida a la família d'origen, el fet de que entorn del 11% de joves, tant dones com homes de la generació entrevistada, tingui avui un títol universitari significa una veritable ruptura generacional (que, justament, caldrà veure els seus efectes sobre les relacions familiars a la llar pròpia).

Gràfica 10

Però, i per això mateix, sorprenen les 30 mares entrevistades (8,6 %) que no han acabat els estudis de primària (dues són analfabetes), fet que podem considerar d'extraordinari en les edats que tractem i que no es dona en el cas de cap cònjuge. Però aquest diferencial en el grau de mínima escolarització s'estén fins a secundària: a mesura que augmenta el nivell escolar els efectius de dones són menors especialment en els nivells de secundària-batxillerat. Ja havia fet notar aquesta diferència quan comparava els nivells escolars entre població i mostra i feia atenció a que les entrevistades amb estudis secundaris procedeixen sobre tot de Formació Professional. En canvi, cal retenir que els estocs de dones i homes en els nivells superiors o universitaris són molt equitatius a la mostra que estem analitzant.

Tal com es veu a la gràfica anterior, he recodificat aquesta variable en quatre categories: Sense estudis, Estudis primaris, Estudis secundaris i Estudis superiors. Mantinc la categoria de mares "Sense estudis", malgrat els pocs efectius que representa, perquè aquesta condició pot marcar de manera important les pràctiques i formes de vida familiar i laboral de la parella.

(e) La situació laboral de les entrevistades i les seves parelles

Fins els anys seixanta, la maternitat i la presència en el mercat de treball era quelcom que estava renyit en el context de la nostra societat. Les poques mares (en termes relatius) que feien treball remunerat eren en majoria mares de famílies obreres obligades per necessitat econòmica. Avui les pautes de comportament laboral de les dones han canviat fins a tal punt que podem considerar que també hi ha hagut una ruptura important amb les pautes laborals de les dones casades del passat immediat.

Ara bé, la crisi del sector tèxtil (sector dominant a la ciutat d'observació) des de mitjans dels anys vuitanta i durant la primera meitat dels anys noranta, ha suposat un atur creixent que ha afectat molt directament la mà d'obra femenina tradicionalment ocupada en el sector. Per tant, tenint en compte que a la ciutat d'observació el sector tèxtil s'ha fragmentat en petites indústries i tallers submergits que treballen a mans (Alòs-Moner i altres 1992) i tenint en compte que la situació específica de les nostres entrevistades (recent maternitat) les pot portar fàcilment a fer Treball Remunerat no legal (submergit) dins la pròpia llar al temps que cuiden la criatura, vaig plantejar una pregunta de síntesi (situació laboral + dins o fora de casa) que intentava recollir les diverses situacions raonablement possibles entre la mà d'obra femenina a la ciutat. Doncs bé, vegem la situació laboral que les nostres entrevistades declaren per a sí mateixes i per a les seves parelles a juny de 1994.

Taula 07. Situació laboral de les entrevistades i les seves parelles

	Entrevistades		Parelles	
	n	%	n	%
TR Fora de casa. T Complet	98	27.8	307	87.2
TR Fora de casa. T Parcial	30	8.5	5	1.4
TR Fora de casa. T Variable	22	6.3	11	3.1
TR Dins de casa. T Complet	5	1.4	1	0.3
TR Dins de casa. T Parcial	5	1.4	-	-
TR Dins de casa. T Variable	16	4.5	1	0.3
Atur	121	34.4	26	7.4
Mestressa de casa	54	15.3	-	-
Inactiva/u	1	0.3	1	0.3
TOTALS	352	100	352	100

La meitat de les mares entrevistades fa Treball Remunerat (50%). Aquesta taxa d'ocupació, que implica condicions laborals molt diverses, és molt alta tenint en compte la tradició de no activitat laboral de les dones amb criatures petites, fins i tot en poblacions amb una indústria tèxtil arrelada en el temps com Mataró. Ara bé, cal dir també que aquesta taxa d'ocupació és encara molt baixa si tenim en compte la important taxa d'atur. En efecte, un 34 % de les mares entrevistades són mares actives en atur que volen fer Treball Remunerat, mentre que solament el 15 % d'entrevistades es declara com a mestressa de casa. Pel fet de que totes les entrevistades han tingut un fill recentment aquestes dades d'activitat laboral són importants en la mesura que indiquen la profunditat dels canvis en les identitats femenines, però també són importants en la mesura que indiquen que avui tenir fills és quelcom penalitzat en el mercat de treball.

Observem amb més detall que entre les mares que fan Treball Remunerat (50%) la majoria el fa fora de casa (43%) però que un 7 % el realitza dins de casa, molt probablement fent treball submergit a temps parcial o variable, però també a temps complet. Podem suposar que en una situació més favorable per la indústria tèxtil aquest tipus de mà d'obra femenina augmentaria notablement. De fet, l'estudi d'Alòs-Moner, ja abans citat, sobre l'economia submergida i el sector tèxtil-confecció a la ciutat de Mataró hi destaca el següent: " *Una part del mercat de*

treball [del sector tèxtil] el formen les dones amb criatures petites, que busquen un horari flexible que les permeti atendre els fills; si a més poden fer la feina a casa estan disposades a acceptar una compensació econòmica reduïda. Aquestes dones formen la part principal del treball submergit: tenen entre 20 i 40 anys i en molts casos van treballar a la fàbrica i tenen, per tant, un cert nivell de formació" (Alòs-Moner & alt. 1992:180).

De fet, les dades declarades de Treball Remunerat dins de casa, per part de les nostres entrevistades, poden representar una proporció menor a la real perquè en el procés del treball de camp es va comprovar una certa reticència a parlar d'aquest treball submergit que sovint es fa dins la llar (una entrevista que s'estava fent a la "sala de màquines" va ser interrompuda pel pare de l'entrevistada que impedí que s'acabés)⁴. Sigui com sigui, i malgrat algunes situacions ben significatives com l'assenyalada, les dades de les que disposem no poden estar molt desviades de les tendències més generals, a la ciutat, de l'activitat laboral de les mares amb criatures de 0-3 anys.

Entre els marits de les entrevistades un 82 % fa Treball Remunerat a TC fora de casa i un 7 % està a l'Atur (Maresme 1990: 14,7 % d'homes de 25-40 anys aturats. Alòs-Moner i alt. 1992). Solament en dues famílies el pare treballa dins de casa, probablement també en activitats submergides en el sector tèxtil. Aquesta alta ocupació dels marits fa molt evident la desigual trajectòria en l'accés al mercat de treball d'unes i altres. Donat que les entrevistades són en majoria mares-treballadores (85%) i no pas mares-mestresses de casa (15%), és molt probable que la seva maternitat hagi estat una de les principals causes de les seves actuals taxes d'atur.

Mares-Mestresses de casa / Mares-Treballadores

En efecte, solament un 15 % de les entrevistades es declaren en situació de Mestresses de casa, és a dir en situació d'activitat exclusiva i a temps complet al Treball Familiar. En general, les mares joves han deixat d'associar maternitat amb renúncia a estar al mercat de treball a quasi bé totes les capes socials. El fenomen no es desconegut però ara el podem apamar en tota la seva importància perquè el

---

⁴ Cal dir que al llarg de 1994 i 1995 la policia ha fet registres i detencions a la ciutat localitzant tallers il.legals on s'hi confecciona roba i es falsifiquen marques de prestigi.

veiem en una etapa del cicle de vida de les dones i les famílies en la qual la presència d'un fill(a) de 0-3 anys demana una part molt important de les energies de mare i/o pare. I aquesta informació pren encara més rellevància si pensem que s'obté en un moment de crisi econòmica i rebuig de mà d'obra femenina poc qualificada. Per tant, la identitat de les dones ha perdut definitivament la seva exclusiva definició social a través del matrimoni i la maternitat. Però l'important percentatge de mares joves que avui s'identifiquen a sí mateixes com a mares treballadores no es correspon amb un canvi equivalent en les pautes de contractació de la mà d'obra femenina en el mercat de treball. Durant el treball de camp d'aquesta recerca, a través de declaracions espontànies d'algunes entrevistades, es va posar de manifest que encara algunes mares són expulsades dels seus llocs de treball quan l'empresa coneix el seu embaràs. Aquestes declaracions prenen la forma de denúncia d'una sentida discriminació que fa difícil parlar avui d'abandó voluntari del mercat laboral per causa de la maternitat sinó més aviat d'una expulsió.

L'activitat de les entrevistades en el mercat de treball

Val la pena situar la situació laboral que declaren tenir les entrevistades en un context més general. Per la qual cosa és oportú fer una comparació de les seves dades d'activitat amb realitats més extenses: (a) les dades d'activitat de la ciutat i altres àmbits que aporta l'estudi de Alòs-Moner (1992), (b) les de l'Enquesta de la Regió Metropolitana (ERM) de Barcelona-1990.

Recordem que l'estructura i evolució de l'atur segons l'edat i el sexe, a la ciutat d'observació, mostra una disminució molt pronunciada de l'atur masculí però, *"En canvi, l'atur femení ha crescut fins el punt de que l'any 1990 quasi bé sis de cada deu aturats són dones, mentre l'any 1981 n'era poc més de tres; el creixement de l'atur femení és avui especialment elevat entre les dones de més de 25 anys"* (Alòs-Moner i altres, 1992:44). Per grups d'edat, pel període 1990-92, l'atur afecta sobretot al grup de 25-39 anys (42-43 % del total de demandants), especialment entre les dones (23-24% de les dones demandants ⁵).

Per tant, si l'atur femení de la ciutat, l'any 1991, per les dones entre 25-39 anys gira entorn del 24 %, entre les nostres entrevistades, totes mares recents, és 10

---

⁵ Segons dades, pel període citat, de la Oficina I, INEM, Mataró.

punts més alt. També cal tenir present que una part significativa de les entrevistades fa treball submergit al tèxtil-confecció o treball variable de baixa qualificació (dona de fer feines) no declarat. Es a dir, sembla ben clar que les mares joves, en situació de recent maternitat, es troben en una situació difícil per poder conciliar treball remunerat i criança del fill o filla.

Vegem ara les dades que proporciona l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona sobre activitat femenina, comparades amb les dades d'activitat laboral de les entrevistades.

Taula 08. Comparació entre l'activitat femenina a Barcelona capital-1990 i l'activitat de les entrevistades a Mataró-1994

	Barcelona capital (dones fins 45 a.)	Mataró Entrevistades
Actives ocupades	60.7	50.0
Actives aturades	13.0	34.4
Total actives	73.7	84.4
Inactives	26.3	15.6
TOTALS	100.0	100.0

La taxa d'activitat de les dones fins a 45 anys a Barcelona es troba 10 punts per sota de l'activitat de les mares entrevistades a la ciutat de Mataró tot i que totes aquestes han tingut una maternitat recent. Es confirma per tant la tendència a una major activitat laboral de les dones mataronines respecte de Barcelona, Catalunya i Espanya, tal com ja s'havia observat en les dades d'Alòs-Moner i altres (1992). En aquest context específic la major joventut relativa de les mares entrevistades pot explicar la seva baixa identificació amb la categoria de mestressa de casa (15%), mentre que la seva maternitat recent pot explicar les altes taxes d'atur quan encara es parla de crisi de la indústria tèxtil a la ciutat.

Però la mateixa font de l'ERM informa que un 53,2 % de les mares de famílies barcelonines amb fills nadons declaren ser mestresses de casa. La disparitat és tant gran que sospitem que les dades s'han recollit de manera diferent: una cosa es "ser" mestressa de casa i l'altra "fer" de mestressa de casa quan s'està a l'atur,

per exemple. De fet, si comparem la dada de la ERM amb la de les mares de Mataró (totes amb fills 0-3 anys) en resulta una coincidència sempre i quan afegim a les mares-mestresses de casa les mares-treballadores en atur. Llavors l'activitat vista únicament des de l'ocupació és força coincident amb la de les mares de la ERM. Aquesta comparació ens adverteix de la cura que cal mantenir quan tractem de l'activitat de les dones. No és el mateix dir que algunes mares amb fills petits són mestresses de casa que dir que són mares treballadores en atur.

Però sigui com sigui, les comparacions realitzades ens venen a confirmar que actualment a les zones urbanes industrialitzades de Catalunya, al menys una meitat de les mares amb criatures 0-3 anys són laboralment actives en el mercat de treball, de manera molt diversa en quan a condicions laborals i qualificació professional, i que l'altra meitat, voluntària o involuntària, es dedica en exclusiva al Treball Familiar no remunerat. Cosa que és del tot rellevant per explicar el nostre objecte d'estudi: les modalitats i repartiment actual del Treball Familiar entre les parelles amb fills entre zero i tres anys d'edat.

La situació laboral de les entrevistades i la de les seves mares

Seguint el fil de la ruptura cultural amb la pauta que identificava la maternitat amb l'autoexclusió del mercat laboral, he considerat oportú establir una comparació entre la situació laboral de les entrevistades i la situació laboral de les seves pròpies mares. Aquesta comparació és un pèl forçada donat que es compara una generació de mares joves, encara en procés de construir una història laboral, amb una generació de mares ja grans amb una història laboral construïda.

Però tenint això en compte, la comparació és prou interessant: les diferències entre la pràctica laboral actual de les entrevistades i la pràctica laboral de les seves mares són petites; en canvi, les diferències en la forma d'entendre la situació són molt grans. La gràfica que segueix és molt clara al respecte: els percentatges d'entrevistades i de les seves pròpies mares que fan o van fer treball remunerat a temps complet o a temps parcial o variable són molt similars; allò radicalment diferent es troba en la manera d'entendre la relació amb el mercat de treball d'aquelles que n'estan o n'han estat excloses.